

Ik zit vast

268

Onderzoek en beleid

Ik zit vast

Een exploratieve studie naar emotionele verwerking van justitiële vrijheidsbeneming door jongeren

A.M. van der Laan

L. Vervoorn

C.A. van der Schans

S. Bogaerts

Onderzoek en beleid

De reeks Onderzoek en beleid omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.

Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Exemplaren van dit rapport kunnen worden besteld bij het distributiecentrum van Boom Juridische uitgevers:

Boom distributiecentrum te Meppel

Tel. 0522-23 75 55

Fax 0522-25 38 64

E-mail bdc@bdc.boom.nl

Voor ambtenaren van het Ministerie van Justitie is een beperkt aantal gratis exemplaren beschikbaar.

Deze kunnen worden besteld bij:

Bibliotheek WODC

Postbus 20301, 2500 EH Den Haag

Deze gratis levering geldt echter slechts zolang de voorraad strekt.

De integrale tekst van de WODC-rapporten is gratis te downloaden van www.wodc.nl.

Op www.wodc.nl is ook nadere informatie te vinden over andere WODC-publicaties.

© 2008 WODC

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978 90 5454 822 5

NUR 741

Voorwoord

De recidive onder jeugdigen die een justitiële jeugdinrichting verlaten is aanzienlijk. Het gedrag van deze jongeren berokkent slachtoffers en de maatschappij veel schade en het is voor Justitie dan ook relevant zicht te krijgen op factoren die kunnen bijdragen aan verandering van het gedrag van deze jongeren. Veel onderzoek wordt gedaan naar interventies en de effectiviteit daarvan. Er wordt echter nauwelijks aandacht besteed aan hetgeen jongeren ervaren tijdens een vrijheidsbeneming, de emoties die vrijheidsbeneming bij hen oproept en welke gevolgen de ermee gepaard gaande emoties hebben op hun recidive. In deze studie is onder meer onderzocht welke kenmerken van de vrijheidsbeneming, maar ook van de sociale omgeving en van kenmerken van jeugdige gedetineerden zelf gerelateerd zijn aan de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming. Aandacht voor dit thema is belangrijk omdat het ervaren van negatieve emoties remmend werkt op het lerend vermogen van jongeren. Uit de literatuur en gesprekken met experts blijkt onder meer dat vooral de eerste periode van vrijheidsbeneming als stressvol wordt ervaren en gepaard gaat met gevoelens van angst, schaamte en schuld. De beginperiode is voor preventief gehechte jongeren een onzekere tijd omdat de duur van hun verblijf nog niet geheel vaststaat. Emotionele stress wordt versterkt als jongeren van professionals tegenstrijdige berichten ervaren over de duur van hun voorlopige hechtenis.

Op deze plaats wil ik de experts uit vier justitiële opvanginrichtingen voor hun medewerking aan deze studie dankzeggen. Daarnaast hebben prof. dr. Willem de Haan (Universiteit Groningen) en dr. Bas van Stokkom (Radboud Universiteit Nijmegen) waardevolle suggesties gedaan bij aanvang van dit onderzoek. Tot slot een woord van dank aan prof. dr. Ido Weijers (Universiteit Utrecht), drs. Loek Dijkman (justitiële jeugdinrichting Teijlingereind) en drs. Gert-Jan Terlouw (Directie Justitieel Jeugd-beleid, ministerie van Justitie), die dit onderzoek hebben begeleid.

Prof. dr. Frans Leeuw
Directeur WODC

Inhoud

Samenvatting	9
1 Inleiding	19
1.1 Probleemstelling en onderzoeksvragen	20
1.2 Omschrijving en afbakening van de gebruikte begrippen	23
1.3 Vrijheidsbeneming in Nederlandse justitiële jeugdinstellingen	27
1.4 Opbouw van het rapport	32
2 Onderzoeksmethode	33
2.1 Literatuurstudie	33
2.2 Interviews met experts	34
Deelstudie 1: Literatuurstudie	39
3 Vrijheidsbeneming en emotionele verwerking	41
3.1 Perspectieven op vrijheidsbeneming en emoties	41
3.2 Kenmerken van het individu, de vrijheidsbeneming en de sociale omgeving	45
3.2.1 Individuele kenmerken	46
3.2.2 Kenmerken van de vrijheidsbeneming	49
3.2.3 Sociale omgeving	54
3.3 Emoties tijdens vrijheidsbeneming en recidive	56
3.4 Slot	61
Deelstudie 2: Interviews met experts	65
4 Individuele kenmerken van jongeren	67
4.1 De emoties volgens de experts	67
4.2 Individuele kenmerken: leeftijd, herkomst en justitieel verleden	70
4.2.1 Leeftijd	70
4.2.2 Herkomst	72
4.2.3 Justitieel verleden	75
4.3 Overige (individuele) achtergrondkenmerken	77
4.4 Slot	78
5 Kenmerken van de vrijheidsbeneming	81
5.1 Onterecht vastzitten	81
5.2 De duur van de vrijheidsbeneming	83
5.3 Overige kenmerken van vrijheidsbeneming	87
5.4 Slot	87

6	Sociale omgeving	89
6.1	De omgang met groepsleiders	89
6.1.1	(On)rechtvaardige bejegening	89
6.1.2	Hoe gaan experts in de praktijk om met emoties?	90
6.2	De omgang met groepsgenoten	91
6.3	De externe sociale omgeving	95
6.4	Slot	98
7	Slot	101
7.1	Recapitulatie van de bevindingen	101
7.1.1	Kenmerken van het individu, de vrijheidsbeneming en de sociale omgeving: de literatuur	102
7.1.2	Individu, vrijheidsbeneming en sociale omgeving: de experts	104
7.1.3	Emoties tijdens vrijheidsbeneming en recidive erna	109
7.1.4	Mogelijkheden en beperkingen van deze studie	110
7.2	Discussie en aanbevelingen	113
7.2.1	Beginperiode van vrijheidsbeneming: een emotioneel stressvolle periode	115
7.2.2	De voorlopige hechtens: onduidelijkheid, onzekerheid en tegenstrijdige berichten	116
7.3	Tot besluit	119
	Summary	121
	Literatuur	131
	Bijlage 1 Begeleidingscommissie	139
	Bijlage 2 Trefwoorden literatuuronderzoek	140
	Bijlage 3 Het interviewschema	141

Samenvatting

Op verzoek van de Directie Justitieel Jeugdbeleid (DJJ) van het ministerie van Justitie heeft het WODC een verkennend onderzoek verricht naar de relatie tussen vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking daarvan door jeugdigen die op strafrechtelijke grond worden opgevangen in justitiële opvanginrichtingen. De achtergrond van deze vraag betreft een in de praktijk geconstateerde bevinding dat sommige jongeren met gevoelens van trots reageren op de vrijheidsbeneming die ze ondergaan, dit is een ongewenst effect van de vrijheidsbeneming en draagt niet bij aan de mogelijkheden tot verandering van gedrag. In overleg met de DJJ is besloten de vraag ruimer op te vatten en diverse emotionele reacties (emotionele verwerking) van jongeren op vrijheidsbeneming te bestuderen. Negatieve emoties ervaren tijdens een vrijheidsbeneming kunnen, naast diverse andere factoren, de veranderingsgerichtheid van jeugdigen ongunstig beïnvloeden. Deze studie beperkt zich tot de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming *an sich* bij jongeren in de leeftijd 12 tot 24 jaar. Studies die betrekking hebben op interventies of behandeling tijdens een vrijheidsbeneming zijn zoveel mogelijk uitgesloten. Ook is onderzocht welke aanknopingspunten de literatuur biedt voor de relatie tussen emotionele reacties tijdens detentie en recidive.

Probleemstelling, onderzoeksvragen en methode

De probleemstelling van het onderzoek luidt:

Wat is de relatie tussen justitiële vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking daarvan door gedetineerde jeugdigen? En wat kan op basis van de literatuur gezegd worden over de effecten, van emoties ervaren door jeugdigen tijdens een vrijheidsbeneming, op recidive na detentie?

De probleemstelling is uitgesplitst in de volgende vier onderzoeksvragen:

- 1 Welke verschillen zijn er in emotionele verwerking van justitiële vrijheidsbeneming met betrekking tot individuele kenmerken van jeugdigen? We richten ons specifiek op verschillen naar leeftijd, herkomst en eerdere ervaringen met justitie.
- 2 Welke kenmerken van de justitiële vrijheidsbeneming zijn gerelateerd aan emotionele verwerking door jeugdigen? Hierbij gaat het onder meer om fysieke kenmerken van de vrijheidsbeneming, maar ook over of de vrijheidsbeneming als terecht wordt ervaren, of de jongere vindt dat er rechtvaardige procedures worden gebruikt in detentie, en de fase van de vrijheidsbeneming waarin hij zich bevindt.
- 3 Welke kenmerken van de sociale omgeving zijn gerelateerd aan emotionele reacties van jeugdigen tijdens een justitiële vrijheidsbeneming? De sociale omgeving heeft betrekking op de interne sociale omgeving, zoals de omgang met groepsleiders, gedragswetenschappers en groepsleden, en de externe sociale omgeving zoals familieleden, vrienden

en externe professionele hulpverleners zoals advocaat, gezinsvoogd of reclasseringsmedewerkers.

- 4 Wat blijkt uit de literatuur over de relatie tussen emotionele reacties tijdens een justitiële vrijheidsbeneming en recidive na detentie?

Er zijn twee deelonderzoeken uitgevoerd. Ten eerste een literatuurstudie waarvoor meerdere elektronische databases systematisch zijn geraadpleegd. Ten tweede zijn 21 experts die werkzaam waren in vier verschillende opvanginrichtingen geïnterviewd. Het betreft een exploratief onderzoek waarbij vooropgesteld moet worden dat de bevindingen niet kunnen worden gegeneraliseerd naar meningen van alle experts die werkzaam zijn in opvanginrichtingen in Nederland. De literatuurstudie en het empirisch onderzoek vonden min of meer gelijktijdig plaats, daarom was het niet mogelijk om alle aspecten die in de literatuurstudie werden gevonden ook in de interviews mee te nemen. De resultaten van de twee deelstudies worden hieronder afzonderlijk gegeven. In deze samenvatting worden geen literatuurverwijzingen opgenomen, daarvoor verwijzen we naar het rapport.

Vrijheidsbeneming en emotionele verwerking

Uit de literatuurstudie blijkt dat er weinig onderzoek is gedaan naar de relatie tussen vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking daarvan door jeugdigen. Uit de hoofdzakelijk Angelsaksische literatuur blijkt dat aanpassing aan vrijheidsbeneming gerelateerd is aan het functioneren van jeugdigen tijdens en na detentie. In studies vanuit het stress-coping-perspectief wordt vrijheidsbeneming opgevat als een stressvolle ervaring waaraan iemand zich al dan niet adequaat aanpast. Aanpassing aan vrijheidsbeneming is een proces waarbij een inadequate aanpassing gepaard kan gaan met emotionele verwarring en gedragsproblemen. Met betrekking tot jeugdigen richtte het hoofdzakelijk Angelsaksische onderzoek zich vooral op angst en woede, en recent is beperkt onderzoek verricht naar de relatie tussen schuldgevoelens of schaamte en vrijheidsbeneming.

Nagegaan is welke individuele kenmerken van jeugdigen volgens de literatuur relevant zijn voor aanpassing aan vrijheidsbeneming en de daarmee gepaard gaande emoties. In studies zijn verschillen gevonden naar copingstijl en herkomstgroep, maar met betrekking tot leeftijd en eerdere justitie-ervaringen is er minder duidelijkheid. In box S1 worden de belangrijkste resultaten samengevat.

Box S1 Individuele kenmerken en aanpassing aan vrijheidsbeneming (literatuur)

- Sommige copingstijlen gaan gepaard met heftige emotionele reacties tijdens de vrijheidsbeneming (zogenoemde ‘emotionele’ en ‘ontwijkende’ copingstijlen). Een dergelijke copingstijl belemmert een adequate aanpassing aan de vrijheidsbeneming en daarmee het functioneren van de jeugdige. Na verloop van tijd doen zich veranderingen voor in de copingstijl, maar het is niet duidelijk hoe dit gaat en of deze veranderingen bij iedere gedetineerde jongere plaatsvinden.
 - In de literatuur worden wel verschillen naar herkomstgroep in de ervaren emoties gevonden. Het gaat dan om verschillen in angst, schuld of schaamte. Maar met betrekking tot jeugdigen is onvoldoende informatie om te specificeren naar herkomstgroep.
 - De literatuur staat geen eenduidige uitspraak toe over leeftijdsverschillen en verschillen tussen first-offenders of recidivisten in de emotionele reacties van jeugdigen.
 - Ook blijkt uit de literatuurstudie dat gedetineerden met een meervoudige problematiek ook meer emotionele verwarring ervaren en zich minder adequaat aanpassen aan vrijheidsbeneming dan wanneer dergelijke problematiek ontbreekt.
-

De fase van de vrijheidsbeneming waarin een jongere zich bevindt, hangt samen met de mate waarin gevoelens van angst, schuld of schaamte worden ervaren. Er is een proces van aanpassing aan vrijheidsbeneming dat meerdere fasen kent met verschillende wijzen van emotionele verwerking. Andere kenmerken van de vrijheidsbeneming die aan meer angstgevoelens tijdens de vrijheidsbeneming zijn gerelateerd, zijn het niet gebruikmaken van gestructureerde activiteiten, bootcamp-achtige inrichtingen en als onrechtvaardig ervaren disciplinaire maatregelen. In box S2 worden de belangrijkste bevindingen weergegeven.

Box S2 Fasen in emotionele verwerking van vrijheidsbeneming (literatuur)

- De eerste periode van vrijheidsbeneming is een moeilijke periode die bij veel jongeren duidelijk gepaard gaat met versterkte gevoelens van angst. Ook blijken gevoelens van schuld en schaamte in deze periode sterker aanwezig te zijn dan in een latere periode van de vrijheidsbeneming.
 - In de loop van de vrijheidsbeneming worden emoties die in het begin heftig aanwezig kunnen zijn, minder intens en komen zelfs minder vaak voor. Hoe lang een dergelijke periode bij individuele jongeren duurt, is onduidelijk en mede afhankelijk van de persoonlijke situatie.
-

-
- In het algemeen kunnen meerdere fasen worden onderscheiden in de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming. Zijn jongeren in de eerste fase emotioneel flink in de war, in de laatste fase zouden jeugdige gedetineerden in staat zijn op een adequate wijze met de vrijheidsbeneming om te gaan en minder (emotionele) problemen ervaren met bijvoorbeeld regels, de afwezigheid van geliefden, of groepsgenoten dan in eerdere fasen. Dit is een fragiel proces waarbij de jeugdige om verschillende redenen – zoals afkicken van drugs of verplaatsing naar een andere afdeling – kan terugvallen in eerdere fasen.
-

Verder is nagegaan in hoeverre de externe of interne sociale omgeving van de jeugdige gerelateerd is aan de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming. Onderzoek heeft zich daarbij gericht op de (ervaren) sociale steun. Dit blijkt een complex fenomeen dat niet eenduidig is geoperationaliseerd. Daarom laten de resultaten van onderzoek geen eenduidige uitspraken toe over de samenhang tussen (externe of interne) sociale omgeving en emotionele verwerking van vrijheidsbeneming.

In de interviews met experts is nagevraagd in hoeverre achtergrondkenmerken van jeugdige gedetineerden, kenmerken van de vrijheidsbeneming en de sociale omgeving gerelateerd waren aan een zestal emoties, te weten woede, schuld, schaamte, trots, berouw en angst.

Box S3 Welke emoties worden bij jeugdige gedetineerden gesignaleerd (experts)

- De emoties woede, angst en trots zijn op het gepleegde delict, komen volgens de experts vaak voor bij jongens in een opvanginrichting. Schaamte- en schuldgevoelens worden door de geïnterviewden in beperkte mate gesignaleerd. Daarbij komt dat beide emoties moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn, aldus de experts. Verder wordt berouw nauwelijks opgemerkt bij jongens in een opvanginrichting.
-

Nagegaan is welke verschillen naar achtergrondkenmerken van de jongeren (leeftijd, herkomst en eerdere justitie-ervaringen) worden gesignaleerd. In box S4 worden de resultaten gegeven.

Box S4 Individuele kenmerken en emotionele reacties (experts)

- In de interviews worden met betrekking tot de diverse emotionele reacties van jongeren nauwelijks verschillen naar leeftijd geconstateerd, zij het dat gevoelens van trots wel iets vaker bij oudere jongens en gevoelens van angst en schuldgevoelens iets vaker bij jongere jongens worden gesignaleerd.
 - In hoeverre er herkomstverschillen zijn in de emotionele verwerking van een vrijheidsbeneming is niet duidelijk geworden.
-

-
- Ten slotte blijkt uit de interviews dat er verschillen zijn tussen first-offenders en recidivisten vooral met betrekking tot het ervaren van schuld, schaamte en trots. Indien de experts schaamte of schuld signaleren, dan eerder bij first-offenders dan bij recidivisten, terwijl gevoelens van trots zijn op het gepleegde delict juist iets meer worden waargenomen bij recidivisten.
-

Verder zijn ook kenmerken van de vrijheidsbeneming in relatie tot emotionele reacties nagegaan. Bijna alle experts signaleerden jongeren die van mening zijn dat ze onterecht vast zaten. Dit hangt samen met de voor dit onderzoek gekozen inrichtingen. In opvanginrichtingen bevinden zich veel jongens die nog wachten op een uitspraak over hun strafzaak (de jongeren in voorlopige hechtenis). Het is vooral in hun eigen belang om te melden dat ze onschuldig zijn en een deel van de jeugdigen ervaart de vrijheidsbeneming als disproportioneel in vergelijking met wat ze hadden gedaan. Woede en schaamte zijn emoties die volgens de experts gerelateerd zijn aan ervaringen van jongens dat ze onterecht vast zitten.

Box S5 Onterecht vastzitten en emotionele reacties (experts)

- Woede aan het begin van een vrijheidsbeneming wordt gerelateerd aan onzekerheid over het vervolg van de strafzaak en het gegeven dat sommige jongens vinden dat ze het niet verdienen om opgesloten te worden.
 - Een beperkt aantal experts signaleert ook dat schaamte vaker voorkomt bij jongens die vinden dat ze onterecht vastzitten dan bij andere jongeren. De schaamte is er dan vooral vanwege vermeende reacties van de buitenwereld. Jongens die vinden dat ze onterecht vast zitten, zijn van mening dat ze daardoor worden gestigmatiseerd.
-

Conform bevindingen uit de literatuur wordt ook door de experts geconstateerd dat de duur van vrijheidsbeneming gerelateerd is aan emotionele verwarring bij jeugdigen. De samenhang tussen duur van verblijf en emotionele reacties wordt niet bij alle jongens gesignaleerd. Er zijn individuele verschillen, en dan gaat het onder meer om verschillen naar persoonlijkheid, gepleegd delict of eerdere detentie-ervaringen (zie box S6).

Box S6 Fase van vrijheidsbeneming en emotionele reacties (experts)

- Angstgevoelens worden bij jongens die net binnenkomen vaker gezien dan bij jongens die al langer aanwezig zijn.
 - Schaamte- en schuldgevoelens lijken ook vooral in de beginperiode aanwezig te zijn (hoewel deze emoties nauwelijks worden gesignaleerd door de experts).
 - Met betrekking tot woede is er geen consensus in welke fase deze vaker aanwezig zijn.
-

Eveneens in overeenstemming met bevindingen uit de literatuur signaleren ook de experts een duidelijk verband van onrechtvaardige bejegening door groepsleiders met woede, maar ze zien geen relatie met schuld- en schaamtegevoelens en gevoelens van angst. Het ontbreken van een relatie tussen onrechtvaardige bejegening en angst is niet conform de literatuur. Het is denkbaar dat die aspecten van een (on)rechtvaardige bejegening waarnaar in de interviews is gevraagd (serieus genomen worden, naar je geluisterd worden) niet die onderdelen zijn van een (on)rechtvaardige behandeling die gerelateerd zijn aan angstgevoelens.

In de omgang met groepsgenoten spelen groepsdynamische mechanismen een centrale rol in de emotionele verwerking tijdens vrijheidsbeneming. Naast het opkomen voor eigen belang (bijvoorbeeld woede is functioneel voor het beschermen van eigen belangen) of 'prisonization' signaleerden de experts vooral algemene groepsprocessen zoals 'status' of 'niet willen afgaan'. Deze meer algemene groepsmechanismen bepalen de hiërarchie in de leefgroep.

Box S7 Groepsgenoten en emotionele reacties (experts)

- Jongens die in de leefgroep status willen krijgen of vasthouden, doen dat door boos te reageren op anderen of trots te zijn over het gepleegde delict. Deze emoties werden vaker bij recidivisten dan bij first-offenders waargenomen.
 - Schuld- en schaamtegevoelens over het gepleegde delict worden nauwelijks of niet getoond aan groepsgenoten. Een verklaring hiervoor kan zijn dat jongens niet willen afgaan voor andere jongens, ze willen niet als zwakkere overkomen.
-

Emoties tijdens vrijheidsbeneming en recidive (literatuur)

De vierde onderzoeksvraag heeft betrekking op de samenhang tussen emoties ervaren tijdens vrijheidsbeneming en recidive. Om deze vraag te beantwoorden zijn gegevens uit de literatuur gebruikt. Met betrekking tot jeugdige gedetineerden is nauwelijks onderzoek verricht waarin de samenhang tussen morele emoties woede, schuld en schaamte ervaren tijdens een vrijheidsbeneming met recidive is onderzocht (zie box S8). Uit de verrichte studies blijkt geen eenduidig beeld.

Box S8 Emoties tijdens en recidive na vrijheidsbeneming (literatuur)

- Met betrekking tot woede wordt in de literatuur geconstateerd dat deze emotie tijdens vrijheidsbeneming geen goede voorspeller is van recidive.
-

-
- Uit enkele Angelsaksische studies blijkt dat schuldgevoelens opgeroepen tijdens dader-slachtoffergesprekken wel voorspellers zijn voor minder recidive, maar dat daarmee niet gezegd kan worden dat schuldgevoelens tijdens vrijheidsbeneming bepalend zijn omdat zoveel andere invloeden meespelen in gedrag buiten detentie. Rekening houdend met enkele van deze andere factoren blijkt uit een Duitse studie dat schuld- of schaamtegevoelens bij jeugdige gedetineerden geen direct effect hebben op recidive, maar dat uitgesplitst naar subgroepen schuldgevoelens bij geweldsdelinquenten wel gerelateerd zijn aan minder recidive. Omdat deze bevindingen op een enkele studie is gebaseerd, is vooralsnog weinig te zeggen over de voorspellende waarde van bijvoorbeeld schuldgevoelens van jeugdigen tijdens vrijheidsbeneming voor recidive na de vrijheidsbeneming.
-

Discussie en aanbevelingen

De beleving van de vrijheidsbeneming en de emotionele reacties van jeugdige verdachten van een strafbaar feit die in Nederland in een opvanginrichting terechtkomen, zijn gedurende de hele periode van vrijheidsbeneming niet constant. Vooral de beginperiode is emotioneel stressvol. Emotionele verwarring kan (naast diverse andere aan het individu gerelateerde factoren) gewenste verandering tijdens vrijheidsbeneming belemmeren of remmen. In de discussie worden enkele aspecten die samenhangen met de emotionele verwarring beschreven.

De beginperiode in vrijheidsbeneming is een emotioneel stressvolle periode
De beginperiode van vrijheidsbeneming gaat gepaard met angst en volgens enkele studies bij sommige jongeren ook met schaamte- of schuldgevoelens over wat ze hebben gedaan en de gevolgen daarvan. Er wordt in de literatuur geschreven over een periode van 'zelfreflectie'. De emotionele verwarring die aan het begin van deze periode wordt ervaren, neemt naar verwachting af naarmate de jeugdige langer is gedetineerd. In Nederland is geen onderzoek gedaan naar de emotionele verwerking door jeugdigen tijdens de beginperiode van de vrijheidsbeneming, maar de bevindingen van experts in onze studie komen overeen met die uit de internationale literatuur. Nader onderzoek naar de effecten van fasering op de aanpassing van jongeren aan vrijheidsbeneming is wel wenselijk. Uit de interviews blijkt verder dat bij enkele jongeren en dan met name bij first-offenders en jonge verdachten, aan het begin van de vrijheidsbeneming vaker schuldgevoelens over hetgeen ze hebben gedaan worden gesignaleerd dan bij andere jongeren. Mogelijk kan de beginperiode een effectievere periode zijn om te interveniëren en in te spelen op een 'bewustwordingsproces' dan later tijdens de vrijheidsbeneming. Voorals-

nog biedt ons onderzoek onvoldoende zekerheid om te zeggen dat dit voor alle first-offenders en jonge verdachten geldt, daarvoor is studie onder jongeren zelf nodig.

Onzekerheid tijdens voorlopige hechtenis

De meeste jongeren beginnen een justitiële vrijheidsbeneming op de strafrechtelijke titel van ‘voorlopige hechtenis’. Gedurende die periode is in meer of mindere mate sprake van onduidelijkheid over het verloop van de strafzaak en daarmee ook over de vorm en duur van de vrijheidsbeneming. Vanuit het oogpunt van strafvervolging is de voorlopige hechtenis een belangrijk middel dat ingezet kan worden tijdens de vervolgingsfase. Verder kan het van maatschappelijk belang zijn om jeugdigen lopende een vervolgingsonderzoek (tijdelijk) hun vrijheid te benemen. Vanuit het juridische perspectief is de voorlopige hechtenis geen straf, maar een vrijheidsbeneming wordt door de jongeren wel als straf ervaren. De vrijheidsbeneming tijdens voorlopige hechtenis heeft zijn (juridische en maatschappelijke) doel, maar kent ook onwenselijke bijverschijnselen. Een deel van de jongeren ervaart de vrijheidsbeneming als onterecht of vindt de ‘straf’ disproportioneel, aldus de door ons geïnterviewde experts. Hoewel hier sprake kan zijn van een vorm van neutralisatie van het eigen gedrag, stimuleert deze beleving wel gevoelens van woede die kunnen leiden tot agressief en/of regelovertredend gedrag met een grotere kans op onveilige situaties in de opvanginrichting.

Onrechtvaardigheid

Een als onrechtvaardig ervaren bejegening kan emotionele verwarring versterken (woede, angstgevoelens) en de veiligheid in een justitiële inrichting negatief beïnvloeden. Het is voor medewerkers in opvanginrichtingen dan ook relevant om die situaties te herkennen die als onrechtvaardig worden beleefd zodat ze meer grip kunnen krijgen op de emotionele verwarring van jeugdige gedetineerden. Een punt dat in dit kader aandacht vraagt, betreft de inbreng van de advocaat tijdens de voorlopige hechtenis. Uit de opmerkingen die door de verschillende experts zijn geuit, blijkt dat advocaten niet altijd op de hoogte zijn van de emotionele verwarring die de onzekerheid van vrijheidsbeneming tijdens een voorlopige hechtenis met zich meebrengt. Deze verwarring wordt versterkt door opmerkingen waarin de jongere duidelijk wordt gemaakt dat zijn zaak op korte termijn kan worden beslist, terwijl de praktijk uiteindelijk anders uitwijst.

Op basis van het bovenstaande menen we drie aanbevelingen te kunnen doen:

Fasering van vrijheidsbeneming

De constatering dat de beginfase emotioneel verwarrend is en daarmee de kans op probleemgedrag vergroot, roept ook vragen op voor de praktijk

over 'hoe daarmee om te gaan'. Een mogelijkheid is dat in jeugdinrichtingen leefgroepen worden gecreëerd op basis van fasering naar binnenkomst (in sommige jeugdinrichtingen is dit al het geval).

Voorlopig verblijfsplan tijdens de voorlopige hechtenis

Een duidelijk omschreven invulling van de vrijheidsbeneming die bij aanvang van de vrijheidsbeneming wordt opgesteld, biedt mogelijkheden om de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming te kunnen begeleiden. Hiervoor is het relevant een *voorlopig* verblijfsplan op te stellen voor alle jeugdigen die instromen in een jeugdinrichting. Een voorlopig verblijfsplan bij binnenkomst kan een jeugdige meer zekerheid bieden over zijn verblijf en de evaluatie van dit plan biedt ook zicht op de mogelijkheden voor (bereidheid tot) gedragsverandering. Een voorlopig verblijfsplan kan worden gebaseerd op een eerste screening van de jeugdige en een basale invulling geven aan een trainings-, scholings- en vrijetijdsprogramma. Recent is naar aanleiding van de inspectierapporten, door de staatssecretaris van Justitie in haar brief aan de Tweede Kamer benadrukt dat een dergelijke screening onderdeel uitmaakt van een hervormingstraject voor justitiële jeugdinrichtingen. Een screening aan de poort is niet een taak voor de justitiële jeugdinrichtingen alleen, maar vraagt om samenwerking tussen verschillende ketenpartners. Een dergelijke screening zou niet alleen beperkt moeten worden tot de (criminogene) risicofactoren, maar zich breder moeten richten op de behoeften ('needs') als ook op de wijze waarop een jeugdige met stressvolle situaties omgaat (copingstijlen). Vroegtijdige inzichten in de copingstijlen van jongeren kan voor het personeel van een jji aanknopingspunten bieden over hoe zij met specifieke jongeren kunnen omgaan om (dreigende) emotionele verwarring en daaruitvolgend probleemgedrag te dempen of te voorkomen.

Eenduidige communicatie door alle partijen over verloop strafzaak tijdens voorlopige hechtenis

De emotionele verwarring die ontstaat door tegenstrijdige berichtgeving tijdens de voorlopige hechtenis over het verloop van de eigen strafzaak en de gevoelens van onrecht die daarmee gepaard gaan moeten naar onze mening zoveel mogelijk worden voorkomen. Het lijkt ons dan relevant dat (jeugd)advocaten gekend worden in de emotionele verwarring die vrijheidsbeneming tijdens een voorlopige hechtenis met zich meebrengt, bijvoorbeeld door in hun opleiding ook aandacht te besteden aan deze gevolgen van vrijheidsbeneming voor jeugdigen. Het is onzes inziens dan ook van belang dat tijdens de voorlopige hechtenis door alle partijen eenduidige berichten aan de jongeren moeten worden uitgezonden waarvan een belangrijke is dat gedurende die periode niet duidelijk is wat de rechter gaat besluiten.

1 Inleiding

Een groot deel van de jongeren die vanwege een strafbaar feit in een justitiële jeugdinrichting verblijft, komt na enige tijd opnieuw met Justitie in aanraking. In de periode 1997-2003 werd tussen de 54 en 60 % van de jongeren binnen twee jaar na vertrek uit een inrichting opnieuw vervolgd voor een misdrijf (Wartna, Kalidien, Tollenaar & Essers, 2006).

Verklaringen voor persistent delinquent gedrag, zoals de risico- en protectieve factorenbenadering (zie bijvoorbeeld Loeber, Slot & Stouthamer-Loeber, 2006; Van der Laan & Blom, 2006) richten zich op de problemen die bij de gedetineerden zelf, of in de directe leefomgeving aanwezig zijn. Het gaat dan over individuele, gezins-, buurt-, vrienden- of schoolfactoren, maar er wordt nauwelijks aandacht gegeven aan de effecten van detentievervingen op recidive. Andere verklaringen benoemen de invloed van detentie, of sanctioneren meer in het algemeen op persisterend delinquent gedrag wel. Een verklaring is die van Sampson en Laub (1993; Laub & Sampson, 2003). Zij stellen bijvoorbeeld dat detentie een van de schakels is in een keten van nadelige ervaringen waardoor de kans op hernieuwd regelovertrekend gedrag toeneemt. Persisteren in delinquent gedrag is het gevolg van een opeenstapeling aan nadelen waarvan het ondergaan van een sanctie zoals detentie er een is (Sampson & Laub, 1997). Een vrijheidsstraf verzwakt de conventionele sociale bindingen van de dader met bijvoorbeeld school of werk. Dit vergroot de kans op recidive (Sampson & Laub, 1993; Laub & Sampson, 2003; zie ook Blokland, 2005). Echter, Sampson en Laub (1993, 1997; en Laub & Sampson, 2003) gaan niet in op de wijze waarop een vrijheidsbeneming wordt ervaren en de korte- en langetermijngevolgen daarvan. Wil men de gevolgen van een vrijheidsbeneming kunnen begrijpen, dan is het belangrijk om inzichten te krijgen in de wijze waarop een vrijheidsbenemende periode door gedetineerden wordt ervaren.

In een brief van de minister van Justitie genaamd 'Jeugdsancties nieuwe stijl' (Ministerie van Justitie, 28 september 2004) aan de Tweede Kamer wordt geopperd dat als men de recidive van jongeren wil kunnen begrijpen (en uiteindelijk aanknopingspunten wil kunnen vinden voor recidivevermindering), niet het delict als uitgangspunt moet worden genomen, maar dat de reactie van de jongeren op de sanctie centraal moet staan. De reactie van de jeugdige op een sanctie heeft niet alleen betrekking op al dan niet wetsconformerend gedrag nadat de straf is afgerond of uitgezeten, maar heeft ook betrekking op de wijze hoe jeugdigen zich aanpassen aan vrijheidsbeneming én de emotionele verwerking daarvan. Het ervaren van emoties als angst, woede of trots kan remmend werken op de veranderingsgerichtheid van jeugdige gedetineerden (zie bijvoorbeeld Van Binsbergen, 2003) en daarmee een van de factoren zijn die potentiële veelbelovende effecten van een interventie op recidive dempen. In deze studie richten we ons specifiek op de emotionele verwerking van een justitiële vrijheidsbeneming door jeugdigen.

1.1 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Uit de hoofdzakelijk internationale Angelsaksische literatuur over aanpassing aan ('coping' of 'adjustment') vrijheidsbeneming blijkt dat de wijze waarop en de mate waarin gedetineerden zich aanpassen aan vrijheidsbeneming, gerelateerd zijn aan het functioneren tijdens en na detentie (Adams, 1992; French & Gendreau, 2006; Liebling & Maruna, 2005). In dit proces van aanpassing aan vrijheidsbeneming spelen emoties een belangrijke rol (Harvey, 2007; Lazarus, 2000; Liebling & Maruna, 2005; Zamble & Porporino, 1988). In empirische studies wordt bijvoorbeeld een relatie gevonden tussen de stressvolle situatie van een vrijheidsbeneming en angstgevoelens (Harvey, 2007; Liebling, 1999, 2006), of woede (zie Loza & Loza-Fanous, 1999). Deze emoties spelen ook een rol bij gedragsproblemen zoals agressief gedrag (Toch & Adams, 2002), zelfbeschadiging (Harvey, 2007), (pogingen tot) suicide (Liebling, 1999), of andere gedragsproblemen (Loza & Loza-Fanous, 1999).

De overgang naar een detentiesituatie is een stressvolle transitie (Berswill, 2004; Harvey, 2007; Liebling, 1999; Mohino, Kirchner & Forns, 2002; Zamble & Porporino, 1988) die allerlei emotionele reacties, zoals schaamte, schuld, woede of angst kan oproepen (Harvey, 2007; Liebling, 1999; Liebling & Maruna, 2005; Nurse, Woodcock & Ormsby, 2003; Zamble & Porporino, 1988). Vanuit een functionalistisch perspectief op emoties wordt aangenomen dat emoties relevant zijn in aanpassing aan (nieuwe) situaties, ze reguleren cognities en gedrag en vice versa (zie Stegge, 2006). Om op een adequate manier met de vrijheidsbeneming te kunnen omgaan, is het voor gedetineerden van belang emoties te kunnen reguleren. Gedetineerden die zich adequaat weten aan te passen aan detentie ervaren uiteindelijk minder psychische stress, hebben een hogere zelfwaardering en weten beter contact te onderhouden met zowel groepsgenoten en groepsleiders als met familieleden en vrienden dan gedetineerden die zich niet adequaat aanpassen (Harvey, 2007). Verder blijkt uit onderzoek dat emotionele stress de veranderingsgerichtheid van jongeren belemmert (Van Binsbergen, 2003) waardoor ze dus niets kunnen leren van hun vrijheidsbeneming of van een eventuele behandeling.

Een adequate aanpassing aan detentie is niet enkel relevant voor gedetineerden, maar ook relevant voor het functioneren van degenen die direct met hen te maken krijgen, zoals de groepsleiders en de gedragswetenschappers. Inadequate aanpassing aan vrijheidsbeneming kan zich tijdens de detentieperiode bijvoorbeeld uiten in regelovertredend gedrag, agressie naar groepsleiders of medegevangenen (French & Gendreau, 2006), teruggetrokken en geïsoleerd gedrag (Harvey, 2007), vermindering van zelfwaardering (Greve et al., 2001), depressie, suicidepogingen of suicide (Liebling, 1999) en problemen in contacten met familieleden of vrienden (Harvey, 2007).

De emotionele verwerking van vrijheidsbeneming wordt ook in verband gebracht met functioneren na detentie (Adams, 1992; Zamble & Quinsey, 1999; Zamble & Porporino, 1988). Gestuurd vanuit het perspectief waarin de effecten van morele emoties op gedrag worden bestudeerd, suggereren enkele studies dat ‘dispositionele’ emotionele reacties van gedetineerden gemeten tijdens de vrijheidsbeneming gerelateerd zijn aan recidive (Tangney et al., 2007; Loza & Loza-Fanous, 1999). Het ervaren van schuldgevoelens is bijvoorbeeld gerelateerd aan een kleinere kans op recidive (Tangney et al., 2007a; Tibbetts, 2003), maar de empirische resultaten op basis van longitudinaal onderzoek bij jeugdige gedetineerden zijn niet altijd even duidelijk (Hosser, Windzio & Greve, 2005). Ook zijn vanuit dit perspectief enkele studies verricht naar de effecten van schaamte en woede op recidive (Tangney et al., 2007a).

Gebaseerd op theoretische noties en empirische studies onder algemene (jeugdige) populaties (zie voor verwijzingen bijvoorbeeld Olthoff, 2002) zijn enkele interventieprogramma’s ontwikkeld waarin men de gedetineerde onder meer aanspreekt op of bewust maakt van zijn of haar schuldgevoelens. Dit vindt plaats in het kader van zogenoemd herstelgericht groepsoverleg (Vanfraechem, 2007; Weijers, 2005), herstelopvoeding (De Winter, Meijnen & Goldschmidt, 2005), of een programma als Equip (zie bijvoorbeeld Le Sage, Stegge & Sleutel, 2006).

Studies onder jeugdige gedetineerden naar de relatie tussen vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking van deze vrijheidsbeneming en naar de effecten van emoties tijdens vrijheidsbeneming op recidive of wetsconformerend gedrag in het algemeen zijn zeer schaars (zie Harvey, 2007; Liebling & Maruna, 2005; Tangney et al., 2007a). Voor zover bekend is hiernaar in Nederland helemaal geen onderzoek gedaan, terwijl informatie over de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming juist relevant is wanneer het gaat om effecten op de korte termijn – namelijk (probleem)gedrag binnen de inrichting en de wijze waarop groepsleiders daarmee omgaan – als op de langere termijn – aanpassing aan een nieuwe situatie na detentie en recidive.

Op verzoek van de Directie Justitieel Jeugdbeleid (DJJ) heeft het WODC een verkennend (literatuur- en empirisch) onderzoek verricht naar de relatie tussen (aspecten van) vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking van jeugdigen die op strafrechtelijke grond worden opgevangen in justitiële opvanginrichtingen. De achtergrond van deze vraag ligt in de constatering uit de praktijk dat sommige jongeren met trotse gevoelens reageren op een vrijheidsbeneming. In overleg met DJJ is besloten deze vraag ruimer op te vatten en *diverse* emotionele reacties van jeugdigen op vrijheidsbeneming te bestuderen. De interesse van DJJ gaat uit naar de aard van de relatie en niet naar de mate waarin het fenomeen voorkomt in de populatie van gedetineerde minderjarigen. Dit betekent dat inzichten gewenst zijn in mogelijke achtergronden voor de relatie tussen ‘vrijheidsbeneming

en emotionele reacties'.¹ Tevens is DJJ geïnteresseerd in verschillen die kunnen bestaan bij subgroepen van (gedetineerde) jongeren, in het bijzonder bij jongeren uit verschillende herkomstgroepen. Verder wil men weten welke aanknopingspunten de literatuur biedt voor de relatie tussen emotionele reacties tijdens detentie en recidive. Ten slotte, deze studie richt zich niet op jongeren die in behandelinstellingen zijn opgenomen.²

De probleemstelling van het onderzoek luidt:

Wat is de relatie tussen justitiële vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking daarvan door gedetineerde jeugdigen?

En:

Wat kan op basis van de literatuur gezegd worden over de effecten, van emoties ervaren door jeugdigen tijdens een vrijheidsbeneming, op recidive na detentie?

De probleemstelling is uitgesplitst in vier onderzoeksvragen:

- 1 Welke verschillen zijn er in emotionele reacties op justitiële vrijheidsbeneming met betrekking tot individuele kenmerken van jeugdigen? We richten ons specifiek op verschillen naar leeftijd, herkomst en eerdere ervaringen met justitie.
- 2 Welke kenmerken van de justitiële vrijheidsbeneming zijn gerelateerd aan emotionele reacties van jeugdigen? Hierbij gaat het onder meer om fysieke kenmerken van de vrijheidsbeneming, maar ook over of de vrijheidsbeneming als terecht wordt ervaren, of de jongere vindt dat er rechtvaardige procedures worden gebruikt in detentie, en de fase van de vrijheidsbeneming waarin hij zich bevindt.
- 3 Welke kenmerken van de sociale omgeving zijn gerelateerd aan emotionele reacties van jeugdigen tijdens een justitiële vrijheidsbeneming? De sociale omgeving heeft betrekking op de interne sociale omgeving, zoals de omgang met groepsleiders, gedragswetenschappers en groepsgenoten, en de externe sociale omgeving zoals familieleden, vrienden en externe professionele hulpverleners zoals advocaat, gezinsvoogd of reclasseringsmedewerkers.
- 4 Wat blijkt uit de literatuur over de relatie tussen emotionele reacties tijdens een justitiële vrijheidsbeneming en recidive na detentie?

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zijn twee afzonderlijke deelstudies uitgevoerd: een literatuurstudie en een empirische verkennende studie waarin interviews met experts zijn gehouden. De eerste drie

1 In de tekst worden de termen 'emotionele verwerking', 'emotionele reacties' of 'emoties' afwisselend gebruikt.

2 Degenen met de grootste aanpassingsproblemen tijdens vrijheidsbeneming zijn jeugdigen waarbij tevens sprake is van psychiatrische problemen (Adams, 1992; Toch & Adams, 2002). De emotionele responsen en aanpassingsstijlen tijdens een vrijheidsbeneming zullen naar verwachting bij deze groep meer gerelateerd zijn aan hun stoornis dan aan de vrijheidsbeneming.

onderzoeksvragen zijn in beide deelstudies onderzocht. Onderzoeksvraag 4 is enkel aan bod gekomen in de literatuurstudie. In hoofdstuk 2 wordt de methode van onderzoek voor beide studies nader beschreven. De bevindingen uit beide deelstudies worden in het slothoofdstuk gezamenlijk beschouwd.

1.2 Omschrijving en afbakening van de gebruikte begrippen

Jeugdigen

Hoewel we ons primair richtten op strafrechtelijk minderjarigen (12-17 jaar), bleek deze beperking lopende het onderzoek niet goed houdbaar. Ten eerste omdat het onderzoek naar de relatie tussen vrijheidsbeneming en emotionele verwerking beperkt is en studies ook vaak betrekking hebben op jongvolwassenen (18-24 jaar). Ten tweede omdat de leeftijdsafbakening (12-17 jaar) niet overeenkomt met de praktijk van de jji's. Ook jongeren van 17 jaar en ouder worden in de inrichtingen opgevangen waardoor de experts ook ervaring hebben met jongvolwassenen. In dit onderzoek wordt onder jeugdigen verstaan strafrechtelijke minderjarigen (12-17 jaar) en jongvolwassenen (tot ongeveer 24 jaar).

Vrijheidsbeneming in opvanginrichtingen

In dit onderzoek richten we ons op de relatie tussen justitiële vrijheidsbeneming en de emotionele reacties van jeugdigen. Vrijheidsbeneming heeft betrekking op jongeren die in een justitiële jeugdinrichting zijn opgevangen vanwege een strafbaar feit. Het onderzoek gaat specifiek over jeugdigen in een opvanginrichting en niet over jeugdigen in een behandelinrichting. Verder gaat het in deze studie niet over de effecten van specifieke interventies tijdens vrijheidsbeneming op de emotionele reacties van jeugdigen. Zo gaat deze studie bijvoorbeeld niet over de effecten van herstelgesprekken op schuldgevoelens van jeugdige gedetineerden (zie hiervoor bijvoorbeeld Steketee et al., 2006; De Winter, Meijnen & Goldschmidt, 2005).

Emoties, emotionele verwerking / reacties / verwarring

In dit rapport wordt een diversiteit aan emoties besproken die gepaard kunnen gaan met een vrijheidsbeneming. In de literatuurstudies richt men zich vooral op de emoties woede, angst, schuld en schaamte. In het empirische onderzoek richten we ons op de emoties woede, schuld, schaamte, angst, trots en berouw. In de praktijk kunnen verschillende emoties in elkaar overlopen en moeilijk te onderscheiden zijn. We gebruiken de begrippen emotionele verwerking, reacties of verwarring dan ook als containerbegrippen. Dit onderzoek is niet de plaats om emoties en de werking daarvan in het justitiële domein in detail te beschrijven. Daarvoor verwijzen we de lezer naar de meer specialistische literatuur

(zie bijvoorbeeld Katz, 1999; Olthoff, 2000; Stegge, 2006; Tangney et al., 2007b; Tibbetts, 2003; Weijers, 2000). Voor de leesbaarheid van dit onderzoek zijn vijf opmerkingen over emoties op zijn plaats.

Ten eerste, iedere nieuwe situatie, gebeurtenis of ervaring roept in meer of mindere mate emoties op. Emoties helpen iemand om zich op een al dan niet adequate manier aan een nieuwe ervaring aan te passen en zijn in dat kader ook relevant bij vrijheidsbeneming. In hedendaagse (psychologische) emotietheorieën gaat men uit van een functionalistisch perspectief en wordt de nadruk gelegd op de adaptieve waarde van emoties (zie bijvoorbeeld Stegge, 2006; Tangney et al., 2007b). Door emoties is iemand in staat om zich aan te passen aan een veranderende omgeving. Emoties signaleren relevante situaties en ze maken iemand erop attent of deze situaties plezierig of bedreigend zijn. Emoties zorgen ervoor dat iemand doelen kan bereiken. Zo is de emotie angst bijvoorbeeld een reactie op een bedreiging van de eigen veiligheid en zet deze emotie aan om aan deze bedreiging te ontsnappen. Daarnaast zijn er ook morele emoties die iemand feedback geven over wat iemand moreel en sociaal acceptabel vindt. Het gaat dan bijvoorbeeld om woede, schuld, schaamte, trots of empathie. Schuldgevoelens maken iemand erop attent dat hij/zij morele regels heeft overtreden en kunnen leiden tot het nemen van verantwoordelijkheid voor dit gedrag. Woede signaleert een bedreiging van eigen belangen en zet iemand ertoe aan om de obstakels uit de weg te ruimen (Stegge, 2006). Kortom, vanuit een functionalistisch perspectief kan worden gesteld dat emoties belangrijke fenomenen zijn wanneer het gaat om aanpassing aan (nieuwe) al dan niet stressvolle situaties of gebeurtenissen (ervaringen). Emoties zijn 'mechanisms of action' (Frijda, 1986; Tangney et al., 2007b). Ze sturen diverse processen aan zoals aandacht, perceptie, geheugen, attributies, oordeelsvorming en gedrag. Daarbij is sprake van een complexe wisselwerking tussen deze fenomenen: emoties reguleren cognities en gedrag, en worden op hun beurt ook weer beïnvloed door cognities en gedrag. Ook kunnen verschillende typen emoties in korte tijd elkaar opvolgen en versterken ('emotionele schakels').

Een tweede opmerking betreft het in de psychologische literatuur gemaakte onderscheid tussen emoties die vooral door een situatie of specifieke gebeurtenis worden bepaald ('emotions as state') en emotionele reacties als dispositie of geneigdheid ('emotions as trait') (zie Ferguson & Stegge, 1995; Stegge, Meerum Terwogt & Bijstra, 1998; Stegge, 2006; Tangney, 2007; Tibbetts, 2003). Situationeel bepaalde emoties hebben betrekking op het ervaren van een emotie naar aanleiding van een specifieke ervaring (een gebeurtenis of een ervaring waarmee iemand te maken krijgt). Dispositionele emoties ('emotions as traits') zijn in de literatuur omschreven als affectieve stijlen die informatieverwerking, zelfevaluatie en zelfregulerende gedragingen over de tijd en over verschillende situaties

beïnvloeden. Met andere woorden, een emotionele dispositie (of geneigdheid) geeft aan hoe iemand in verschillende situaties over het algemeen emotioneel reageert (Tangney, 2007). Een emotionele dispositie is geen temperamentkenmerk, maar is het resultaat van ervaringen die men heeft opgedaan (Stegge, Meerum Terwogt & Bijstra, 1998). Door een cumulatie van ervaringen ontstaat op den duur een geneigdheid voor een bepaalde affectieve stijl die iemands percepties, interpretatie en gedrag kan beïnvloeden (Ferguson, 1995: 181).

Emoties die worden ervaren naar aanleiding van een vrijheidsbeneming hebben in eerste instantie vooral betrekking op emoties als 'state'. Maar de emotionele reactie tijdens detentie is niet los te zien van hoe een jeugdige gedetineerde in het algemeen emotioneel reageert: zijn/haar dispositionele emotionele respons. Emoties die gerelateerd blijken aan vrijheidsbeneming zijn onder meer angst, woede, schuld en schaamte. Die studies waarin dit met betrekking tot jeugdigen is bestudeerd, zullen in hoofdstuk 3 nader worden beschreven. Onderzoek naar de predictieve waarde van emotionele reacties voor criminele recidive richt zich vooral op dispositionele varianten van de emoties schuld of schaamte (Tangney et al., 2007b) en boosheid of woede (Loza & Loza-Fanous, 1999). Daarbij is onderzocht in hoeverre emotionele disposities voorspellend zijn voor latere criminele recidive. Op de relatie tussen dispositionele emoties en recidive zal eveneens in hoofdstuk 3 worden ingegaan.

Ten derde, zijn er leeftijdsverschillen? Bepaalde emoties, zoals woede of angst worden op jonge leeftijd al bij kinderen gesignaleerd (zie bijvoorbeeld Lemeris & Dodge, 2000). Naarmate kinderen ouder worden, leren ze door socialisering beter met dergelijke emoties om te gaan. Andere emoties ontwikkelen zich in de loop van iemands leven, dit is bijvoorbeeld het geval met morele emoties als trots, schaamte of schuld. Deze emoties kunnen alleen worden ervaren als iemand zich een beeld kan vormen van hoe anderen tegen hem of tegen zijn gedrag aankijken. Volgens een functionalistische benadering volgen dergelijke emoties een ontwikkelingspatroon: ze nemen gedurende de ontwikkeling van kind, via adolescentie tot in de volwassenheid verschillende vormen aan en komen in verschillende mate van intensiteit voor (Mascolo & Fischer, 1995). Morele emoties ontwikkelen zich gradueel over uitgestrekte tijdsperiodes en kunnen uiteindelijk complexe vormen aannemen waarin verschillende emoties aaneen zijn geschakeld. Naarmate kinderen ouder worden, worden de emoties, en daar waar ze aan worden toegeschreven (eigen gedrag, 'zelf', iemand anders), steeds complexer en is iemand zich daarvan ook meer bewust. In empirisch onderzoek is het leeftijds onderscheid tussen kinderen en jongadolescenten met betrekking tot bijvoorbeeld schaamte, schuld of trots (nog) niet duidelijk aangetoond. Sommige onderzoekers constateren verschillen, andere niet. Ferguson, Stegge et al. (2000a) bijvoorbeeld deden in de VS onderzoek naar verschillen in de relatie van

morele emoties als schaamte, schuld en trots met internaliserende problemen bij kinderen in de basisschool leeftijd (8-13 jaar) en kinderen in een klinische groep. Ze vinden in beide groepen geen leeftijdsverschillen met betrekking tot schaamte ('shame-proneness'), schuld ('guilt-proneness') en trots. Het is mogelijk dat leeftijdsverschillen pas duidelijker worden als bijvoorbeeld (pre)adolescenten met volwassenen worden vergeleken.

Een vierde opmerking betreft sekseverschillen. Welke verschillen zijn er nu in uitingen van emoties tussen jongens en meisjes en mannen en vrouwen? Mannen rapporteren vaker meer krachtige emoties zoals woede dan vrouwen, terwijl vrouwen juist vaker minder krachtige emoties zoals angst rapporteren (Fischer et al., 2004). Mannen geven over het algemeen meer blijk van woede dan vrouwen. Dit is een universeel patroon dat in meerdere culturele contexten wordt gesignaleerd (Fischer et al., 2004). In hoeverre er sekseverschillen zijn met betrekking tot de andere morele emoties is minder duidelijk. Met betrekking tot schaamte en schuld is dit bijvoorbeeld door Ferguson, Eyre en Ashbaker (2000b) onderzocht bij collegestudenten. Vrouwen zouden gevoeliger zijn voor schaamte dan mannen en ook vaker schaamte ervaren. Ferguson et al. (2000b) onderzochten dit bij een groep studenten in de leeftijd van 18-28 jaar. Zij concluderen dat het sekseverschil mogelijk berust op een schijnrelatie die afhankelijk is van de context waarin men zich bevindt. Hoewel uit hun studie bleek dat vrouwen gemiddeld hogere scores hadden op schaamtegevoelens, bleek dat juist in die situaties voor te komen waarin ze werden geïdentificeerd met gedrag dat of een persoon die voor hen onwenselijk was. Mannen ervaren echter meer schaamte in die situaties die bedreigend zijn voor hun masculiniteit.

Bij kinderen en preadolescenten zijn de sekseverschillen minder duidelijk dan bij jongvolwassenen. Fergusson et al. (2000a) vonden bij kinderen uit een klinische groep in de leeftijd 8-13 jaar geen verschillen tussen jongens en meisjes wat schaamte, schuld en trots betreft. Bij kinderen uit een normale populatie bleek dat jongens iets meer dan meisjes neigden naar situationele trots. In hoeverre een vrijheidsbenaming tot verschillende emoties bij jongens of meisjes zal leiden, is op voorhand dus niet duidelijk te zeggen.

Ten vijfde, het ervaren en uiten van morele emoties is afhankelijk van de (te verwachten) reacties van de sociale omgeving en de waarden die in die sociale en culturele contexten gelden. Uit verschillende studies blijkt dat er culturele verschillen zijn in de determinanten die aan morele emoties ten grondslag liggen. Fischer et al. (1999) en Mosquera et al. (2000) vonden bijvoorbeeld culturele verschillen in schaamte, woede en trots tussen culturen waarin eengerelateerde waarden voorop staan en culturen waarin individuele waarden voorop staan. Bedreiging van eengerelateerde waarden bleek bijvoorbeeld in de Spaanse cultuur een belangrijke trigger

te zijn voor schaamte en woede, terwijl versterking van deze waarden juist trotse gevoelens kan oproepen. Bij herkomstgroepen waarbij individuele waarden voorop staan, zoals de Nederlandse, worden dergelijke emoties juist getriggerd door bedreiging of versterking van individuele waarden. Met betrekking tot vrijheidsbeneming kunnen dus verschillen in uitingen van emoties worden verwacht tussen autochtone Nederlandse jongeren en jongeren uit eengerelateerde culturen. Beperking in autonomie en het beperkte contact met familieleden zullen voornamelijk een bedreiging zijn voor individuele waarden, terwijl potentieel stigma dat de familie is aangedaan een bedreiging vormt voor een eengerelateerde waarde. In hoeverre er binnen culturen verschillen zijn, bijvoorbeeld naar leeftijd, sekse of opleiding, is niet duidelijk.

1.3 Vrijheidsbeneming in Nederlandse justitiële jeugdinrichtingen

In het hiernavolgende beschrijven we in het kort het Nederlandse vrijheidsbenemende systeem met betrekking tot jongeren in opvanginrichtingen. Tevens komen enkele opvallende verschillen met vrijheidsbeneming in de Angelsaksische context aan de orde omdat het merendeel van de hier bestudeerde literatuur daarop betrekking heeft.

Pedagogische benadering

Centraal in het Nederlandse jeugdstrafrecht staat de pedagogische benadering van jongeren (zie bijvoorbeeld Bartels, 2003; Weijers, 2001). Dit betekent dat naast generale of speciale preventie (zie Ministerie van Justitie, 2006), ook verzorgen, (her)opvoeden en resocialisatie centrale onderdelen zijn. Deze pedagogische gedachte reflecteert zich in de (schriftelijke) taakstelling van jeugdinrichtingen en wordt door veel jeugdinrichtingen als een van de expliciete doelstellingen benoemd (zie hiervoor bijvoorbeeld de websites van de diverse jeugdinrichtingen).

Justitiële jeugdinrichtingen hebben drie taken:

1. een vrijheidsstraf of een vrijheidsbenemende maatregel (PIJ-maatregel) uitvoeren (het strafkarakter);
2. (her)opvoeding van de jeugdige (opvoeding); en
3. voorbereiding van de jeugdige op terugkeer in de samenleving (resocialisatie).

Daarbij hoort ook dat justitiële inrichtingen leerplichtige jongeren een scholingsprogramma aanbieden.

Justitiële jeugdinrichtingen

In Nederland zijn 20 justitiële jeugdinrichtingen waarin jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 17 jaar worden geaccommodeerd (Dienst Justitiële Inrichtingen, 2007). In jeugdinrichtingen worden ook oudere

jongeren (tot en met 23 jaar) opgevangen. Er worden behandel- en opvanginrichtingen onderscheiden. In behandelinrichtingen komen jongeren terecht die een PIJ-maatregel opgelegd hebben gekregen of jongeren met een ondertoezichtstelling (OTS). De behandelinrichtingen richten zich op opvoeden en behandelen van jeugdigen met (ernstige) gedragsproblemen. Het valt buiten het bereik van deze studie om in te gaan op jongeren in een behandelinrichting. In het totaal zijn er 14 opvanginrichtingen (DJI, 2007).

De populatie in opvanginrichtingen

Opvanginrichtingen zijn bedoeld voor jongeren in voorlopige (of preventieve) hechtenis³ (in jji-terminologie 'de preventieve hechtenis') en jongeren die een jeugddetentie opgelegd hebben gekregen. Ook bieden de opvanginrichtingen plaats aan jongeren die wachten op een plaatsing in een behandelinrichting, jongeren die wachten op crisisopvang, jeugdigen in vreemdelingenbewaring en jongeren met een ondertoezichtstelling (OTS). In april 2007 was er plaats voor 1.228 jongeren. Het aantal plaatsen per opvanginrichting varieert tussen de 12 en 96 (DJI, april 2007). De omvang van de populatie in een opvanginrichting fluctueert over het jaar. Over heel 2006 hebben de justitiële opvanginrichtingen in totaal 5.862 jeugdigen geacommodeerd. Volgens de Directie Justitiële Inrichtingen verbleef in 2006 43,3% van de jongeren in de jeugdinrichting vanwege een OTS, 35,7% van de jeugdigen had als verblijfstitel 'preventieve hechtenis', 9,6% van de jongeren had een PIJ-maatregel opgelegd gekregen en wachtte op een plaats in een behandelinrichting en 7,0% van de jongeren in een opvanginrichting betrof jongeren die een jeugddetentie opgelegd hadden gekregen. Verder verbleef 3,6% van de jongeren in een opvanginrichting vanwege 'vreemdelingenbewaring' en ging het in 0,7% van de gevallen om een voogdij.

Jongens en meisjes worden gescheiden opgevangen (art. 13 Bjj). In 2006 was ruim driekwart van de populatie jongeren in een opvanginrichting een jongen (DJI, augustus 2007). Jongeren die op strafrechtelijke titel zijn geplaatst, zijn minimaal 12 jaar oud. Uit een recent overzicht van de DJI (augustus 2007) bleek dat in 2006 meer dan de helft van de jongeren in een opvanginrichting tussen de 16 en 17 jaar oud was (52,8%), gevolgd door jongeren tussen de 14 en 15 jaar (28,6%). Iets meer dan een op de tien jongeren was 18 jaar of ouder (13,7%) en bijna een twintigste van de jongeren (4,8%) was jonger dan 14 jaar. In 2006 waren vier op de tien jongeren van Nederlandse afkomst (39,4%). Van de jongeren uit overige landen, kwamen de meeste uit Marokko (15,0%) en Suriname (9,2%). De grootste groep jongeren van niet-Nederlandse herkomst kwam uit niet-westerse landen (22,6%) (DJI, 2007).

3 Jongeren die een voorlopige hechtenis in een justitiële inrichting doorbrengen, zitten daar in afwachting van het vervolg van hun strafzaak. Er is nog geen uitspraak gedaan door de rechter.

Doorstroom

Er is sprake van een grote doorstroom van jongeren in opvanginrichtingen. Voor jongeren die in voorlopige hechtenis zitten, is nog niet duidelijk welke straf of maatregel ze krijgen opgelegd – het is zelfs mogelijk dat ze worden vrijgesproken. Het is voor deze jongeren niet duidelijk hoe lang hun verblijf zal duren, wanneer ze gedagvaard worden en wat de sanctie zal zijn. Het merendeel van de jongeren in voorlopige hechtenis (75%) gaat gemiddeld na 30 dagen naar huis (zie ook Matkoski & Vervaeke, 2007).

Fasering

Als jongeren worden opgevangen in een justitiële inrichting, is meestal sprake van een fasering van het verblijf. Voor jongeren die net binnen komen, geldt een ander dagprogramma dan voor jongeren die al langer in de opvanginrichting verblijven. Jongeren brengen in het begin meer tijd door op hun eigen kamer zodat ze rustig kunnen wennen aan de inrichting, de groepsleiders, de andere jongeren, het programma en de regels. Deze eerste fase wordt ook gebruikt om te bekijken op welke groep een jongere het beste past. Wel nemen de jongeren, indien mogelijk, direct deel aan het onderwijs. Na een eerste fase van gewenning kunnen jongeren volledig meedraaien op de leefgroep. Er is geen algemene richtlijn voor de duur van deze eerste fase.

Verblijfsplan

Voor jongeren die worden opgevangen in een justitiële jeugdinstelling wordt een ‘verblijfsplan’ opgesteld (art. 20 Bjj). Hierin worden onder meer de doelen van de jeugdige beschreven waaraan hij moet werken tijdens zijn verblijf. Deze doelen kunnen variëren van het aanleren van praktische vaardigheden tot het krijgen van trainingen. Dit verblijfsplan wordt opgemaakt voor jongeren die gedurende een langere periode in de inrichting verblijven en wordt meestal pas enkele weken nadat een jeugdige is ingestroomd in een opvanginrichting opgesteld. Het opstellen van een verblijfsplan is namelijk alleen verplicht voor jongeren met een strafrestant van drie maanden (art. 20 Bjj), waardoor een groot deel van de jeugdigen, met name degenen die in voorlopige hechtenis zitten, in een opvanginrichting hiervoor niet in aanmerking komt (zie ook Matkoski & Vervaeke, 2007).

Leefgroep

In een opvanginrichting komt een jeugdige in een zogenoemde ‘leefgroep’ terecht (art. 22 Bjj). Het aantal leefgroepen per justitiële inrichting is afhankelijk van de capaciteit. Jongeren worden in groepen van maximaal twaalf jongeren per groep opgevangen. In uitzonderingsgevallen worden jongeren niet op een groep geplaatst (art. 22 Bjj). Het gaat dan bijvoorbeeld om een beperkt verblijf in een startunit of om uitsluiting vanwege persoonlijke factoren. In de praktijk worden in sommige justitiële

jeugdinstellingen jongeren in de eerste week gedeeltelijk op hun eigen kamer gehuisvest en komen ze minder in de groep terecht (huisregels Teylingereind, 2007). Dit is om te wennen aan de besloten situatie en om te bepalen bij welke groep de jeugdige in de instelling het beste past. In het begin geldt voor hen dan ook een ander dagprogramma. Ook hier geldt een algemene richtlijn voor de duur van deze gewenningsfase. In sommige opvanginstellingen worden jongens van dezelfde leeftijdsgroep bij elkaar geplaatst.⁴ Andere jeugdinstellingen delen hun groepen in naar bestemmingsplan van de jeugdige (bijvoorbeeld een opnamegroep, een observatiegroep of een bijzonderezorggroep)⁵ waardoor het niet mogelijk is om groepen van dezelfde leeftijden te creëren.

Eigen kamer

Jongeren krijgen in Nederland een eigen kamer. Deze kamer wordt gebruikt op momenten dat jongeren niet op de leefgroep zitten. Het gaat om afgesloten ruimtes waarin een bed, een toilet, een wasgelegenheid, een spiegel, een (kleding/boeken)kast en vaak ook een bureau aanwezig zijn. De jongeren mogen (binnen bepaalde grenzen) eigen bezittingen meenemen. De stafmedewerkers kunnen door middel van een luik in de deur de kamer bekijken en indien nodig de ruimtes binnenkomen.

Dagprogramma

In de opvanginstellingen ligt het dagprogramma van de jeugdigen vast. Belangrijke componenten daarbij zijn rust, orde, regelmaat en structuur. Jongeren ontbijten, lunchen en dineren in de groep. Zolang de jeugdige leerplichtig is, gaat deze binnen de instelling naar school. Na schooltijd en in weekenden is er de mogelijkheid om tijd door te brengen in de gemeenschappelijke huiskamer van de leefgroep. De huiskamers worden gebruikt voor vrijetijdsactiviteiten en gezamenlijk eten. Daarbij is er ook de mogelijkheid om buiten op een zogenoemde (aan de zijkant goed afgesloten) luchtplaats te sporten, rond te hangen, te praten e.d. 's Nachts verblijven de jongeren in hun eigen afgesloten kamer.

Groepsleiding

Overdag als de jongeren zich 'in de groep' bevinden, zijn er ook groepsleiders aanwezig. Het aantal groepsleiders is minimaal twee. De groepsleiders functioneren minimaal op mbo-niveau (wat niet wil zeggen dat dit het minimale opleidingsniveau is). Volgens veel instellingen zijn de groepsleiders minder hoog opgeleid dan wenselijk. Uit een onderzoek van de Algemene Rekenkamer (2007) naar het functioneren van opvang- en behandelinstellingen blijkt dat een vakgerichte opleiding bij een kwart van de groepsleiders ontbreekt en dat de helft op mbo-niveau

4 Zie bijvoorbeeld opvanginstelling de Hunneberg.

5 Zie bijvoorbeeld opvang- en behandelinstelling Teylingereind.

functioneert, terwijl de inrichtingen zelf van mening zijn dat met hbo-niveau geschoolde werkers betere resultaten te bereiken zijn.

In de meeste inrichtingen hebben de groepsleiders minimaal één jongere waarvan zij mentor zijn. Deze mentor is het eerste aanspreekpunt voor de jongere, evenals voor degenen die bij de jongere betrokken zijn zoals ouders, professionele hulpverlening, advocaten en dergelijke. In hoeverre dit in de praktijk ook gewaarborgd kan worden is onduidelijk, gezien de instabiele bezetting van de groepsleiders die verantwoordelijk zijn voor het opvoedwerk van de jeugdigen zoals blijkt uit het rapport van de Algemene Rekenkamer (2007) onder een steekproef van behandel- en opvanginrichtingen.

Contact met de buitenwereld

Jongeren in een opvanginrichting kunnen op verschillende wijzen contact onderhouden met de 'buitenwereld'. Dit is wettelijk geregeld en kan door middel van post, bezoek of telefoon. Ouders worden in staat gesteld frequent contact te hebben met hun kind. Jongeren moeten volgens de Beginselenwet Justitiële Jeugdinrichtingen minimaal een uur per week de gelegenheid krijgen om bezoek te ontvangen van iemand van buiten de inrichting (art. 43 Bjj). Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen 'geprivilegieerd' bezoek, zoals professionele hulpverlening, en ook de ouders en niet-geprivilegieerd bezoek (overige familieleden of vrienden). Voor de eerste groep bezoekers gelden ruimere bezoekmogelijkheden dan één keer per week. Dat mogen de inrichtingen zelf bepalen. Verder mogen kinderen ten minste tweemaal per week een telefonisch gesprek voeren met mensen buiten de inrichting (art. 44 Bjj). Ook hierbij geldt dat in sommige inrichtingen geprivilegieerde personen indien nodig gebeld mogen worden.

Internationaal perspectief

Hoewel in de Angelsaksische landen evenals in Nederland jeugd een speciale plaats heeft in het justitiële systeem, zijn er duidelijke verschillen tussen de landen in het aantal jeugdigen en de wijze waarop jeugdigen worden opgevangen in jeugdinrichtingen. Een belangrijk verschil betreft al de achterliggende ideologie. In de VS is resocialisatie van gedetineerde jeugdigen wel een punt van aandacht, maar men beziet de vrijheidsbenaming toch vooral vanuit de vergeldings- en incapacitatiegedachte om de maatschappij te beschermen (Weijers, 2007).

Ook verschilt de Nederlandse situatie in opvanginrichtingen met die in de VS en Groot-Brittannië. Verschillen zijn er onder meer naar samenstelling van de populatie, omvang van de inrichtingen, de staf-gedetineerde ratio, het type accommodatie voor de jeugdigen, leefgroep en opleidingsniveau van de groepsleiders (zie onder meer Neustater, 2002; OJJDP, 2006). De Nederlandse situatie wijkt het meest af van die in Amerika. Zowel in de

VS als in Groot-Brittannië gaat het gemiddeld om jeugdinstellingen van een grotere omvang dan in Nederland (zie bijvoorbeeld Sickmund, 2002; Snyder et al., 2006). Ook de staf-gedetineerde ratio is in de Angelsaksische landen veel hoger dan in Nederland. Zijn er in Nederland per groep van twaalf jongeren gemiddeld twee tot drie groepsleiders (1:6-1:4), in Engeland blijkt de staf-gedetineerde ratio in de Young Offenders Institutions 1:10 te zijn (Youth Justice Board, 2007). Ook blijkt het gebruik van meerpersoonscellen in de VS en in mindere mate ook in Groot-Brittannië meer regel dan uitzondering te zijn. Eenpersoonscellen voor jongeren worden in de Angelsaksische landen vaak vooral gebruikt voor jeugdigen bij wie sprake is van probleemgedrag (zie Boendermaker et al., 2006).

1.4 Opbouw van het rapport

In deze rapportage wordt verslag gedaan van twee afzonderlijke deelstudies naar de samenhang tussen justitiële vrijheidsbeneming en emotionele verwerking bij jeugdige gedetineerden. In hoofdstuk 2 van dit rapport worden de methoden van onderzoek van beide deelstudies toegelicht. De literatuurstudie betreft hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk beschrijven we de bevindingen uit de voornamelijk internationale literatuur met betrekking tot determinanten van aanpassing aan vrijheidsbeneming door jeugdigen en de emoties die daarbij relevant zijn. Tevens wordt ingegaan op empirische studies waarin een relatie wordt gelegd tussen emoties gesignaleerd tijdens detentie en recidive erna. Deelstudie 2 heeft betrekking op een empirisch onderzoek onder experts die werkzaam zijn in vier justitiële jeugdinstellingen in Nederland. In de hoofdstukken 4 tot en met 6 worden de bevindingen uit deze interviews gerapporteerd. Hoofdstuk 7 ten slotte betreft een slotbeschouwing gebaseerd op de resultaten uit beide deelstudies.

2 Onderzoeksmethode

In dit hoofdstuk wordt de methoden van onderzoek beschreven. Er worden twee deelonderzoeken onderscheiden: een literatuurstudie en een empirische studie waarvoor experts in verschillende opvanginrichtingen zijn geïnterviewd.

2.1 Literatuurstudie

Het doel van de literatuurstudie is aan de hand van (inter)nationale empirische studies de relatie tussen vrijheidsbeneming en emotionele reacties bij gedetineerde adolescenten en jongvolwassenen te verhelderen. Daarbij is een systematische zoekstrategie binnen elektronische databases gecombineerd met een sneeuwbalmethode voor literatuuronderzoek.

De databases

Voor de verzameling van literatuur zijn de databases van de onderzoekers zelf geraadpleegd en is een aantal wetenschappelijke literatuurbestanden (WODC bibliotheekbestand, Picarta, ISI Web of Knowledge, PsychINFO, NCJRS, Ingenta en google.scholar) systematisch onderzocht. Bij het raadplegen van deze literatuurbestanden zijn meerdere combinaties van trefwoorden die betrekking hebben op detentie of justitiële straf gekoppeld aan de verschillende typen emoties. In eerste instantie is gekozen voor een brede selectie van de literatuur. Om een zo dekkend mogelijk overzicht te krijgen over de literatuur die betrekking heeft op vrijheidsbeneming, zijn de volgende (Nederlandse en Engelse) trefwoorden gebruikt: detentie, justitiële straf, sanctie, gevangenen (of varianten daarvan zie bijlage 2). Met betrekking tot emoties is in de eerste fase gekozen voor een zo breed mogelijke insteek en zijn als trefwoorden gebruikt: schaamte, vernedering, schuld, berouw, empathie, woede en angst.

De systematische raadpleging van databases leverde veel literatuur op over psychologische en therapeutische interventies tijdens detentiestraf. Aangezien het in dit onderzoek niet gaat over effecten van interventies, zijn deze studies niet meegenomen. Na verwijdering bleek dat er weinig studies zijn die zich specifiek richtten op de relatie tussen vrijheidsbeneming en emotionele verwerking en dat er nauwelijks studies zijn die de relatie tussen emoties tijdens vrijheidsbeneming en recidive na detentie hebben onderzocht.

Wel vonden we aanwijzingen dat in studies waarin 'coping' met justitiële vrijheidsbeneming centraal staat, de emotionele verwerking door jeugdigen indirect is onderzocht. Daarom zijn de literatuurdatabases opnieuw geraadpleegd en is gezocht naar studies waarin coping met of adaptatie aan detentie is bestudeerd.

Naast de systematische zoekmethode is een sneeuwbalmethode gebruikt waarbij de literatuurverwijzingen uit de in de systematische search gevonden literatuur en de literatuurverwijzingen in de reeds bij de onderzoekers aanwezige literatuur zijn gebruikt als startpunt. Verder zijn drie wetenschappelijke experts geïnterviewd die naast de bruikbare tips in welke richting de literatuurstudie zou moeten gaan, ook diverse literatuur hebben aangedragen.

Selectie literatuur en analyse

Vervolgens is voor de beantwoording van de eerste drie onderzoeksvragen de relevante literatuur gefilterd op basis van abstracts. Studies die betrekking hadden op 1) detentie, 2) emoties die worden opgeroepen naar aanleiding van die detentie, en 3) jeugdigen (tot 24 jaar) zijn gebruikt. Studies die betrekking hadden op psychiatrische problematiek van jeugdige gedetineerden zijn zoveel mogelijk uitgesloten.

Daarnaast is nagegaan welke literatuur uit de eerdere search ingaat op de relatie tussen emoties tijdens detentie en recidive bij jeugdigen. Daaruit bleek dat weinig onderzoek daarnaar is gedaan. Hierop wordt in hoofdstuk 3 ingegaan.

Voor de analyse van de literatuur is een variant gebruikt op de zogenoemde *narrative review* (zie bijvoorbeeld Weerman et al., 2006; Welsh & Farrington, 2006), dat wil zeggen dat de afzonderlijke studies eerst zorgvuldig zijn beschreven. Vervolgens zijn de resultaten geordend aan de hand van de onderzoeksvragen. Voor deze methode is gekozen omdat een aanzienlijk deel van de onderzochte studies gebaseerd is op kwalitatief onderzoek.

2.2 Interviews met experts

Het doel van het empirische onderzoek is de verbanden tussen (aspecten van) vrijheidsbeneming en emotionele reacties te verhelderen voor de Nederlandse context van justitiële jeugdinrichtingen. Voor zover ons bekend is in Nederland geen empirisch onderzoek verricht naar de relatie tussen vrijheidsbeneming en emotionele reacties bij jeugdigen in justitiële jeugdinrichtingen. Representativiteit van de onderzoeksgroep is niet het doel van dit onderzoek en een kwalitatieve studie is meer op zijn plaats. Gekozen is voor een exploratief empirisch onderzoek onder experts die dagelijks met mannelijke jeugdige gedetineerden te maken hebben. Er is gebruikgemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethode, het semi-structureerde interview.

De expertgroep

De experts betroffen groepsleiders en gedragswetenschappers in opvanginrichtingen en deze werden ondervraagd naar hun ervaringen met emo-

tionele verwerking van de vrijheidsbenaming bij jeugdige gedetineerden en mogelijke determinanten daarvan. Meer specifiek is bijvoorbeeld nagaan of groepsleiders verschillen signaleren naar herkomst, naar recidiveverleden en naar duur van detentie. Door groepsleiders te interviewen kan in een relatief korte periode informatie worden verkregen over verschillende subgroepen zonder daarvoor direct grote aantallen jongeren te interviewen.

In totaal zijn 17 groepsleiders en vier gedragswetenschappers (psychologen/orthopedagogen) geïnterviewd uit vier justitiële jeugdinrichtingen in het midden, westen en zuiden van Nederland.

Onder de 17 groepsleiders waren negen vrouwen en acht mannen. Onder de geïnterviewde gedragswetenschappers waren er twee vrouwen en twee mannen.

Van 19 experts is de leeftijd, de gemiddelde duur van hun werkervaring in een justitiële inrichting, herkomst en opleidingsniveau bekend. De gemiddelde leeftijd van de experts bedroeg 35,5 jaar (range 24-57), de groepsleiders waren gemiddeld iets jonger dan de gedragswetenschappers (respectievelijk 33,1 en 44,8 jaar). Gemiddeld waren ze 8,7 jaar werkzaam in het justitiële jeugdveld (range 8 maanden – 30 jaar). De groepsleiders waren gemiddeld minder lang werkzaam in justitiële jeugdinrichtingen dan de gedragswetenschappers (respectievelijk 6,5 en 17 jaar). Het merendeel van de experts was van Nederlandse herkomst (N=16), van de overige drie waren er twee van Antilliaanse herkomst en was er één van Marokkaanse herkomst. Het opleidingsniveau van de groepsleiders varieerde tussen mbo (N=8) en hbo (N=7). De gedragswetenschappers hebben allemaal universitair onderwijs gevolgd. De groepsleiders en gedragswetenschappers worden in het vervolg ook wel de experts genoemd. Op het moment van interviewen waren op één na alle experts werkzaam op een jongensgroep binnen de opvanginrichting.

In opvanginrichtingen verblijven jeugdigen met verschillende verblijfsti-tels (zie paragraaf 1.4). De antwoorden van de experts hebben betrekking op preventief gehechten, jongeren in jeugddetentie of jongeren in vreemdelingenbewaring. Aan de hand van de hier gebruikte onderzoeksmethode is het niet mogelijk deze groepen uit elkaar te halen. Daarvoor is nader onderzoek nodig onder jeugdigen zelf.

Het semi-gestructureerde interview

De experts zijn met een semi-gestructureerd interview bevraagd (zie bijlage 2 voor de vragenlijst). Semi-gestructureerde interviews bieden de mogelijkheid om volgens een vast stramien nader in te gaan op de antwoorden van de expert. Doordat aan alle experts dezelfde vragen zijn gesteld, wordt de vergelijkbaarheid van de interviews vergroot. Tevens biedt het semi-gestructureerde karakter de mogelijkheid om dieper in te

gaan op specifieke situaties en te vragen naar redenen. Hierdoor is het mogelijk relaties waarvan weinig bekend is, te verhelderen. Voorafgaand is de vragenlijst zowel bij een groepsleider als een gedragswetenschapper getest. Op basis daarvan is een aantal aanpassingen doorgevoerd in de formulering van de vragen.

De interviews zijn door twee onderzoekers in de periode van 9 januari 2007 tot en met 20 februari 2007 afgenomen. De interviews zijn met een *voicerecorder* opgenomen en integraal uitgetypt. Vervolgens zijn per onderzoeksvraag en per emotie de antwoorden van de experts gecategoriseerd. Daarbij is specifiek nagegaan wat de experts vertelden over de relatie van emoties met factoren uit het hiervoor gegeven schema (weergegeven in figuur 1).

In de interviews stonden de emoties woede, schaamte, schuld, trots, angst en berouw centraal. Voor iedere emotie zijn vragen gesteld die ingedeeld kunnen worden in drie domeinen. Deze drie domeinen zijn gebruikt voor de analyse van de interviews. Het betreffen de domeinen: a) individuele kenmerken van de jeugdigen, b) kenmerken van de vrijheidsbeneming, en c) de (interne en externe) sociale omgeving.

Ten eerste is bekeken of de experts verschillen signaleerden in de emotionele reacties van jeugdige gedetineerden naar achtergrondkenmerken. Daarbij gaat het specifiek om verschillen naar leeftijd, herkomst en eerdere justitie-ervaringen.

Ten tweede is nagegaan of kenmerken van de vrijheidsbeneming gerelateerd waren aan de verschillende emoties. Per emotie is nagegaan of de experts samenhang signaleerden met de verblijfsduur (jongeren die net binnenkwamen ten opzichte van jongeren die al langer in de inrichting verblijven) en de ervaren rechtvaardigheid van de vrijheidsbeneming. Met betrekking tot de verblijfsduur in de jeugdinrichting is gevraagd naar het verschil tussen het net binnenkomen en het langer verblijven in een jeugdinrichting en de daarmee samenhangende emoties. Rechtvaardigheid van de vrijheidsbeneming heeft in dit kader betrekking op verschillen tussen jongens die vinden dat ze wel of jongens die vinden dat ze niet terecht zijn gesanctioneerd.

Ten derde is onderzocht of de sociale omgeving samenhang met emotionele reacties van de jongeren. Het gaat daarbij over de interne en externe sociale omgeving. Aan de experts is gevraagd in hoeverre de relatie tussen emotionele reacties van jeugdigen en vrijheidsbeneming beïnvloed wordt door bejegening door groepsleiders en de omgang met groepsleden (de interne sociale omgeving). Met betrekking tot de omgang met groepsleiders is gevraagd of een specifieke emotie bij de jongens samenhangt met het serieus genomen worden en het tonen van respect door de groepsleiding en het luisteren naar de jongens. Verder is gevraagd of de experts effecten signaleerden van de externe sociale omgeving zoals ouders.

Een interview waarin bij iedere emotie voor ieder domein alle aspecten aan bod zouden komen, zou wat betreft de tijdsduur te veel vragen van de experts. Daarom is ervoor gekozen om met betrekking tot de emoties woede, schaamte en schuld alle aspecten door te vragen. Met betrekking tot de emoties trots, angst en berouw is meer globaal nagegaan of de experts deze aspecten waarnamen bij de verschillende emoties.

In figuur 1 worden de diverse domeinen schematisch weergegeven.

Figuur 1 Emoties en domeinen waarnaar is gevraagd

EMOTIES	Woede	Schaamte	Schuld	Trots	Angst	Berouw
Vrijheidsbeneming	1. Individuele kenmerken van de jeugdige (leeftijd, herkomst, eerdere justitiële ervaringen, overig)					
	2. Kenmerken van de vrijheidsbeneming (vrijheidsbeneming terecht, duur verblijf in detentie)					
	3. Sociale omgeving (intern: omgang met groepsgenoten, bejegening door groepsleiding en overige stafleden; extern: familie, vrienden)					

Deelstudie 1

Literatuurstudie

3 Vrijheidsbeneming en emotionele verwerking

De overgang naar een vrijheidsbenemende situatie is een stressvolle gebeurtenis. Jeugdigen worden geconfronteerd met een nieuwe omgeving waarin ze onder andere worden beperkt in hun vrijheden en autonomie. Ze worden gescheiden van hun vertrouwde omgeving en familieleden en kunnen vrienden alleen nog op vooropgezette tijden spreken of zien. Daarnaast krijgen ze te maken met een gedwongen dagindeling die afwijkt van hun normale dagelijkse ritme thuis en worden ze gedwongen de nieuwe situatie (gedeeltelijk) te delen met anderen. Het is te verwachten dat een vrijheidsbenemende situatie, zeker in het begin, heftige emotionele reacties oproept. De stressvolle ervaringen vragen veel van de jeugdigen en gaan gepaard met aanpassingsproblemen die zich bij sommigen uiten in gedrags- en psychische problemen. Daarbij geldt voor een deel van de jeugdige gedetineerden ook dat er sprake is van psychische problematiek die aanpassing aan een vrijheidsbenemende context nog meer bemoeilijkt. De wijze waarop gedetineerden omgaan met een vrijheidsbenemende situatie is niet alleen van belang voor de situatie tijdens detentie, maar sommigen brengen dit ook in verband met functioneren na detentie (zie hoofdstuk 1).

In dit hoofdstuk worden aan de hand van de (inter)nationale literatuur de onderzoeksvragen beantwoord. We beginnen het hoofdstuk met een beschrijving van theoretische perspectieven van waaruit onderzoek naar aanpassing aan detentie is gestuurd omdat deze perspectieven aanknopingspunten bieden voor het onderzoek naar emotionele verwerking van een vrijheidsbeneming (paragraaf 3.1). Specifiek voor jeugdige gedetineerden zijn er weinig empirische studies waarin de relatie tussen vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking daarvan en de relatie tussen de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming en recidive is onderzocht. In paragraaf 3.2 beschrijven we enkele hoofdzakelijk internationale, empirische studies die zich hebben gericht op de relatie tussen enerzijds individuele kenmerken, kenmerken van de vrijheidsbeneming en van de sociale omgeving en anderzijds de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming van jeugdige gedetineerden. Vervolgens komt in paragraaf 3.3 de relatie tussen emoties tijdens vrijheidsbeneming en recidive aan de orde. Tot slot volgt in paragraaf 3.4 een korte recapitulatie van de bevindingen.

3.1 Perspectieven op vrijheidsbeneming en emoties

In zijn overzichtsstudie naar aanpassing van gedetineerden aan detentie geeft Adams (1992) aan dat het onderzoek sinds de jaren vijftig vanuit vier invalshoeken is geïnitieerd die elkaar min of meer in de loop van de tijd opvolgden. Het vroege onderzoek richtte zich op 'prisonization', gevolgd

door onderzoek waarin modellen over 'importatie' en 'deprivatie' werden bestudeerd. Sinds de jaren tachtig zijn min of meer complementair aan elkaar studies naar vrijheidsbeneming uitgevoerd vanuit de interactivistische en de 'stress-coping'-invalshoeken. Recent is ook aandacht gekomen voor de effecten van ervaren rechtvaardigheid (van regels, procedures en bejegening) op de wijze waarop gedetineerden omgaan met vrijheidsbeneming (Liebling, 2006). In deze paragraaf worden de verschillende perspectieven kort toegelicht.

Prisonization-perspectief

Studies in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw naar aanpassing aan detentie richtten zich vooral op de sociale organisatie en cultuur van de gedetineerde populatie en op de unieke kenmerken van gevangenis als organisatie. Theoretische perspectieven benadrukten het belang van de solidariteit die gedetineerden vinden in de 'inmate code' (Sykes, 1958), een sociale omgangscode tussen gedetineerden onderling die zich kenmerkt door normen als niet meewerken en verzet tegen stafleden. Nieuwe gedetineerden zouden zich al snel deze houding eigen maken en de opstandige houding werd gezien als een functionele vorm van aanpassing aan vrijheidsbeneming. Dit proces is benoemd als 'prisonization' (Clemmer, 1958; in Adams, 1992). In het vroege onderzoek vanuit het 'prisonization'-perspectief is nauwelijks aandacht voor emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming en het psychische leed dat gedetineerden ondervinden. De nadruk ligt vooral op de attitudes en waarden die gelden in een gedetineerdencultuur (Adams, 1992).

Importatie-, deprivatie- en situationele perspectieven

Gebrekkige aandacht voor persoonlijke kenmerken van gedetineerden en de vaagheid van het concept 'prisonization', waren volgens Adams (1992: 279) belangrijke kritieken die hebben geleid tot nieuwe perspectieven in het onderzoek naar aanpassing aan detentie. In de jaren zestig en zeventig werden met de 'importatie'- en 'deprivatie'-modellen nieuwe theoretische perspectieven geformuleerd.

Vanuit het importatiemodel is beargumenteerd dat kenmerken van individuen die voorafgaand aan vrijheidsbeneming al aanwezig zijn, zoals iemands criminele voorgeschiedenis, etnische herkomstgroep, leeftijd, persoonlijkheid en kenmerken van de familie, bepalen hoe iemand zich aanpast aan detentie en het gedrag dat hij of zij vertoont. Met andere woorden, gedetineerden nemen de risicofactoren uit hun dagelijkse leven mee de detentiesituatie in. Redenerend vanuit het deprivatiemodel stelde men daarentegen dat de dominante factor die aanpassing aan vrijheidsbeneming bemoeilijkt, het (restrictieve) klimaat van de vrijheidsbeneming zelf is en in mindere mate specifieke kenmerken van het individu. Het detentieklimaat, waaronder men van alles schaarde uiteenlopend van type inrichting en soort activiteiten, tot het aantal gedetineerden en de

fysieke structuur, bepaalt volgens dit model in belangrijke mate de wijze waarop gedetineerden zich aanpassen.

Hoewel de modellen als concurrerend werden gezien, is empirische ondersteuning voor beide gevonden en concluderen hedendaagse onderzoekers dat zowel importatie- als deprivatieprocessen werkzaam zijn bij aanpassing aan vrijheidsbeneming (zie bijvoorbeeld Gover, MacKenzie & Armstrong, 2000) en dat gedetineerden op heel diverse wijze reageren op vrijheidsbeneming (Adams, 1992: 280). Onderzoek naar importatie- en deprivatiefactoren bij gedetineerden heeft enkele inzichten opgeleverd over de emotionele reacties van gedetineerden, zoals gevoelens van angst, en de determinanten daarvoor (zie bijvoorbeeld later in dit hoofdstuk de studie van Gover et al., 2000).

In de jaren negentig is een derde model toegevoegd, namelijk het situationele model (zie Jiang et al., 2002). In dit model wordt verondersteld dat situationele factoren zoals seizoen, locatie of de complexe relatie tussen staf en gedetineerden belangrijke factoren zijn in de wijze waarop men zich aanpast aan detentie.

Het interactionistische perspectief

In het 'interactionistische' perspectief wordt verondersteld dat de omgeving het gedrag van individuen beïnvloedt doordat de eisen die de omgeving aan individuen stelt wel of niet in overeenstemming zijn met iemands individuele (psychische) oriëntatie. Fysieke aspecten van de omgeving zijn hierbij relevant, maar volgens Adams (1992) heeft onderzoek onder gedetineerden zich hoofdzakelijk gericht op de sociaal-psychische dimensies van de omgeving waaraan een individu zich moet aanpassen. Sommige situaties zijn ordelijk en voorspelbaar, andere kenmerken zich door veiligheid en ondersteuning, terwijl weer andere situaties de nadruk leggen op vrijheid, autonomie en zelfexpressie. Deze kenmerken van de omgeving staan los van de kenmerken van een persoon. De kans op aanpassingsproblemen wordt groter als personen en omgeving niet bij elkaar passen, aanpassingsproblemen kunnen worden ontlopen of overkomen door overeenstemming te zoeken (Adams, 1992).

Het 'stress-coping'-perspectief

Een tweede perspectief dat eind jaren tachtig en begin jaren negentig zijn intrede deed in de gevangenisstudies was dat van het 'stress-coping'-model. In studies waarin dit model centraal staat, is de praktische, sociale en psychologische aanpassing van gedetineerden aan vrijheidsbeneming onderzocht (zie voor overzichten Adams, 1992; Harvey, 2007). In het algemeen komt de vraagstelling neer op 'hoe en onder welke omstandigheden gedetineerden zich aanpassen aan detentie'. In die studies waarin psychologische aanpassing aan vrijheidsbeneming is onderzocht, wordt (indirect) ook ingegaan op de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming,

zoals angst (Harvey, 2007; Liebling, 1999; Liebling & Matsueda, 2005; Zamble & Porporino, 1988), of woede (Zamble & Porporino, 1988). Meer in het algemeen richt onderzoek vanuit het 'stress-coping'-perspectief (Lazarus, 2000) zich op de psychologische (zowel cognitieve als emotionele) aspecten van aanpassing aan c.q. omgaan met stressvolle ervaringen. Of een ervaring als stressvol wordt gezien of niet en welke reacties daarop volgen, is afhankelijk van de wijze waarop iemand deze ervaring beoordeelt ('appraisal') en daar vervolgens cognitief, emotioneel en gedragsmatig mee omgaat. Aanpassing aan een stressvolle ervaring wordt gezien als een proces in de tijd. Bij een adequate aanpassing aan de stressvolle ervaring is op den duur sprake van stabilisering van cognities, emoties en gedrag (een 'equilibrium', zie bijvoorbeeld Harvey, 2007). Inadequate aanpassing gaat op de korte termijn gepaard met een toename van (emotionele) spanning (Lazarus, 2000), zoals heftige emoties (woede, angst), achteruitgang van psychisch welzijn en gedragsproblemen. Op de langere termijn kunnen negatieve effecten optreden op iemands (psychische) gezondheid, welzijn of sociaal functioneren (zie Lazarus, 2000: 201).

Het perspectief van een rechtvaardige bejegening

Recent is in het onderzoek naar aanpassing aan vrijheidsbeneming bij gedetineerden ook aandacht gekomen voor het belang van een rechtvaardige bejegening bij aanpassing aan detentie. Meer specifiek is daarbij onderzocht in hoeverre een rechtvaardige bejegening door stafleden gereleerd is aan angstgevoelens van gedetineerden (Harvey, 2007; Liebling, 2006). Werd in onderzoek vanuit het deprivatiemodel rechtvaardigheid van (disciplinaire) maatregelen in het detentiecentrum als een determinant gezien voor aanpassing aan vrijheidsbeneming (zie bijvoorbeeld Gover et al., 2000, beschreven in paragraaf 3.2), in recente studies met betrekking tot vrijheidsbeneming wordt rechtvaardigheid ook onderzocht vanuit het 'procedurele rechtvaardigheids' perspectief (Tyler, 1991; 2003) en daarbij staat de rechtvaardigheid van de bejegening door stafleden zoals groepsleiders centraal (Harvey, 2007; Liebling, 2006).

Onderzoek vanuit het procedurele rechtvaardigheids perspectief ten aanzien van sanctioneren in het algemeen (zie Lind & Tyler, 1988; Tyler, 1990; 2003) richt zich op de vraag waarom mensen zich aan regels houden en meer specifiek waarom mensen die te maken hebben (gehad) met sanctioneerders (politieagenten, rechters) zich aan de regels houden. Centraal staat de mate waarin iemand een sanctionering terecht vindt en de mate waarin iemand vindt dat hij/zij rechtvaardig door sanctioneerders wordt bejegend. Een rechtvaardige bejegening wordt daarbij onder meer geoperationaliseerd in termen van 'luisteren naar iemand', 'respect tonen', of 'iemand serieus nemen' (zie bijvoorbeeld Tyler, 1990; Van der Laan, 2004). Volgens Tyler (1990; 2003) is de ervaren bejegening belangrijker dan de ervaren rechtmatigheid van een sanctie (of een sanctie terecht is, of dat de zwaarte van de sanctie overeenkomt met de daad). Naarmate

iemand zich rechtvaardiger bejegend voelt, zal hij/zij ook eerder de legitimiteit van de sanctioneerder erkennen en daarmee zich ook eerder aan regels conformeren. Een onrechtvaardige bejegening hangt daarentegen juist samen met weinig erkenning van de legitimiteit van sanctioneerders en een mindere bereidheid tot het erkennen van regels.

Er is ons geen onderzoek bekend naar de relatie tussen ervaren rechtvaardige bejegening door stafleden of groepsleiders en de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming door jeugdige gedetineerden. Dit is om meerdere redenen opvallend. Ten eerste is aanpassing aan vrijheidsbeneming in belangrijke mate afhankelijk van de ervaren kwaliteit van de relatie met groepsleiders waartoe ook de rechtvaardigheid van de bejegening gerekend kan worden (zie Biggam & Power, 1997; Harvey, 2007 in paragraaf 3.3). Daarnaast blijkt uit populatieonderzoek en onderzoek onder verdachten die door de politie zijn gearresteerd dat mensen die ervaren dat ze rechtvaardig zijn bejegend de legitimiteit van gezagsdragers ook makkelijker blijken te erkennen en dientengevolge zich ook meer blijven conformeren aan regels dan mensen die vinden dat ze onrechtvaardig zijn bejegend (Tyler, 1990; Paternoster et al., 1997). Met name bij vrijheidsbeneming lijkt deze bevinding van belang om achtergronden van aanpassingsproblemen in detentie te kunnen ontdekken.

3.2 Kenmerken van het individu, de vrijheidsbeneming en de sociale omgeving

In deze paragraaf beschrijven we empirische studies naar vrijheidsbeneming en emotionele verwerking bij jeugdige gedetineerden. Met name vanuit het stress-copingperspectief is (indirect) onderzoek gedaan naar de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming door jeugdigen. Het gaat dan vooral om gevoelens van angst. In een enkele studie zijn ook woede, schaamte- of schuldgevoelens bestudeerd. We bespreken eerst empirische studies naar individuele verschillen tussen jeugdigen in aanpassing aan een vrijheidsbenemende situatie en in hoeverre dit gepaard gaat met verschillen in emotionele verwerking (onderzoeksvraag 1). Vervolgens beschrijven we studies die kenmerken van de vrijheidsbeneming hebben onderzocht (onderzoeksvraag 2) en ten slotte komen studies naar de relatie tussen sociale omgeving en emotionele verwerking aan bod (onderzoeksvraag 3).

We moeten enkele methodologische opmerkingen maken die ervoor zorgen dat de conclusies op basis van deze literatuurstudie worden beperkt. We hebben maar een enkele longitudinale studie gevonden op basis waarvan iets gezegd kan worden over effecten van vrijheidsbeneming op de emotionele verwerking van jeugdigen. Het merendeel van de

bestudeerde studies betreft onderzoek met een cross-sectioneel karakter waardoor enkel uitspraken gedaan kunnen worden over (multivariate) samenhang. Daarnaast zijn in de studies de concepten verschillend geoperationaliseerd waardoor de bevindingen niet altijd even goed vergelijkbaar zijn. Deze beperkingen maken dan ook dat we op basis van de literatuurstudie geen harde en eenduidige conclusies kunnen trekken over de effecten van de individuele verschillen, kenmerken van vrijheidsbeneming en sociale omgeving op de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming van jeugdige gedetineerden.

3.2.1 *Individuele kenmerken*

Uit de overzichtsstudie van Adams (1992) naar aanpassing aan detentie blijkt dat gedetineerden die de meeste stress ervaren in detentie in het verleden ook psychische en psychiatrische problemen vertoonden. Daarnaast vindt hij een duidelijk verband tussen het aantal domeinen van functioneren waarin iemand problemen vertoont en aanpassingsproblemen aan vrijheidsbeneming. Degenen die op meerdere domeinen problemen vertonen, hebben de grootste moeite om zich aan een vrijheidsbeneming aan te passen (Adams, 1992). In studies onder jeugdige gedetineerden is onder meer bestudeerd welke (andere) individuele verschillen er zijn in de wijze waarop jeugdigen zich aanpassen aan de vrijheidsbeneming. Daarbij is onder meer nagegaan welke verschillen er zijn naar copingstijl (Eftekhari, Turner & Larimer, 2004; Harvey, 2007; Ireland, 2001; Ireland, Boustead & Ireland, 2005), leeftijd (Gover, MacKenzie & Armstrong, 2000; Ireland, Boustead & Ireland, 2004), herkomstgroep (Adams, 1992; Gover et al., 2000; Klooster et al., 1999) en justitieel verleden (Gover et al., 2000; Harvey, 2007; Mohino, Kirchner & Forns, 2004).

Copingstijlen

Uit de literatuur over aanpassing aan vrijheidsbeneming blijkt dat er verschillende copingstijlen zijn die gepaard gaan met verschillen in emotionele verwerking. Sommige copingstijlen zijn adequaat, andere juist inadequaat. Er worden twee adequate copingstijlen onderscheiden: een copingstijl waarin iemand op een rationele wijze met problemen omgaat en op zoek gaat naar alternatieven ('rationele coping') en een copingstijl waarin iemand zich distantieert van de stressvolle gebeurtenis en zodoende de impact van zijn eigen emoties probeert te minimaliseren ('detached coping', hier vertaald met onthechte coping). Het gaat hier om zogenoemde 'problem-oriented' copingstijlen (Lazarus, 2000). Deze adequate copingstijlen leiden ook bij jeugdige gedetineerden uiteindelijk tot weinig psychisch leed, voldoende zelfwaardering (zie bijvoorbeeld Greve, Enzman & Hosser, 2001) en weinig of geen gedragsproblemen tijdens de vrijheidsbenemende periode (zie bijvoorbeeld Ireland, Boustead & Ireland, 2005).

Inadequate copingstijlen kenmerken zich bijvoorbeeld doordat iemand zich overweldigd voelt door stressvolle gebeurtenissen en daarop bij voortduren emotioneel reageert ('emotionele coping') of doordat iemand afstandelijk wordt ten opzichte van zijn sociale omgeving ('avoidance coping', hier vertaald met ontwijkende coping). Hoewel de ontwijkende copingstijl op de korte termijn adequaat kan zijn (Ireland, 2001, in Ireland et al., 2005), blijkt dat een ontwijkende copingstijl op den duur psychologische aanpassing aan stressvolle situaties bemoeilijkt (Eftekhari, Turner & Larimer, 2004; Ireland, 2001; Ireland et al., 2005). Inadequate copingstijlen worden vooral gehanteerd in situaties die als onveranderbaar worden beschouwd (zie Harvey, 2007).

Bij jeugdige gedetineerden is gevonden dat adequate copingstijlen gepaard gaan met minder psychische klachten (waaronder minder angstgevoelens), terwijl inadequate copingstijlen van jeugdige gedetineerden juist gepaard gaan met emoties als angst (Boustead & Ireland, 2005; Harvey, 2007; Ireland, 2001) of woede (Eftekhari et al., 2004). Boustead en Ireland (2005) deden in Engeland onder adolescenten (15-17 jaar) en jongvolwassenen gedetineerden (18-21 jaar) onderzoek naar de relatie tussen copingstijlen en psychische stress waaronder angst. Ireland en collega's vonden dat emotionele coping samenhangt met meer psychische stress (een combinatie van angstgevoelens, depressie en slaaploosheid), terwijl rationele copingstijlen gerelateerd bleken aan minder psychische stress. Rationele copingstijlen bleken voor jeugdige gedetineerden adequate strategieën te zijn om met een stressvolle situatie om te kunnen gaan (Boustead & Ireland, 2005). Eftekhari et al. (2004) onderzochten de relatie tussen woede, een ontwijkende copingstijl en drugsgebruik bij mannelijke Amerikaanse adolescenten gedetineerden (leeftijd 15-20 jaar). De onderzoekers vonden een duidelijk verband van ontwijkende copingstijlen met naar binnen gerichte woede en naar buiten gerichte woede (schreeuwen, slaan met deuren).

Leeftijd

Volgens Adams (1992) blijkt uit meerdere studies dat jeugdigen vaker dan volwassenen in detentie overtredingen begaan en probleemgedrag vertonen. Er is geen onderzoek gevonden waarin jeugdigen en volwassenen zijn vergeleken met betrekking tot de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming. Maar in enkele studies zijn jeugdigen van verschillende leeftijdsgroepen vergeleken met betrekking tot de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming (Gover et al.; Ireland et al., 2004). Deze studies naar onder meer angstgevoelens bij verschillende leeftijdsgroepen van jeugdige gedetineerden laten tegenstrijdige resultaten zien.

Ireland et al. (2004) bestudeerden de psychische klachten waaronder gevoelens van angst bij 108 jongvolwassenen (19-21 jaar) en 95 adolescenten (15-17 jaar) Britse gedetineerden. Zij vonden dat jongvolwassenen gedetineerden meer gevoelens van angst melden dan gedetineerde

adolescenten. Volgens Ireland en collega's hangt dit grotendeels samen met de ontwikkeling van copingstijlen met stressvolle gebeurtenissen die in de adolescentieperiode plaatsvindt. Het repertoire van copingstijlen is bij adolescenten beperkter dan bij jongvolwassenen. Jongvolwassenen bleken vaker dan adolescenten gebruik te maken van emotionele, vermijdingende en onafhankelijke copingstrategieën.

Gover et al. (2000) vinden daarentegen een negatief verband tussen leeftijd en angst. Zij bestudeerden bij 3.986 jeugdige Amerikaanse jeugdige gedetineerden (leeftijd 14-21 jaar), verspreid over 48 jeugddetentiecentra de relatie van gevoelens van angst met omgevingskenmerken en individuele kenmerken. Rekening houdend met individuele (leeftijd, herkomst, eerdere arrestaties, type delict, drugsgebruik, geweld in de familie) en omgevingskenmerken (niveau van controle in centrum, gevaar binnen instelling, rechtvaardigheid van disciplinaire maatregelen, mate van vrijheid, structuur, duur in de inrichting, type inrichting en staf-gedetioneerde ratio) blijkt uit hun studie dat naarmate gedetineerde jongens ouder zijn, de kans op angstgevoelens afneemt. Volgens de onderzoekers kunnen oudere jeugdige gedetineerden beter omgaan met de stressvolle situatie van vrijheidsbeneming dan jongere gedetineerden.

Kortom, uit de gevonden studies blijkt bij jeugdige gedetineerden geen duidelijke relatie tussen leeftijd en emotionele verwerking van een vrijheidsbeneming.

Herkomstgroep

In de Amerikaanse literatuur worden duidelijke verschillen gevonden tussen herkomstgroepen en de emotionele verwerking van een justitiële vrijheidsbeneming (Adams, 1992; Gover et al., 2000). Uit de hiervoor genoemde studie van Gover et al. (2000) naar angst bij gedetineerde jongens bleek bijvoorbeeld dat rekening houdend met diverse individuele- en inrichtingskenmerken, Anglo-Saksische Amerikaanse jongens vaker melden dat ze zich angstig voelden dan jongeren uit andere herkomstgroepen. Een verklaring voor de bevinding dat jongens uit de gekleurde populatie minder angstig blijken dan Caucasian-Amerikanen kan volgens Adams (1992: 298) zijn dat de populatie gekleurde gedetineerden in de VS minder culturele diversiteit laat zien waardoor een etnische solidariteit mogelijk is die hen helpt om het harde leven van de gevangenis te ondergaan. Adams noemt ook nog een alternatieve verklaring, namelijk dat de populatie gekleurde gedetineerden in de VS hoofdzakelijk uit ghetto's afkomstig is, waar men al op jonge leeftijd getraind wordt in overlevingsstrategieën die ook in het gevang behulpzaam zijn.

In Nederland hebben Klooster et al. (1999) als enigen onderzoek gedaan naar de wijze waarop jongens uit verschillende herkomstgroepen hun vrijheidsbeneming beleven. Zij vergeleken de beleving van Antilliaanse, Surinaamse, Marokkaanse en Turkse jongens. Er worden enkele verschillen gevonden tussen de herkomstgroepen in de ervaren emoties. Zo

zullen Antilliaanse jongens volgens Klooster et al. (1999: 30) niet snel in het openbaar spijt betuigen, maar dat betekent niet dat ze zich niet schuldig voelen. Marokkaanse jongens ontkennen juist dat ze delicten hebben gepleegd omdat ze er geen enkel vertrouwen in hebben dat het strafstelsel hen zal belonen voor het bekennen van delicten. Bij deze jongeren is dus meer sprake van een algemeen wantrouwen (zie ook Van Gemert, 1998). Anderzijds signaleren Klooster en collega's (1999) ook dat Marokkaanse jongens juist baat hebben bij de structuur van een jeugd-detentie. Turkse jongens blijken zich vooral te schamen over het feit dat ze gestraft zijn. Het uitzitten van de straf zou bij jongeren uit deze herkomstgroep niet statusverhogend werken omdat hun gedrag door hun sociale netwerk wordt afgekeurd.

Justitieel verleden

Uit enkele studies onder volwassen gedetineerden in de VS blijkt dat er verschillen zijn in aanpassing aan detentie tussen degenen die voor het eerst en degenen die al eerder gedetineerd zijn geweest. Maar de bevindingen zijn niet eenduidig en Adams (1992) stelt dan ook in zijn overzichtsstudie dat het onduidelijk is in welke mate eerdere detentie-ervaringen gerelateerd zijn aan problemen met aanpassing aan vrijheidsbeneming en de daarmee gepaard gaande emotionele verwerking. Ook bij jeugdige gedetineerden is de relatie tussen eerdere justitiecontacten en emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming niet duidelijk. In een enkele studie worden wel verschillen gesignaleerd tussen first-offenders en recidivisten, maar deze verschillen zijn vooral terug te voeren op verschillen in copingstijl (Mohino et al., 2004). Gover et al. (2000) vinden in hun studie onder Amerikaanse gedetineerde tieners geen verschillen tussen first-offenders en recidivisten in de mate waarin ze angst ervoeren tijdens detentie. Ook Harvey (2007) vindt in zijn studie onder Britse jeugdige gedetineerden (18-21 jaar) geen verschillen tussen first-offenders en recidivisten in de mate van ervaren stress en angstgevoelens. Wel bleken er verschillen te zijn naar type stress dat werd ervaren. First-offenders bleken vaker te kampen te hebben met gevoelens van onzekerheid dan recidivisten, terwijl bij recidivisten de stress vooral betrekking had op gevoelens van verlies van controle en vrijheid.

3.2.2 Kenmerken van de vrijheidsbeneming

Studies vanuit het stress-copingperspectief en de deprivatie- en importatiemodellen hebben ook inzichten opgeleverd in de relatie tussen kenmerken van de vrijheidsbeneming en aanpassing aan vrijheidsbeneming en daarmee gepaard gaande emotionele reacties. Met betrekking tot aanpassing van volwassen gedetineerden aan vrijheidsbeneming richtte het onderzoek zich op een veelheid aan omgevingskenmerken zoals het detentieregime of de fysieke omgeving van de detentie. Bij jeugdige

gedetineerden zijn de effecten van de fase van vrijheidsbeneming op de emotionele verwerking aan de vrijheidsbeneming bestudeerd (Brown & Ireland, 2006; Harvey, 2007; Hosser et al., 2005; Hosser et al., 2008; Ireland et al., 2001; Ireland et al., 2006; Mohino et al., 2004), de activiteiten die in de inrichting worden ondernomen, het type inrichting en de (ervaren) rechtvaardigheid van sanctiemaatregelen (Gover et al., 2000).

Fase van vrijheidsbeneming

Een robuuste bevinding is dat de eerste periode in detentie als zeer stressvol wordt ervaren (Adams, 1992). Deze fase wordt gezien als een grote risicoperiode voor zelfbeschadiging, regelovertredingen en agressief gedrag (Adams, 1992; Harvey, 2007) en ook voor emotionele problemen zoals overmatige gevoelens van angst (Harvey, 2007; Brown & Ireland, 2006). Daarnaast blijkt uit een enkele studie dat jongeren in de eerste periode van vrijheidsbeneming ook sterkere gevoelens van schuld en schaamte ervaren (Hosser et al., 2005; Hosser et al., 2008).

Harvey (2007) is onder meer de mate van stressgevoelens (zoals angst) drie dagen na binnenkomst in een detentiecentrum bij jongvolwassen gedetineerden nagegaan. Daartoe interviewde hij in een Britse gevangenis 70 adolescente mannen in de leeftijd van 18-21 jaar. De mate van psychisch leed die door de jonge mannen werd ervaren was in deze beginfase hoog. Uit de studie blijkt dat de gedetineerden in deze eerste dagen vooral a) geobsedeerd waren over hun eigen veiligheid, b) onzeker waren over wat er staat te gebeuren (het verloop van hun strafzaak), c) gevoelens ervaarden van verlies van controle en vrijheid, en d) gevoelens ervoeren van scheiding en verlies van familieleden en vrienden. Het verlies van controle en vrijheid zijn ervaringen die met name in de eerste transitiefase naar de vrijheidsbeneming een rol spelen. Niet alleen de reductie van ervaren controle in detentie wordt als moeilijk ervaren, ook de reductie in ervaren controle over wat er buiten detentie gebeurde, bleek moeilijk te accepteren. Verder werd de ervaren scheiding van familieleden en andere geliefden buiten de gevangenis als een moeilijk aspect ervaren door de gedetineerden. In deze eerste fase van detentie weigerden de jongeren de realiteit van hun vrijheidsbeneming te accepteren en weigerden binding aan te gaan met de nieuwe sociale omgeving. Hierdoor namen gevoelens van onzekerheid en angst toe.

Naarmate jeugdige gedetineerden langer vastzitten, veranderen de copingstijlen (Mohino et al., 2004) en de intensiteit van de daarbij behorende emoties (Brown & Ireland, 2006; Hosser et al., 2005; Hosser et al., 2008). Mohino et al. (2004) hebben bij 107 Spaanse adolescente en jongvolwassen gedetineerden (18-25 jaar) verschillen in copingstijlen onderzocht tussen degenen die nog maar kort in detentie verbleven (minder dan drie maanden) en jongeren die al langer waren gedetineerd (drie maanden of

langer). Jongeren die nog maar kort waren gedetineerd, bleken vaker dan jongeren die al langere tijd hadden doorgebracht in detentie als copingstrategie voor stressvolle situaties gebruik te maken van het uiten van negatieve emoties ('emotional discharge', niet nader gespecificeerd welk type emoties) en minder vaak constructieve manieren te zoeken om met de stressvolle situatie om te gaan ('positive reappraisal').

Brown en Ireland (2006) vonden veranderingen in type copingstijl gedurende de tijd dat jeugdigen vastzitten en vonden daarbovenop dat de intensiteit van de ervaren emoties ook veranderde. Zij onderzochten longitudinaal bij 133 Britse jeugdige gedetineerden de relatie tussen verandering in copingstijl en verandering in angstgevoelens en depressieve klachten. Daarvoor kregen jongeren vlak na binnenkomst in het detentiecentra een vragenlijst voorgelegd en zes weken later opnieuw. Over de tijd veranderden copingstijlen en daalden angstgevoelens significant. Jongeren bij wie in de tijd een verandering werd gesignaleerd in emotionele coping bleken ook minder angstig te zijn geworden.

Uit een Duitse longitudinale studie blijkt dat de ervaren schaamte- en schuldgevoelens afnemen naarmate de duur van het verblijf in detentie toeneemt (Hosser et al., 2005; Hosser et al., 2008). Hosser et al. (2005) zijn bij een groep van 447 mannelijke adolescenten en jongvolwassenen gedetineerden (leeftijd 14-24 jaar) uit zes detentiecentra in Noord-Duitsland de ontwikkeling van schuld- en schaamtegevoelens tijdens detentie nagegaan. De jongens zijn drie keer geïnterviewd, bij aanvang in detentie, drie maanden nadat ze gedetineerd waren en kort voor vrijlating. Uit hun studie blijkt dat schaamte- en schuldgevoelens bij een aanzienlijk deel van de jongeren ontbreken, maar dat bij aanvang van de vrijheidsbeneming het percentage jongens met deze gevoelens nog het hoogst is. Bij aanvang geeft nog geen derde van de jongens aan zich schuldig te hebben gevoeld in de voorafgaande zeven dagen en bijna tweederde van de jongens geeft aan dat ze zich in de voorafgaande zeven dagen nergens over hebben geschaamd. Het percentage jongens dat geen schaamte- en schuldgevoelens rapporteerde, nam in de daaropvolgende metingen toe, terwijl het percentage jongeren dat regelmatig of vaak schuld- en schaamtegevoelens ervoer afnam. De auteurs verklaren het lage percentage gedetineerden die schuld- en schaamtegevoelens ervoeren door te wijzen op mogelijke neutralisatie-technieken die al vroeg in detentie optreden. Een mogelijke verklaring voor de daling in het percentage jongeren dat naarmate de vrijheidsbeneming langer duurt schuld- en schaamtegevoelens rapporteert, is dat jeugdige delinquenten zich snel aanpassen aan de cultuur die in detentie aanwezig is ('prisonization'; zie ook Hosser et al., 2008).

Een proces van aanpassing in de eerste periode van vrijheidsbeneming

De duur van de vrijheidsbeneming gaat gepaard met veranderingen in aanpassingsstijlen en naarmate jeugdigen langer zijn gedetineerd, neemt

de ervaren stress en de daarmee gepaard gaande emotionele verwarring af. Er is sprake van een *proces van aanpassing*. Hoe werkt dit nu? Dit proces is beschreven door Harvey (2007) in een studie onder 28 jonge Britse mannelijke gedetineerden (18-21 jaar). Deze mannen werden drie, tien en dertig dagen na binnenkomst geïnterviewd. Volgens Harvey zijn er drie fasen in het aanpassingsproces van gedetineerden te onderscheiden: a) 'liminality', b) 'acceptance' en c) 'equilibrium'. Met de overgang naar iedere nieuwe fase neemt de mate van aanpassing aan het detentieklimaat toe en nemen negatieve emotionele en psychische reacties van gedetineerden af. Harvey liet daarmee zien dat ook aanpassing aan een vrijheidsbenemende situatie een dynamisch proces is. Daarbij signaleerde hij wel dat gevangenen niet alleen van 'liminality', naar 'acceptatie', naar 'equilibrium' gingen, maar ook weer konden worden teruggeworpen in een eerdere fase. Dit gebeurde bijvoorbeeld door een overtreding van de regels of als ze naar een andere afdeling werden overgebracht.

In de eerste fase, de fase van 'liminality', is nog geen sprake van aanpassing aan de nieuwe situatie. Deze eerste fase van vrijheidsbeneming in een detentiesituatie is zeer stressvol. Het is een fase van 'zelfreflectie' (zie ook Greve & Enzmann, 2003) met een grote mate van emotionele verwarring. Het betroffen volgens Harvey vooral gevoelens van angst, maar ook schuld- en schaamtegevoelens bleken in deze fase voor te komen. De gedetineerden ervoeren zich als tussen twee werelden waarin ze geen grip meer hadden op hun eigen leven. Dit besef ging bij de meeste gedetineerden gepaard met shock en ongeloof dat ze daadwerkelijk waren gedetineerd. Jongeren die in deze fase bleven hangen, bleken hun emoties niet te kunnen reguleren. Om de vrijheidsbeneming draaglijker te maken, blokeerden de jongeren de sociale buitenwereld. Dit uitte zich bijvoorbeeld in de weigering contact te hebben met familieleden of met stafleden. Naarmate de jongeren langer vastzaten, trad er acceptatie op van de vrijheidsbenemende situatie waarin ze zich bevonden. Deze tweede fase, die van 'acceptatie', werd gekenmerkt door gevoelens dat men zich bij de situatie neergelegd had en door een versterking van de binding aan de gedwongen omgeving. De acceptatie maakt aanpassing aan de vrijheidsbeneming mogelijk. Er was sprake van sociale aanpassing, zowel aan groepsgenoten als aan groepsleiders. Verder ervoeren de jeugdigen de voordelen van een gestructureerd regime, en voelden ze zich veiliger dan bij aanvang van hun detentie. Tevens signaleerde Harvey dat banden met familieleden werden gecontinueerd of weer opgepakt. Ook bleken de jongens in deze fase hun gedachten en gevoelens beter te kunnen reguleren. Volgens Harvey (p. 68) is hierbij sprake van een samengaan van emotiegeoriënteerde coping en probleemgeoriënteerde coping (zie ook Lazarus, 2000). Beide copingstijlen bleken nodig en vulden elkaar aan zodat de jongeren op een effectieve manier met de nieuwe situatie konden omgaan. Volgens Harvey hadden degenen die goed met de ervaren emoti-

onele stress omgingen, ook hun sociale en praktische leven in het gevang beter onder controle.

Een klein deel van de ondervraagde jongeren in de studie van Harvey (2007) bereikte in de eerste maand van hun vrijheidsbeneming een fase van 'equilibrium'. Volgens Harvey wordt deze derde fase gekenmerkt door een continuerende acceptatie van de realiteit en een toegenomen niveau van zelfwaardering. De gedetineerden begonnen meer positieve emoties te ervaren. Naast afwezigheid van negatieve emoties keken deze jonge mannen ook positiever aan tegen de moeilijkheden van de vrijheidsbeneming en ze bleken ook optimistischer te zijn dan voorheen. Ze bleken ook beter in staat hun gedachten en emoties te reguleren. Regulering en stabilisering van gedachten en emoties bleek een essentieel element voor psychische overleving in een nieuwe situatie (Harvey, 2007: 71). In deze fase weten gevangenen hoe ze met stress in detentie moeten omgaan. Het onder controle houden van psychische stress bleek de jongeren minder moeite te kosten en ze waren vaardiger geworden in het hanteren van nieuwe stressvolle ervaringen in de groep. Ze hadden voor zichzelf effectieve copingstrategieën ontdekt (zowel probleemgeoriënteerde als emotiegeoriënteerde copingstrategieën) om met de moeilijkheden van vrijheidsbeneming om te gaan. Dat gedetineerde jeugdigen deze fase bereiken, is volgens Harvey (p. 72) heel belangrijk omdat ze hierdoor minder stress ervaren en minder emotionele problemen vertonen.

De mate van psychische stabilisering is wel afhankelijk van andere factoren. Factoren die de overgang naar een vervolgfase van aanpassing bemoeilijken, zijn volgens Harvey:

- Afkicken van drugs (p. 60): drugsgebruikers die afkicken, blijken langer dan niet-drugsgebruikers in de eerste fase te blijven hangen. Met andere woorden, drugsgebruik vertraagt de aanpassing aan een detentiesituatie.
- Verplaatst worden naar andere afdelingen (p. 61): uit de studie van Harvey blijkt dat verplaatsing naar andere units er bij sommige gedetineerden jongens toe leidt dat de gevoelens van onveiligheid blijven, ze blijven zich angstig voelen. Deze jongeren moeten weer helemaal opnieuw beginnen met aanpassing aan de situatie.

Activiteiten, type inrichting en maatregelen

We vonden een studie waarin de samenhang van emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming met andere kenmerken van de vrijheidsbeneming zoals de aangeboden gestructureerde activiteiten, het type inrichting en de ervaren rechtvaardigheid van de disciplinaire maatregelen bij jeugdige gedetineerden is onderzocht (Gover et al., 2000). Gover et al. (2000) onderzochten vanuit de importatie- en deprivatiemodellen de relatie van kenmerken van de inrichting met angstniveaus van bijna

4.000 gedetineerde jongen. Rekening houdend met diverse individuele en omgevingskenmerken vonden zij dat in instellingen waar gedetineerden meer deelnamen aan gestructureerde activiteiten de jongens minder angstgevoelens meldden. Daarnaast vonden Gover en collega's ook een relatie tussen het angstniveau van gedetineerde jongeren en het type instelling. In een multilevelanalyse is nagegaan in hoeverre het type instelling verschillen in angstniveau bij jeugdigen verklaarde. De onderzoekers onderscheidden daarbij traditionele jeugd detentiecentra (22) van 'bootcamp'-centra (26). Jongens die in 'bootcamp'-centra gedetineerd waren, bleken sterkere gevoelens van angst te melden dan jongens in andere centra.

Verder onderzochten Gover en collega's ook in hoeverre ervaren rechtvaardigheid van disciplinaire maatregelen (straffen/sancties) tijdens detentie gerelateerd zijn aan de mate waarin jeugdige gedetineerden zich aanpassen aan het leven in detentie. De mate waarin jongeren de disciplinaire maatregelen onterecht en onrechtvaardig vonden, is positief gerelateerd aan sterkere gevoelens van angst (zie ook Harvey, 2007; Liebling, 2006).

3.2.3 *Sociale omgeving*

Over het algemeen blijken mensen een nieuwe situatie als minder stressvol te ervaren als ze voldoende sociale steun van belangrijke anderen ervaren (Biggam & Power, 1997; Maitland & Sluder, 1996; Underwood, 2000).⁶ In hoeverre gaat dit nu ook op voor jongeren die worden gedetineerd? We vonden enkele studies waarin de samenhang tussen sociale steun en emotionele verwerking van vrijheidsbeneming door jongeren is bestudeerd. Daaruit blijkt dat sociale steun een complex fenomeen is dat in de verschillende empirische studies niet eenduidig is omschreven. Het construct is bijvoorbeeld geoperationaliseerd in termen van aanmoedigingen van belangrijke anderen (Biggam & Power, 1997), het vertrouwen in en ervaren respect van groepsleiders in de interacties met hen (Harvey, 2007) of de groepsnorm die bij jeugdige gedetineerden onderling aanwezig is (Harvey, 2007). Hierdoor is het moeilijk om een eenduidige uitspraak

6 Uit onderzoek onder algemene populaties blijkt dat sociale steun de pijnlijke gevolgen van een stressvolle ervaring kan reduceren (bijvoorbeeld minder angst, hulpeloosheid) of kan leiden tot een beter algemeen welzijn. Verder wordt ook gevonden dat sociale steun als een moderator of buffer werkt doordat sociale steun iemand weerbaar maakt voor verschillende stressvolle ervaringen. Het merendeel van de studies heeft echter betrekking op onderzoek naar de wijze van omgaan met psychische of fysieke problematische situaties. Wij vonden geen onderzoek waarin de effecten van sociale steun voor jeugdige gedetineerden op de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming zijn onderzocht.

te doen over de relatie van sociale steun met emotionele verwerking van vrijheidsbeneming, laat staan over de effecten van sociale steun.⁷

Studies naar de relatie tussen sociale steun en detentie bestuderen ervaren sociale steun, van bijvoorbeeld familieleden (ouders, broertjes/zusjes) of vrienden – de externe sociale omgeving – of van groepswerkers, stafleden of medegedetineerden – de interne sociale omgeving.

Uit de studies bleek niet duidelijk in hoeverre steun van de externe sociale omgeving een factor kan zijn die ertoe bij kan dragen dat een jeugdige beter om kan gaan met een stressvolle ervaring als detentie (Biggam & Power, 1997; Harvey, 2007). Zo vonden Biggam en Power (1997) in hun studie onder Schotse mannelijke jeugdige gedetineerden (16-21 jaar) geen duidelijk verband tussen ervaren externe sociale steun en minder angstgevoelens.

De ervaren steun van de interne sociale omgeving blijkt iets duidelijker gerelateerd aan de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming (Biggam & Power, 1997; Harvey, 2007). Uit de studie van Biggam en Power (1997) bleek onder meer dat jeugdigen die in detentie weinig sociale steun ervoeren van stafleden en groepswerkers meer angstige gevoelens ervoeren dan andere jeugdigen. Volgens Biggam en Power kan interne sociale steun behulpzaam zijn bij het beheersen van de stressvolle situatie en is deze steun vooral relevant voor jonge daders in inrichtingen, omdat zij vaak voor het eerst in detentie verblijven en daarom moeten leren omgaan met verlies van contact met vrienden en familie.

Ook de omgang tussen jeugdige gedetineerden is gerelateerd aan de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming (Harvey, 2007). Refererend aan onderzoek van Sykes (1958) stelt Harvey (2007) dat de interactie met groepsleden en het aangaan van sociale relaties met hen van belang is voor de aanpassing in een detentiesituatie, maar tegelijkertijd kunnen deze banden niet te sterk worden. Harvey (2007) vond in zijn studie onder Britse jeugdige gedetineerden dat de ‘inmate code’ (Sykes, 1958) vooral functioneel is voor een reductie van de emotionele stress (waaronder angstgevoelens) voor diegenen die van nature al weerbaarder zijn. Bij jeugdigen die minder weerbaar zijn en hun zwakheden laten zien, bleek de ‘inmate code’ juist disfunctioneel. Degenen die sociale steun van

7 De ervaren sociale steun in een inrichting is een complex fenomeen dat gevormd wordt in de dagelijkse interactie tussen groepswerkers en de gedetineerde. Harvey (2007) heeft in een kwalitatieve studie onder jeugdige gedetineerden nauwkeurig beschreven hoe dergelijke steun vorm kan krijgen. Volgens Harvey (2007: 79) speelt vooral vertrouwen in en ervaren respect van groepsmedewerkers een belangrijke rol in de mate waarin iemand ervaart dat hij sociale steun krijgt tijdens vrijheidsbeneming. Jongeren hadden vertrouwen in groepswerkers als deze tijdig reageerden op hun verzoeken, als deze gemaakte beloften nakwamen en als ze in vertrouwen iets tegen groepsleiders konden vertellen zonder bang te hoeven zijn dat hun verhaal werd doorverteld aan groepsgenoten of andere stafleden. Met andere woorden, ervaren sociale steun omvat componenten van ervaren rechtvaardige bejegening. Uit onderzoek onder volwassen gedetineerden blijkt dat de wijze waarop gedetineerden zich door stafleden bejegend voelen gerelateerd is aan hun psychische welzijn (Liebling, 2006). Gedetineerden die zich onrechtvaardig bejegend vinden door stafleden, ervaren meer psychische klachten zoals angst en depressie dan gedetineerden die van mening zijn dat ze door stafleden rechtvaardig zijn behandeld.

groepsgenoten het minste nodig bleken te hebben, kregen volgens Harvey makkelijker sociale steun dan degenen die sociale steun het meeste nodig hadden. De jeugdigen die de steun het meest nodig leken te hebben, bleken volgens Harvey (2007) juist vaak bang om hulp te zoeken omdat het tonen van kwetsbaarheid problemen zou kunnen opleveren met groepsge-noten.

Kortom, in de literatuur worden wel aanwijzingen gevonden dat interne sociale steun samenhangt met de emotionele verwerking van een vrijheidsbenemende situatie, maar vanwege de complexiteit van het fenomeen is het niet mogelijk eenduidige uitspraken te doen over het belang van sociale steun voor emotionele verwerking van vrijheidsbeneming bij jeugdige gedetineerden.

3.3 Emoties tijdens vrijheidsbeneming en recidive

De vierde onderzoeksvraag van deze studie is of de empirische literatuur aanwijzingen biedt dat emoties die worden ervaren tijdens detentie van invloed zijn op recidive. In literatuur specifiek gericht op jeugdige gedetineerden worden nauwelijks aanwijzingen gevonden (uitzondering is Hosser et al., 2005; Hosser et al., 2008). Het merendeel van de studies die recidive van jeugdige gedetineerden onderzoeken, richt zich op de effecten van interventies op recidive. Onderzoek waarin de relatie tussen emoties tijdens vrijheidsbeneming en recidive is bestudeerd, is schaars maar recent wel onderwerp van studie (Hosser et al., 2005; Hosser et al., 2008; Tangney et al., 2007a). In het kader van gewetensontwikkeling bij jeugdige delinquenten is ook in Nederland hiervoor beperkt aandacht, hoewel het dan vooral jeugdigen met een ernstige psychische problematiek betreft (zie bijvoorbeeld Le Sage et al., 2006). Enkele studies hebben zich gericht op de predictieve waarde van woede (Loza & Loza-Fanous, 1999), schaamte en schuld (Hosser et al., 2005; Hosser et al., 2008; Tangney et al., 2007a). Deze studies richtten zich vooral op dispositionele emoties (zie hoofdstuk 1) van gedetineerden. Het onderzoek naar de predictieve waarden van emoties gesignaleerd tijdens vrijheidsbeneming voor recidive wordt vooral gestuurd vanuit psychologische studies over morele emoties.

In de psychologie is een onderzoeksperspectief dat zich richt op de werking van morele emoties en de effecten daarvan op (delinquent) gedrag. Emoties worden gezien als de kern van het motivationele systeem (Stegge, 2006; Tangney, 2007). Emoties als schaamte, schuld, trots en empathie fungeren als emotionele barometers die direct en opvallend feedback geven over wat iemand moreel en sociaal acceptabel vindt. Deze feedback kan iemand er vervolgens van weerhouden om soortgelijk gedrag opnieuw te vertonen of kan er juist toe stimuleren. Als we in overtre-

ding zijn of een fout maken, ontstaan negatieve gevoelens van schaamte of schuld en die kunnen iemand ervan weerhouden om in de toekomst opnieuw in de fout te gaan. Doen we iets goed, dan kunnen gevoelens van trots ontstaan en dit stimuleert juist tot het opnieuw vertonen van dergelijk gedrag (Tangney et al., 2007b: 347; zie ook Tibbetts, 2003). Met betrekking tot jeugdige ernstige delinquenten wordt bijvoorbeeld gesignaleerd dat gevoelens van schuld, schaamte en empathie onderontwikkeld zijn (zie Le Sage, 2006).

Empirische studies naar de voorspellende waarde van emoties tijdens detentie op recidive hebben zich specifiek gericht op de emoties woede (Loza & Loza-Fanaus, 1999), schaamte (Ferwerda et al., 2006; Hosser et al., 2005; zie ook Tibbetts, 2003), schuld (Hosser et al., 2005; zie ook Tibbetts, 2003) en trots (Hudley, 1992; zie ook Tibbetts, 2003).⁸ Ook hierbij moet worden opgemerkt dat dergelijk onderzoek onder jeugdige gedetineerden in de kinderschoenen staat en dat vooralsnog meer onderzoek nodig is voordat eenduidige conclusies getrokken kunnen worden.

Woede

Woede, of de minder intense variant boosheid, is een negatief geladen emotie die subjectief wordt ervaren als een vijandige opwinding, gericht op iemand (of iets) die (dat) als de bron van de woede wordt gezien. Iemand die boos is, vindt dat iets of iemand anders vijandige bedoelingen heeft en hem wil schaden. Deze provocaties kunnen de vorm aannemen van een belediging, een als onrechtvaardig of oneerlijk ervaren bejegening of een intentionele tegenwerking (Novaco, 2000). Boosheid of woede wordt ervaren als een gerechtvaardigde respons op ervaren onrecht dat is aangedaan (Haidt, 2003: 856). Woede heeft een belangrijke functie voor mensen om te overleven en zich te kunnen handhaven bijvoorbeeld in een sociale context (Novaco, 2000). Mensen die boos of woedend zijn, voelen zich gemotiveerd om wraak te nemen op de veroorzaker van hun boosheid of woede (of op een plaatsvervanger daarvan), hoewel revanche niet altijd wordt genomen (Haidt, 2003: 856).

Weliswaar kunnen emoties van woede functioneel zijn, woede kent diverse nadelige effecten waardoor iemands functioneren wordt beperkt. Zo is men niet meer in staat om informatie op een normale manier te verwerken en beperkt woede iemands cognitieve controle over de situatie. Woede kan motiveren tot agressief gedrag zodat iemand anders schade wordt aangedaan. Deze schade kan zijn beurt voor de boze persoon ongewenste consequenties hebben (Novaco, 2000).

⁸ Ook empathie, of beter gezegd het ontbreken van empathie, is in verband gebracht met antisociaal gedrag, maar het valt buiten de scope van deze studie om daarop verder in te gaan (zie voor een overzicht Jolliffe & Farrington, 2004).

In empirische studies wordt wel een relatie tussen woede en agressief gedrag gevonden, maar de relatie van woede met misdragingen tijdens vrijheidsbeneming en recidive na detentie is niet duidelijk. Uit de overzichtsstudie van Loza en Loza-Fanous (1999) blijkt uit verschillende studies een relatie tussen woede en agressie, ook in studies onder jeugdige gedetineerden, maar dat woede vooral een mediërende (of faciliterende) factor is voor agressie, een motivator voor crimineel gedrag en recidive, of een persoonlijke attributie (dispositie) waardoor iemand een grotere kans heeft om opnieuw delicten te plegen. Jongeren met gedragsproblemen blijken vaker woede te laten zien en minder goed in staat te zijn om hun woede te reguleren dan jongeren bij wie gedragsproblemen ontbreken. Het betreft jongeren die regelmatig gevoelens van woede ervaren (dispositionele woede) en de oorzaak daarvan extern attribueren en dus toeschrijven aan de vijandige intenties van anderen (zie Stegge, 2006: 37-38 voor verwijzingen).

Enkel het ervaren van boosheid of woede tijdens vrijheidsbeneming heeft echter weinig voorspellende waarde voor recidive na detentie (Loza & Loza-Fanous, 1999; zie ook Mills & Kroner, 2003). Boosheid of woede alleen hoeft namelijk niet te leiden tot agressie (Loza & Loza-Fanous, 1999) en aan agressie liggen vaak nog meerdere andere factoren ten grondslag. Andersom geldt ook dat agressief gedrag, zowel emotioneel (gevoelsmatig) als doelbewust (instrumenteel) gedreven, niet altijd gerelateerd is aan woede. Verder is agressief gedrag in veel situaties geen wetsovertredend gedrag. Tot slot blijkt uit onderzoek dat gewelddadige delicten ook plaatsvinden zonder dat sprake is van woede (zie Loza & Loza-Fanous, 1999). En ook bij gedetineerden wordt niet altijd de associatie gevonden tussen woede en gewelddadig gedrag in detentie (zie de overzichtsstudie van Loza & Loza-Fanous, 1999).

Schaamte

Schaamtegevoelens kunnen onder meer worden ervaren als iemand gedrag heeft vertoond dat in strijd is met zijn of haar eigen morele opvattingen (Lewis, 2000). Schaamtegevoelens worden in de criminologische literatuur vaak verward met schuldgevoelens (Tibbetts, 2003), terwijl uit psychologisch onderzoek blijkt dat er duidelijke verschillen zijn in ervaring (Tangney, 2000b; Tangney et al., 2007b; Tibbetts, 2003). Bij het ervaren van schaamte meent iemand dat hij persoonlijk faalt en moreel tekortschiet. Iemand voelt zich gedegradeerd en minderwaardig en zijn of haar zelfrespect is aangetast. Schaamtegevoelens gaan gepaard met pijnlijke gevoelens van waardeloos zijn of machteloosheid als gevolg van een evaluatie van het zelfbeeld (Tangney, 2000b; Tangney et al., 2007b; Tibbetts, 2003). Iemand die zich schaamt, vindt *zichzelf* een slecht persoon. Schaamtegevoelens gaan gepaard met de wens weg te kunnen kruipen, zich te kunnen verbergen of te kunnen vluchten.

Volgens de psychologische literatuur worden schaamtegevoelens, vanwege het alomvattende karakter, in het algemeen als pijnlijker ervaren dan andere morele emoties zoals schuld (zie hiervoor Tangney, 1998). Schaamtegevoelens maken dat iemand bezorgd is over hoe anderen over hem of haar denken, hoewel dat niet hoeft te betekenen dat deze anderen ook aanwezig moeten zijn. Vanuit dit perspectief kunnen schaamtegevoelens worden ervaren omdat iemand een delict heeft gepleegd of daarin persisteert, maar ook omdat iemand een justitiële vrijheidsbeneming ervaart en zich zorgen maakt over hoe anderen daar tegenaan kijken.

We vonden een Nederlandse studie waarin de relatie tussen het ervaren van schaamte en recidive van jeugdige delinquenten is onderzocht (Ferwerda et al., 2006). Ferwerda en collega's (2006) hebben deze relatie onderzocht bij jongeren die een Halt-straft opgelegd hadden gekregen. Uit hun studie blijkt dat jongeren die bij aanvang van de maatregel rapporteerden dat ze zich schaamden voor het gepleegde feit, later minder delicten rapporteerden, ook als wordt gecontroleerd voor verschillende achtergrondkenmerken. Het betreft hier echter een groep jongeren die een licht feit hebben gepleegd waarop een lichte sanctie volgde en het is de vraag of het ervaren van schaamte bij jongeren die zijn gedetineerd ook gerelateerd is aan reductie van delinquentie.

Hosser et al. (2005) hebben longitudinaal de relatie van schaamte met recidive onderzocht bij een groep mannelijke Duitse adolescente en jongvolwassen gedetineerden (14-24 jaar). Rekening houdend met verschillende individuele en gezinsrisicofactoren voor delinquentie, vonden zij geen significant effect van zelfgerapporteerde gevoelens van schaamte aan het begin van detentie op recidive na detentie. Ook vonden zij in hun studie geen effect van schaamte op recidive bij subgroepen van delinquenten (Hosser et al., 2005). Vooral nog is de relatie van schaamtegevoelens bij jeugdige gedetineerden met recidive niet duidelijk.

In de criminologische literatuur is beperkt onderzoek gedaan naar de relatie tussen schaamtegevoelens en recidive (zie Tibbetts 2003 voor een overzicht). Daaruit komt een beeld naar voren dat er een negatief verband is tussen schaamtegevoelens en delinquentie, met andere woorden naarmate er sprake is van meer schaamtegevoelens is de kans op delinquentie kleiner. Psychologen komen daarentegen tot tegengestelde bevindingen: schaamtegevoelens, en dan met name dispositionele schaamtegevoelens, zijn juist positief gerelateerd aan delictplegen (Fergusson, Stegge et al., 2000a; Tangney, 2000b; Tangney et al., 2007b). Volgens Tibbetts (2003) verschilt de gebruikte operationalisering van schaamte in beide discoursen waarbij criminologen zich volgens hem baseren op verouderde conceptualisering van 'schaamte' en worden in de psychologie meer accurate operationalisering van schaamte gehanteerd. In de criminologische literatuur wordt schaamte gebruikt als een containerbegrip

en wordt het onderscheid tussen schaamte, schuld en gêne niet gemaakt (Tangney, 2007b; Gilbert, 1998), terwijl dit onderscheid juist relevant is in de relatie met delinquentie en recidive (Hosser et al., 2005; 2008; Tangney et al., 2007b; Tibbetts, 2003).

Schuld

In tegenstelling tot schaamte waarbij men zichzelf slecht voelt, blijken mensen die zich schuldig voelen zich slecht te voelen over specifiek gedrag dat men heeft vertoond of juist heeft nagelaten (Tangney, 1995; Tangney, 2006). Is de aandacht bij schaamtegevoelens vooral gericht op het 'zelf', in de cognitieve evaluatie die gepaard gaat met schuldgevoelens richt een persoon zich op zijn of haar (overtredende) gedrag en niet op zichzelf. Mensen die zich schuldig voelen, melden dat ze in gedachten hun overtreedende gedrag blijven herhalen en dat ze zich afvragen waarom ze nu zo hebben gehandeld en waarom ze zich niet anders hebben gedragen. Schuldgevoelens zijn minder pijnlijk en bedreigend dan schaamtegevoelens omdat de primaire aandacht bij specifiek gedrag ligt en niet bij iemand zelf. Ze motiveren een individu in een positieve richting naar verandering of herstel (Baumeister, Stillwell & Heatherton, 1995; in Dearing et al., 2005: 1393). Schuldgevoelens worden gekenmerkt door het ervaren van spanning over datgene wat men verkeerd heeft gedaan. Schuld stimuleert tot herstellend gedrag: bekennen, verontschuldigen of op enige manier de fout goed maken (Tangney, 1995; Tangney et al., 2007). Verwacht kan worden dat het hebben van schuldgevoelens gerelateerd is aan minder delict plegen en aan reductie van recidive (Tangney et al., 2007a; Weijers, 2000). Onderzoek in Australië en Nieuw-Zeeland naar de effecten van herstelgesprekken op latere recidive laat zien dat een factor als 'wroeging' of 'spijt' opgeroepen tijdens een herstelgesprek een belangrijke voorspeller is voor minder recidive (Daly, 2005; Morris & Maxwell, 2005). Wel merken de onderzoekers daarbij op dat dit nog niet betekent dat het oproepen van dergelijke morele gevoelens ook leidt tot minder recidive. Er zijn veel meer relevante factoren die daarop van invloed kunnen zijn, bijvoorbeeld de familie- of gezinscontext of de vriendengroep waarmee de jeugdige na vrijheidsbeneming weer te maken krijgt. Het is denkbaar dat in dit verband reacties van familieleden op het delict en op de vrijheidsbeneming een proces in gang zetten die de jongere erbij helpen om in de toekomst op het rechte pad te blijven. Ondanks deze complexiteit en onduidelijkheid, blijft dat in onderzoek een samenhang wordt gevonden tussen schuldgevoelens en minder recidive.

De relatie tussen schuld en recidive van gedetineerden is recent onderwerp van studie (Hosser et al., 2005; 2008; Tangney et al., 2007b; Tibbetts, 2003). We vonden één studie onder jeugdige gedetineerden waarin longitudinaal is onderzocht (Hosser et al., 2005; zie ook Hosser et al., 2008). Uit de studie van Hosser en collega's (2005) blijkt een complexe relatie tussen schuldgevoelens tijdens detentie en latere recidive. Hosser et al.

(2005) zijn bij Duitse mannelijke adolescenten nagegaan in hoeverre het ervaren van schuldgevoelens tijdens detentie gerelateerd is aan recidive in de eerste 24 maanden na detentie. Zij vonden geen directe (statistisch significante) relatie van schuldgevoelens met recidive, maar ze vonden wel een negatieve trend (meer schuldgevoelens, dalende recidive maar geen significant effect). Tevens vonden ze effecten van interactie tussen het type delict waarvoor de jongeren vastzaten en schuldgevoelens op latere recidive. Jongeren die gedetineerd waren wegens geweldsdelicten tegen personen en bij wie tijdens de vrijheidsbeneming schuldgevoelens aanwezig waren, recidiveerden minder snel (een lagere hazard ratio) dan jongeren die gedetineerd waren vanwege geweldsdelicten, maar geen schuldgevoelens bleken te ervaren.

Trots

Trots kan worden omschreven als een gevoel waarin 'een persoon zichzelf verantwoordelijk vindt voor het behalen van een sociaal gewaardeerd doel, of voor het zijn van een sociaal gewaardeerd persoon' (Mascolo & Fischer, 1995: 65). Trots versterkt iemands gevoel van zelfwaardering en stuurt gedrag aan dat conform de sociale waarden van de groep is waarmee iemand zich verbonden voelt. Het ervaren van trots is duidelijk gerelateerd aan subculturele waarden. Iemand kan zich trots voelen omdat hij of zij iets heeft gedaan dat gewaardeerd wordt in zijn subcultuur en waardoor anderen tegen hem of haar opkijken. Trots is afhankelijk van de gepercipieerde respons van groepsleden, zoals *peers*.

Tibbetts (2003) is voor trots nagegaan wat de relatie daarvan is met delinquentie. Volgens hem is trots in relatie tot delinquent gedrag nauwelijks onderwerp van studie. Er is dan ook weinig bekend over de voorspellende waarde van deze emotie voor het plegen van delicten en ook is weinig bekend over de verschillen in trots tussen delinquente en niet-delinquente jongeren. In een enkele studie zijn de gepercipieerde oorzaken van trots bij delinquente jongeren onderzocht (Hudley, 1992). Hudley (1992) bestudeerde verschillen tussen jongeren in een detentiecentrum en jongeren van een middelbare school in de VS in door jongeren zelf toegeschreven oorzaken van trots. De oorzaken van emoties van trots werden door gedetineerde jongeren vaker aan individuele kenmerken (bijvoorbeeld fysieke kracht) toegeschreven dan door schoolgaande jongeren. Gepleegde delicten werden door de gedetineerde jongeren niet als een van de oorzaken van trots beschreven.

3.4 Slot

Een vrijheidsbeneming kan voor een jeugdige emotioneel een stressvolle ervaring zijn. Een adequate aanpassing aan vrijheidsbeneming gaat gepaard met minder gedragsproblemen en fysieke en psychische klachten

bij jeugdige gedetineerden. Een inadequade aanpassing aan of omgang met vrijheidsbeneming kan gepaard gaan met heftige emoties van angst of woede en die kunnen zich uiten in gedragsproblemen. Inzicht in de factoren die gerelateerd zijn aan een (in)adequate aanpassing aan vrijheidsbeneming is voor zowel stafleden als gedetineerden relevant. Adequate of inadequade aanpassing aan detentie zegt niets over de positieve of negatieve effecten van een vrijheidsbeneming op de langere termijn. Daarover kunnen we op basis van de bestudeerde literatuur niets zeggen.

Daarnaast blijkt uit een recent uitgevoerde studie van Van Binsbergen (2003) naar de motivatie van jeugdige gedetineerden voor behandeling dat negatieve emoties van jongeren tijdens vrijheidsbeneming gepaard gaan met afweer en de veranderingsgerichtheid (de mogelijkheden die er zijn om te kunnen veranderen en daarmee de mogelijkheden voor behandeling zoals de motivatie voor behandeling) kunnen belemmeren of juist tegenwerken (naast andere individuele of sociale factoren zoals neuropsychologische defecten of onconventionele bindingen). Het is niet het doel van deze studie om motivatie van jeugdige gedetineerden voor gedragsverandering te onderzoeken (2003).

In dit hoofdstuk zijn ten eerste enkele individuele kenmerken, kenmerken van de vrijheidsbeneming en kenmerken van de sociale omgeving beschreven die volgens de literatuur zijn gerelateerd aan emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming door jeugdige gedetineerden. Deze relatie is vooral indirect bestudeerd. Het merendeel van de empirische studies heeft betrekking op Angelsaksische onderzoeksgroepen en meer specifiek Britse en Amerikaanse jeugdigen. Een enkele studie heeft betrekking op jeugdige gedetineerden in Duitsland of Spanje. We vonden een Nederlandse studie waarin de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming van jeugdige gedetineerden is onderzocht. De meeste studies hebben betrekking op gevoelens van angst. In een enkele studie zijn ook woede, schuld en schaamte onderzocht.

Emoties en vrijheidsbeneming

Onderzocht is welke individuele kenmerken van jeugdigen gerelateerd zijn aan emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming. In de literatuur worden de volgende genoemd:

- Multiple problematiek gaat gepaard met grotere emotionele verwarring.
- Probleemgeoriënteerde coping wordt geassocieerd met minder emotionele stress dan emotiegeoriënteerde copingstijlen. Deze laatste copingstijlen gaan gepaard met sterke angstgevoelens van jeugdige gedetineerden.
- Er zijn verschillen tussen herkomstgroepen in de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming.

- In hoeverre leeftijd en eerdere justitiële ervaringen gerelateerd zijn aan emotionele verwerking van vrijheidsbeneming is niet duidelijk.

Verder zijn in de literatuur specifieke kenmerken gevonden van de vrijheidsbeneming die zijn gerelateerd aan emotionele stress van jeugdige gedetineerden en daardoor een adequate aanpassing aan detentie in de weg staan. Het gaat om de volgende kenmerken:

- Fase waarin iemand zich in vrijheidsbeneming bevindt: de beginfase is een stressvolle fase waarin de emotionele verwarring (angst, schuld, schaamte) groter is dan later tijdens detentie.
- Aanwezigheid van / gebruikmaken van gestructureerde activiteiten (school, vrijetijdsactiviteiten, sport) gaat gepaard met minder emotionele verwarring (angst) dan afwezigheid hiervan.

Ook is nagegaan in hoeverre de externe of interne sociale omgeving van de jeugdige gerelateerd is aan de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming. Onderzoek heeft zich daarbij gericht op de (ervaren) sociale steun, een complex fenomeen dat niet eenduidig is geoperationaliseerd. De resultaten van onderzoek laten geen eenduidige uitspraken toe over de samenhang tussen (externe of interne) sociale omgeving en emotionele verwerking van vrijheidsbeneming. Wel suggereren enkele bevindingen dat sociale ondersteuning door stafleden emotionele verwarring van jeugdige gedetineerden kan reduceren.

Emoties en recidive

Ten tweede is de relatie tussen emotionele verwerking tijdens vrijheidsbeneming en recidive onderzocht. Het schaarse empirische onderzoek richt zich vooral op morele emoties als woede, schaamte, schuld en trots. Theoretisch wordt verondersteld dat emoties als woede, schaamte en trots delinquent gedrag niet remmen, en mogelijk zelfs stimuleren, terwijl schuld juist een remmend effect zou hebben op delinquentie. In empirisch onderzoek is de samenhang van deze emoties met recidive nauwelijks is onderzocht. De enkele studies laten het volgende zien:

- Woede tijdens vrijheidsbeneming blijkt volgens een reviewstudie in sommige gevallen en in andere niet gerelateerd te zijn aan misdragingen tijdens detentie of recidive. Woede alleen hoeft niet te leiden tot misdragingen of het plegen van (recidive) delicten. Er is geen eenduidig beeld over de samenhang tussen woede en recidivedelicten.
- Bij jeugdige gedetineerden is geen direct verband gevonden tussen ervaren schaamte en recidive, ook niet bij subgroepen van delinquenten.
- Bij jeugdige gedetineerden is geen direct verband gevonden tussen schuldgevoelens tijdens vrijheidsbeneming en recidive na vrijheidsbeneming. Maar uit een studie blijkt wel dat afgestrafte geweldsplegers die zich tijdens de vrijheidsbeneming schuldig voelden over hun

delict, minder recidiveren dan geweldsplegers die zich niet schuldig voelen. Deze bevindingen zijn dus hoopvol, maar nader onderzoek is nodig omdat niet duidelijk is in hoeverre er unieke effecten van schuldgevoelens zijn op recidive als rekening wordt gehouden met (sociale en individuele) achtergrondkenmerken.

- Trots tijdens vrijheidsbeneming in verband met recidive(delict) niet is onderzocht.

Deelstudie 2

Interviews met experts

4 Individuele kenmerken van jongeren

In het tweede deel van deze studie wordt verslag gedaan van interviews met experts uit Nederlandse justitiële jeugdinrichtingen over hun ervaringen met verschillende emotionele reacties van jeugdigen. In totaal zijn 21 experts (groepsleiders en gedragswetenschappers) uit vier justitiële jeugdinrichtingen geïnterviewd. In semi-gestructureerde interviews zijn zes emoties (woede, schaamte, schuld, angst, trots en berouw) aan de experts voorgelegd met de vraag of deze werden herkend bij jeugdigen in een opvanginrichting en of ze volgens de experts gerelateerd waren aan kenmerken van de vrijheidsbeneming, aan kenmerken van de sociale omgeving of aan individuele kenmerken. Het gaat om de emoties woede, schaamte, schuld, trots, angst en berouw.

In dit hoofdstuk beschrijven we eerst hoe de zes emoties zich volgens experts bij de jongens uiten.

Vervolgens worden de individuele verschillen in uitingen van de emoties beschreven. In de interviews is tevens gevraagd of de experts verschillen naar achtergrondkenmerken signaleerden in de emoties van jeugdige gedetineerden. Voor de emoties woede, schuld en schaamte zijn vragen gesteld over verschillen naar herkomst, leeftijd, justitieel verleden en overige verschillen naar (individuele) achtergrondkenmerken van de jeugdigen. Voor de emoties angst, trots en berouw is meer in het algemeen gevraagd welke verschillen de experts naar achtergrondkenmerken waarnamen.

In de volgende twee hoofdstukken wordt de relatie van de emoties met de kenmerken van de vrijheidsbeneming (hoofdstuk 6) en de sociale omgeving (hoofdstuk 7) beschreven.

4.1 De emoties volgens de experts

De bevindingen in deze studie zijn gebaseerd op observaties van respectievelijk groepsleiders en gedragswetenschappers (de experts). In deze paragraaf beschrijven we of en zo ja hoe vaak en hoe de verschillende emoties door de experts bij de jeugdigen zijn gesignaleerd.

Woede

Woede wordt door het merendeel van de experts waargenomen bij jeugdigen die verblijven in een opvanginrichting. Elf experts beweren dat het regelmatig tot vaak voorkomt en bij acht experts is onduidelijk hoe vaak deze emotie wordt waargenomen. Slechts twee experts beweren dat het slechts zelden voorkomt.

Volgens de experts kan woede op verschillende wijzen geuit worden: non-verbaal, verbaal of fysiek. Non-verbale uitingen die worden genoemd zijn gebaren, gezichtsuitdrukkingen en zich distantiëren van de groep. Vooral verbale uitingen worden veelvuldig genoemd door de experts. De specifieke uitingen die het meeste door de experts worden genoemd zijn

schelden (13 van de 21), schreeuwen (3 van de 21) of het aannemen van een algemene opstandige houding (3 van de 21). Fysieke uitingen worden door twaalf experts gerapporteerd maar in veel mindere mate dan de non-verbale en verbale uitingen. Fysieke uitingen variëren van schoppen/slaan tegen deuren/muren en het gooien met allerhande projectielen tot onderling handgemeen.

Schaamte

Veruit de meeste experts (17 van de 21) stellen dat schaamte ten opzichte van het delict in zeer beperkte mate voorkomt, hetzij omdat ze deze niet signaleren, hetzij omdat deze gevoelens volgens de experts niet bij de jongeren aanwezig zijn. Slechts één expert meent dat schaamte ten opzichte van het delict regelmatig voorkomt en drie experts nemen gevoelens van schaamte over het delict nooit waar. Schaamtegevoelens over het delict worden door acht experts waargenomen aan de hand van de weigering om over het delict te praten of het liegen over het gepleegde delict. Negen experts stellen dat gevoelens van schaamte over het delict tot uiting komen tijdens individuele gesprekken. De meeste jeugdigen geven dan aan dat ze zich ervoor schamen (7 van de 9).

Gevoelens van schaamte over het vastzitten worden, net zoals gevoelens van schuld over het vastzitten, door de meeste experts wel eens gesignaleerd. Slechts drie experts geven aan dat deze emotie niet voorkomt. Over de mate waarin deze emotie voorkomt is overigens geen consensus. Negen experts signaleren schaamte over het vastzitten bij meerdere jongens terwijl zeven experts menen dat slechts enkele jongens deze emotie vertonen. Deze gevoelens worden gesignaleerd naar aanleiding van uitingen als het liegen tegen de externe omgeving (voornamelijk ouders) over de betrekking van de jeugdige (6 van de 16), het willen stopzetten van het contact met de ouders (2 van de 16) en naar aanleiding van persoonlijke gesprekken waarin opmerkingen worden gemaakt over het zich schamen voor de ouders (3 van de 16).

Schuld

Volgens de meeste groepsleiders komen schuldgevoelens wel voor bij jeugdigen die in een opvanginrichting verblijven, maar deze emoties worden niet veelvuldig gesignaleerd. Onderscheid is gemaakt tussen schuldgevoelens naar aanleiding van het delict en schuldgevoelens naar aanleiding van het vastzitten. Schuldgevoelens over het delict worden wel waargenomen maar in zeer geringe mate. Een aanzienlijk deel van de experts (11 van 21) beweert dat slechts enkelingen oprecht schuldgevoelens vertonen ten opzichte van het slachtoffer. Een aantal experts is onduidelijk over de mate waarin deze gevoelens voorkomen (6 van de 21). De experts observeren weinig schuldgevoelens over het gepleegde delict omdat deze gevoelens nauwelijks voorkomen. Volgens drie experts wordt het tonen van schuldgevoelens naar groepsgenoten gezien als teken van zwakte.

Daarnaast zeggen de experts dat het tonen van schuld zowel positieve als negatieve gevolgen heeft voor het strafrechtelijke gevolg voor hun zaak. Sommige jongens zullen om die reden nooit schuld bekennen, terwijl voor anderen schulderkenning juist kan leiden tot strafvermindering.

De twintig experts die oprechte schuld over het delict (waarbij een slachtoffer was) hebben waargenomen, hebben dit voornamelijk vastgesteld naar aanleiding van persoonlijke gesprekken met de jeugdigen (11 van de 20). Ze refereren dan aan de manier waarop er tijdens deze gesprekken gesproken werd over het slachtoffer en de spijt die ze waarnemen bij de jongen. Daarnaast worden genoemd: de wat rustigere opstelling binnen de groep (2 van de 20), de bereidheid om er met de groepsleiding over te praten (3 van de 20), en de wens om met het slachtoffer te kunnen praten (4 van de 20).

Schuldgevoelens over het vastzitten worden door 19 van de 21 experts wel eens gesignaleerd. Over de mate waarin deze emotie voorkomt is geen consensus. Sommigen zeggen dat veel jongens dit vertonen (7 van de 19), terwijl anderen beweren dat het nooit of slechts in zeer geringe mate voorkomt (4 van de 21). In acht gevallen is de mate waarin het voorkomt onduidelijk weergegeven. In veruit de meeste gevallen wordt er verwezen naar schuldgevoelens ten opzichte van de ouders.

Trots

Gevoelens van trots worden regelmatig door experts gesignaleerd bij jongens. Het onderscheid tussen trotse gevoelens over het delict en trotse gevoelens over het vastzitten is ook bij deze emotie relevant. De mate waarin uitingen van trotse gevoelens over het delict worden waargenomen is niet altijd even duidelijk. Slechts twee experts beweren dat ze niet voorkomen, twee experts geven aan dat deze emoties in enkele gevallen voorkomen en vier experts geven aan dat trots zijn op het delict regelmatig of veelvuldig aanwezig is bij de jongens op de groep. De overige experts (12 van de 21) geven enkel aan dat ze 'trots zijn op het delict' wel signaleren bij jongens op de groep.

De uitingen die worden genoemd waaruit de trotse gevoelens over het delict door de experts worden afgeleid zijn erg eenduidig. Alle experts verwijzen naar stoerdoenerij naar aanleiding van het delict. Hieronder vallen het opscheppen over, het verheerlijken van, en het uitgebreid (in geuren en kleuren) beschrijven van het delict. Drie experts verwijzen expliciet naar de mogelijke aanwezigheid van 'schijntrots'. Zij zijn van mening dat het in sommige gevallen eerder een houding is dan oprechte trots ten opzichte van het delict.

Trotse gevoelens over het vastzitten komen volgens twaalf experts voor, maar minder frequent dan trotse gevoelens over het delict. Twee experts menen het regelmatig waar te nemen, zes experts nemen het bij enkelen waar en de mate waarin vier experts het waarnemen is onduidelijk. De uitingen die door de experts worden opgevat als trots over het vastzitten

liggen vrijwel allemaal in de sfeer van stoerdoenerij tegen de groepsgenoten (11 van de 12). Dit manifesteert zich bijvoorbeeld in stoere verhalen over het detentieverleden (4 van de 12).

Zes experts beweren dat trotse gevoelens over het vastzitten nooit voorkomen, althans niet binnen de inrichting. Twee van deze zes experts benoemen de mogelijkheid dat er trotse gevoelens ten opzichte van individuen buiten de inrichting bestaan.

Angst

Angst is een emotie die vrijwel alle experts regelmatig waarnemen bij jeugdigen in een opvanginrichting. Slechts één expert beweert dit niet vaak meegemaakt te hebben. Alle experts constateren dat vooral in het begin van de detentieperiode sprake is van angstgevoelens.

Angstgevoelens worden door een scala aan uitingen herkend door de experts. De meest genoemde zijn: schuchter gedrag (10 van de 20), letterlijk vertellen tegen de groepsleiding dat ze bang zijn (4 van de 20), en zich aanhankelijker gedragen tegenover de groepsleiding (4 van de 20).

Berouw

Berouw is een emotie die door de experts niet of nauwelijks wordt opgemerkt bij jeugdigen binnen een opvanginrichting. Negen experts verwijzen naar een enkel geval of noemen de mate waarin het voorkomt sporadisch. Negen experts beweren dat het nooit voorkomt. In twee gevallen is het onduidelijk in hoeverre zij vinden dat het voorkomt. De experts die wel verwijzen naar bepaalde voorvallen geven uiteenlopende uitingen aan die zij hebben geïnterpreteerd als het hebben van berouw. Geclusterd zijn het: moeite hebben ermee te leven, dit vertaalt zich bijvoorbeeld in verdriet en moeite met slapen, (5 van de 11) en proberen actief het leven te beteren, dit vertaalt zich bijvoorbeeld in het uit eigen initiatief contact willen opnemen met slachtoffer en zich beter gedragen binnen de groep (5 van de 11).

Omdat de emotie berouw door zo weinig experts wordt waargenomen, bleek het niet mogelijk om de relatie hiervan met de verschillende aspecten van de vrijheidsbeneming, de sociale omgeving en individuele kenmerken van de jeugdige nader te bestuderen. Deze emoties is in het vervolg dan ook niet meegenomen in de beschrijvingen.

4.2 Individuele kenmerken: leeftijd, herkomst en justitieel verleden

4.2.1 Leeftijd

Empirische studies laten tegenstrijdige resultaten zien over leeftijdsverschillen bij jeugdige gedetineerden in de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming (Gover et al., 2000; Ireland et al., 2005). Aan de experts is

gevraagd in hoeverre zij leeftijdsverschillen signaleerden bij de jongeren in de geuite emoties. In de meeste opvanginrichtingen waar de experts werkzaam waren, zaten op een leefgroep jongens van verschillende leeftijden door elkaar. In een opvanginrichting werden jongens jonger dan 16 jaar gescheiden van jongens die 16 jaar of ouder waren. In andere opvanginrichtingen werden de jongens vooral opgevangen op grond van hun bestemming in de inrichting (een groep voor opname, één voor bijzondere zorg etc.).

Woede

Vijf experts hebben niet gesproken over een eventuele samenhang tussen leeftijd en woede. Vijf signaleren geen samenhang. De overige elf experts signaleren wel een relatie. Volgens zeven van deze experts reageren jongere jongens vaker boos op hun vrijheidsbeneming dan oudere jongens. Jonge jongens worden vaker boos vanwege onbegrip over de vrijheidsbeneming, ze snappen niet waarom ze in deze situatie terecht zijn gekomen, of ze zijn impulsiever. Drie andere groepsleiders echter observeren dat het vooral de oudere jongens zijn die vaker boos of woedend reageren. De experts stellen dat oudere jongens meer moeite hebben hun straf te aanvaarden, vaker met politie in aanraking zijn geweest en daarom bozer reageren, of dat oudere jongens vaker machogedrag willen laten zien ten opzichte van groepsgenoten en daarom bozer reageren.

Schaamte

Elf experts hebben niet gesproken over een relatie tussen schaamte en leeftijd en vier experts menen dat er geen relatie tussen bestaat. Zes experts observeren leeftijdsverschillen in de schaamtegevoelens bij jeugdige gedetineerden, maar ze geven hier verder weinig uitleg aan. Volgens drie van deze experts zouden jongere jongens zich meer schamen over het delict. Of dit ook betekent dat oudere jongens de schaamte niet ervaren, is onduidelijk omdat het signaleren van leeftijdsverschillen in ervaren van schaamte ook te maken heeft met openheid van de jongeren.

Schuld

Als de experts al schuldgevoelens signaleren bij de jongeren, dan geven ze aan dat oudere jongens zich schuldig voelen over het gepleegde delict (vier experts), terwijl jonge jongens zich juist schuldig voelen over het vastzitten in een jeugdinrichting (vier experts).

Oudere jongens zouden zich vaker schuldig voelen over het delict omdat ze beter over hun fouten (en met name de gevolgen daarvoor voor de toekomst) kunnen nadenken, of omdat hun geweten verder ontwikkeld is. Jonge jongens zouden eerder schuldig voelen voor het vastzitten vanwege hetgeen ze hun ouders aandoen: ze hebben niet aan de verwachtingen van ouders voldaan en vinden het erg wat ze hen hebben aangedaan.

Zo vertelt een expert:

'(...) Jonge jongens voelen zich wel schuldig, vooral als de ouders hun emotie, ook verdriet laten zien. Ze hebben dan zoiets van: het komt door mij dat zij zich zo voelen en ik wil niet dat mijn ouders verdrietig zijn. (...) De jongere jongens willen dat juist heel erg, want dan kunnen ze nog even bij papa en mama zijn. Zij willen heel veel bellen en dan ook wel zeggen: ik vind het zo erg wat ik mijn ouders heb aangedaan en mijn ouders durven niet te vertellen op school dat ik hier nu zit.' (GL 11)

Trots

Vier experts signaleren ook verschillen in leeftijd met betrekking tot uitingen van gevoelens van trots. Met name oudere jongens blijken iets vaker trots te zijn over het gepleegde delict dan jongere jongens, aldus deze experts.

Angst

Negen experts zien duidelijke leeftijdsverschillen in de mate van angst bij de jeugdige gedetineerden. Deze experts zijn van mening dat jonge jongens vaker angstig zijn dan oudere jongens. De belangrijkste reden die wordt genoemd is dat jonge jongens fysiek kleiner zijn dan de oudere jongens waarmee ze in de groep worden geconfronteerd en dat is voor de jongere jongens bedreigend (zes experts). Wel merkt een groepsleider op dat dit vaak van korte duur is omdat oudere jongens zich dan wel over de jonge jongens willen ontfermen.

Dat jonge jongens vaker angstig gedrag vertonen wil niet zeggen dat oudere jongens niet angstig zijn, maar dat relateren de groeps werkers vooral aan de fase van vrijheidsbeneming waarin de jongeren zitten (zie paragraaf 5.3). Ook oudere jongens zijn angstig als zij pas binnenkomen in detentie.

4.2.2 Herkomst

In de literatuur worden verschillen tussen herkomstgroepen waargenomen in de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming (Adams, 1992; Klooster et al., 1999). Met betrekking tot angstgevoelens wordt in de internationale literatuur gevonden dat 'caucasian' gedetineerden vaker angstig zijn dan gedetineerden uit overige herkomstgroepen (zie bijvoorbeeld Adams, 1992). Voor de Nederlandse context vinden Klooster et al. (1999) ook herkomstverschillen in uitingen van schuld- en schaamtegevoelens. Antilliaanse jongens en Marokkaanse jongens zouden nauwelijks schuldgevoelens over het gepleegde delict tonen en Turkse jongens zouden zich vooral schamen voor hun familie omdat ze vastzitten. Welke verschillen in uitingen van emoties observeerden de experts uit de justitiële jeugdinrichtingen tussen herkomstgroepen?

Woede

Negen experts signaleren woede vaker bij allochtone dan bij autochtone jongens. Met name Antilliaanse jongens of Marokkaanse jongens blijken volgens deze experts vaker boos te reageren dan jongens uit andere herkomstgroepen. Een reden die wordt genoemd is dat jongens van allochtone herkomst door hun ouders in de steek worden gelaten op het moment dat ze vastzitten of als ouders langskomen, deze heel duidelijk laten merken dat de familie-eer is aangetast. Het teleurstellen van de ouders en het gevolg dat ouders niet meer langskomen, kan heftige reacties geven, volgens de groepsleider. Een andere expert meent dat jongens van allochtone afkomst zich minder snel begrepen voelen dan jongens van autochtone afkomst. Nog een andere reden die wordt genoemd, meer specifiek ten aanzien van Marokkaanse jongens, is dat hun woede het gevolg is van een in hun beleving onterechte bejegening, bijvoorbeeld omdat ze door vrouwelijke groepsleiders worden benaderd, of omdat deze jongens het gevoel hebben te worden achtergesteld door Justitie en de samenleving in het algemeen.

Schaamte

Jongens die zich schamen vanwege het delict dat ze hebben gepleegd, komt volgens de meeste experts nauwelijks voor. Als ze al worden gesignaleerd, dan vooral bij specifieke delicttypen zoals zedendelicten (zie verder). Als de experts al schaamtegevoelens over het gepleegde delict signaleren, dan observeren ze vooral dat allochtone jongens zich minder schamen voor het gepleegde delict dan autochtone jongens (volgens vier experts). Met betrekking tot schamen over het vastzitten is het patroon juist andersom. Elf experts signaleren wel verschillen tussen herkomstgroepen als het gaat om schamen over het vastzitten. Met name worden jongens met een 'moslim'achtergrond genoemd die zich meer schamen voor het vastzitten dan autochtone Nederlandse jongens. De experts geven hiervoor als voornaamste reden dat allochtone jongens meer dan autochtone jongens door de reacties van hun familieleden op het feit dat ze vastzitten, de schande van de omgeving ervaren. Ouders maken de jongen duidelijk dat de 'familie-eer' te schande is gemaakt.

Schuld

Met betrekking tot schuldgevoelens bij jongens die in een jji verblijven, signaleren tien experts verschillen naar herkomst. Zeven van hen zijn van mening dat autochtone jongens meer schuldgevoelens tonen, de overige twee zijn hierover minder duidelijk. Een expert meldt ons bijvoorbeeld: *'Dat [het signaleren van schuldgevoelens, red.] is relatief vaak bij Nederlandse jongens, moet ik eerlijk zeggen. Wat je vaak ziet is dat jongens die dat soort gevoelens hebben, schuldgevoelens ten opzichte van het slachtoffer, dat zij vaak uit een hecht gezin komen. Ze hebben ook binnen dat hecht familieverband heel duidelijk bepaalde normen en waarden meegekregen.'*

Die jongens hebben echt een opvoeding gehad. Je ziet het eigenlijk nooit bij Antilliaanse jongens dat ze zich schuldig voelen over het gepleegde delict. Met Antilliaanse jongens bedoel ik vooral jongens die uit Curaçao komen.’ (GL 6)

Er is een onderscheid gemaakt tussen schuldgevoelens naar aanleiding van een delict en schuldgevoelens over het vastzitten. Autochtone jongens zouden vaker schuldgevoelens vanwege het delict tonen (vijf experts). En allochtone, met name Turkse, Marokkaanse en Surinaamse jongens worden genoemd, laten meer schuldgevoelens zien over het vastzitten (acht experts). Antilliaanse jongens laten volgens enkele experts nooit schuldgevoelens zien, noch voor het delict dat ze hebben gepleegd, noch vanwege het feit dat ze vastzitten. Een reden die wordt genoemd waarom allochtone jongens weinig schuldgevoelens laten zien over het door hen gepleegde delict, is dat deze jongens vinden dat ze worden gediscrimineerd. Daarom hebben ze geen reden om zich schuldig te voelen, zo stelt een expert: *‘De allochtone jongeren zeggen heel snel: “het is door mijn achtergrond, door mijn huidskleur, afkomst, daardoor worden wij zo zwaar gestraft. (...) Ook als ik een bepaald schuldgevoel heb, wat maakt het uit? Ik word toch bestraft vanwege mijn etniciteit.”’ (GL 7)*

Redenen die door de experts worden genoemd over schuldgevoelens voor het vastzitten door allochtone jongens, zijn gelegen in de reacties die allochtone kinderen krijgen van hun ouders over het feit dat ze vastzitten. Eén expert verklaart het schuldgevoel over het vastzitten van allochtone jongens, en dan vooral dat van Surinaamse jongens, doordat deze jongens een sterke binding (meer respect) met hun moeder ervaren.

Eén expert expliciteert dat allochtone en autochtone jongens zich op een andere manier schuldig voelen over het vastzitten. Autochtone jongens voelen zich schuldig over het feit dat de ouders naar de justitiële jeugdinrichting moeten komen (de inzet van de ouders zelf), terwijl allochtone jongens zich schuldig voelen over het gezichtsverlies dat ouders moeten lijden omdat hun zoon vastzit. Twee andere experts leggen dit uit en vertellen dat schuldgevoel over het vastzitten bij bijvoorbeeld Marokkaanse en Turkse jongens kan ontstaan doordat ouders heel duidelijk aan hun zonen vertellen dat zij de familie te schande maken, zeker als het de oudste zoon betreft. Jongens uit deze herkomstgroepen reageren heel anders dan Antilliaanse jongens op het vastzitten.

Trots

Zes experts signaleren verschillen in uitingen van trots tussen herkomstgroepen. Met name jongens van Antilliaanse, Marokkaanse en Surinaamse herkomst tonen zich vaker trots dan andere jongens. Volgens vier van deze groepsleiders heeft de trots helemaal niets met het delict of met het vast zitten in een jeugdinrichting te doen, maar zijn jongens uit deze herkomstgroepen van nature trotser.

Angst

Het merendeel van de experts geeft niet aan dat er herkomstverschillen zijn tussen jongens die zich angstig tonen in de groep.

4.2.3 Justitieel verleden

Uit de literatuur blijkt dat verschillen tussen first-offenders en recidivisten in aanpassing aan detentie te maken kunnen hebben met andere copingstijlen (Mohino et al., 2004) of met het type aanpassing (Harvey, 2007). Recidivisten hebben – op grond van eerdere detentie-ervaringen – minder moeite met praktische aanpassing aan een vrijheidsbenemende situatie dan first-offenders (Harvey, 2007). Maar met betrekking tot psychische en daarmee ook emotionele aanpassing zijn in de literatuur geen verschillen tussen beide groepen gevonden (Adams, 1992; Gover et al., 2000; Harvey, 2007). Aan de experts is ook gevraagd of zij verschillen zien in de emoties van jongeren die voor het eerst zijn gedetineerd en jongeren die al eerder een justitiële vrijheidsbeneming hebben ervaren.

Woede

Twaalf experts signaleren een relatie tussen eerdere justitiecontacten en woede, alleen verschillen de visies hierop. Vier (van de twaalf) experts observeren dat jongens die eerder een justitiële vrijheidsstraf hebben gekregen, vaker boos reageren dan first-offenders, terwijl de overige acht het tegengestelde beweren.

De experts die observeren dat degenen die al eerder gedetineerd zijn geweest juist vaker boos zijn dan de first-offenders, geven als verklaring dat de recidivisten een negatief beeld van de politie en justitie hebben; die jongens voelen zich 'genaaid door de politie' of door Justitie. Een expert vertelt: *'Ik denk dat zij [recidivisten, red.] al een negatiever beeld hebben van het rechtssysteem, van de maatschappij. Zij zijn ook bijna nooit boos op zichzelf, ze zijn altijd boos op een ander want de ander heeft ervoor gezorgd dat ze opgesloten zitten. Het kan zijn dat ze boos zijn, omdat ze vinden dat ze onterecht vastzitten. Maar het kan ook zijn omdat het weer de politie is die op hem gemunt heeft: ze zoeken altijd mij eruit. Ik word altijd gepakt. Het is een stukje verleden waardoor zij toch al een heel negatieve kijk op dingen hebben opgebouwd.'* (GL 11)

Verklaringen die worden genoemd waarom juist first-offenders vaker boos reageren dan recidivisten hebben betrekking op het willen veroveren van een positie in de groep, en de onduidelijkheid die heerst bij jongens die net vast komen te zitten ten aanzien van de nieuwe situatie. Een expert zegt: *'Alles is nieuw voor hen. Het opgesloten zitten, vinden ze het ergst. Ze weten niet waar ze aan toe zijn, ik bedoel daarmee te zeggen dat het allemaal nieuw en eng voor hen is en dat ze zich toch staande moeten proberen te houden. In het begin gaan ze vaak tegen je in. (...) Het is niet zozeer woede, eerder vijandigheid.'* (GL 4)

Verder vertellen enkele experts dat recidivisten minder vaak boos zijn dan first-offenders omdat recidivisten meer inrichtingservaring hebben en daardoor berusten in de situatie en weten dat woede niet helpt.

Schaamte

De meeste experts die wel eens schaamtegevoelens signaleren bij jongens, signaleren dat dan vooral bij first-offenders (11 van de 18). Dit gaat dan vooral op voor schaamtegevoelens over het vastzitten. De reden die wordt gegeven voor schaamtegevoel bij first-offenders heeft betrekking op de impact die het voor het eerst vastzitten met zich meebrengt. Jongens zijn vaak overweldigd en weten niet goed waar ze terecht zijn gekomen. Dit gaat gepaard met gevoelens van schaamte die bij first-offenders vooral ook gerelateerd blijken aan reacties van familieleden: voor de eerste keer wordt aan de familie verteld dat een jongen vastzit, of in sommige gevallen wordt door de experts gesignaleerd dat een jongen ondanks vele waarschuwingen toch in de justitiële jeugdinrichting belandt. Eén groepsleider geeft aan dat het wel afhankelijk is van het sociale milieu waar je uit komt of er sprake is van schaamte bij de eerste keer vastzitten in een justitiële jeugdinrichting. Hij vertelt: *'Als ze ergens vandaan komen waar het heel normaal is dat je vast hebt gezeten, is het natuurlijk wel vet. Je kunt dan meepraten. Wanneer dat niet zo is, dan schamen zij zich eerder, sneller. Ze kennen dan niemand in hun omgeving die vast heeft gezeten.'* (GL 16)

Schuld

Volgens die experts die schuldgevoelens bij jongeren signaleren, voelen jongeren die voor het eerst een justitiële vrijheidsbeneming ervaren zich schuldiger dan recidivisten. Dit geldt zowel voor schuldgevoelens ten aanzien van het gepleegde delict (7 van de 11 experts), als ten aanzien van het vastzitten in een jeugdinrichting (7 van de 19 experts).

Uit de interviews is niet duidelijk op te maken waarom de first-offenders zich vaker schuldig voelen over *het gepleegde delict* dan recidivisten. De door de experts genoemde redenen waarom first-offenders zich vaker dan recidivisten schuldig voelen over *het vastzitten* hebben betrekking op 'wakker geschud worden' doordat ze zijn gedetineerd en dat er dan een besef optreedt van 'wat doe ik mijn ouders aan'. Met andere woorden, de schuldgevoelens ontstaan dan vooral als gevolg van wat ze hun ouders aandoen. Bij vaker vastzitten, weten zowel jongens als ouders wel hoe alles werkt en treedt er een soort gewenning of acclimatisatie op: vastzitten is een 'beroepsrisico'.

Trots

Zeven van de 21 experts relateren het justitiële verleden aan het tonen van trotse gevoelens in de inrichting. Het gaat dan om gevoelens van trots over het gepleegde delict en om gevoelens van trots over het vastzitten. Met name deze laatste vorm van trotse gevoelens kunnen volgens de experts

voorkomen uit het gegeven dat jongens eerder hebben gezeten. Ondanks deze observaties zijn de experts niet eensgezind hierover, zo stelt een van hen: *‘Niemand is er trots op dat hij nu vastzit voor wat hij heeft gedaan.’*

Angst

Drie experts signaleren verschillen tussen first-offenders en recidivisten in de angst die jongens ervaren in de groep. Volgens deze experts zijn de first-offenders angstiger dan de recidivisten want ze schrikken van de omgeving waarin ze terecht komen, dit geldt zeker voor die jongens die ‘minder bedorven’ zijn.

4.3 Overige (individuele) achtergrondkenmerken

De experts noemen verder ook een diversiteit aan achtergrondkenmerken die samenhangen met verschillen in emotionele uitingen van jongens tijdens een vrijheidsbeneming. Omdat de experts is gevraagd naar achtergrondkenmerken meer in het algemeen, is er een ruime diversiteit in de gegeven antwoorden. Min of meer kunnen de achtergrondkenmerken worden ingedeeld naar individuele kenmerken (cognitieve, sociale en morele vaardigheden; persoonlijkheidsstoornis; fysieke kenmerken), omgevingskenmerken (thuisituatie en opvoeding), verleden (traumatische ervaringen) en type delict en sanctie. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat er niet altijd consistentie is en het vooral om verschillen gaat die door enkele experts worden waargenomen. Kortom, de verschillen naar achtergrondkenmerken worden niet door alle experts benoemd of gesignaleerd. Daarnaast geeft het merendeel van de experts geen verklaring voor hun observaties. In het hiernavolgende beschrijven we enkel de gesignaleerde associaties tussen overige achtergrondkenmerken en emotionele reacties.

Woede

Individuele kenmerken die volgens de experts gerelateerd zijn aan woede tijdens detentie zijn een laag IQ of zwakbegaafdheid en persoonlijkheidsstoornissen als ADHD, jongens met hechtingsproblemen, jongens met problemen in de impulscontrole en de zogenoemde ‘korte lontjes’.

Schaamte

De experts signaleren ook individuele verschillen bij jongens die zich schamen vanwege het gepleegde delict. Jongens die een zedendelict hebben gepleegd, schamen zich meer dan andere jongens (acht experts noemen dit).

Schuld

Jongens die zich schuldig voelen vanwege het gepleegde delict kenmerken zich doordat ze een sterkere binding ervaren met hun ouders (vijf experts),

of doordat ze een delict hebben gepleegd dat laag in de rangorde staat (beroving oude vrouw, zedendelict).

Trots

Volgens vier experts voelen jongens met een persoonlijkheidsstoornis zich eerder trots op het vastzitten en op het delict dat ze hebben gepleegd dan andere jongens. Tot slot signaleren vier experts dat specifieke delicttypen gerelateerd zijn aan trots, zoals geweld.

Angst

De achtergrondkenmerken die zijn gerelateerd aan het ervaren van angst door jongens betreffen volgens vier experts persoonlijkheidsstoornissen (stoornissen zoals depressieve jongens, jongens met een pervasieve ontwikkelingsstoornis niet anderszins omschreven), of volgens vier andere experts jongens met gebrekkige sociale en cognitieve vaardigheden. Fysieke kenmerken worden door drie experts genoemd als gerelateerd aan meer angst bij jongens. Kleine jongens zouden angstiger zijn dan grotere jongens.

Tot slot benoemen drie experts ook het type delict. Jongens die zedendelicten hebben gepleegd of oude vrouwtjes hebben beroofd, reageren volgens deze experts angstiger tijdens de vrijheidsbeneming en een expert geeft aan dat jongens die lichte delicten hebben gepleegd vaker angstig zijn omdat ze tot de ontdekking komen dat ze tussen allemaal 'zware jongens' zitten opgesloten (GW3).

4.4 Slot

In dit hoofdstuk zijn we op grond van gesprekken nagegaan of groepsleiders en gedragswetenschappers die in hun dagelijkse werk veel te maken krijgen met gedetineerde jongens een samenhang signaleren tussen diverse emoties en aspecten van de (gepercipieerde) vrijheidsbeneming zoals onterecht vastzitten of de duur van de vrijheidsbeneming. Om een duidelijk beeld te krijgen waarover de experts spraken, is eerst beschreven hoe volgens hen de emoties bij de jongens vorm kregen en hoe vaak. De emoties woede en angst werden door de experts regelmatig en op uiteenlopende wijze waargenomen. De experts signaleerden woede onder meer aan schreeuwen, schelden, schoppen/slaan, gooien. Angst signaleerden ze onder meer aan de hand van schuchter gedrag, of teruggetrokken gedrag. Ook een emotie als trots werd door de experts bij jongens in de leefgroep gesignaleerd. Daarbij is onderscheiden naar trots vanwege het delict, wat zich op de leefgroep uit in stoere verhalen, opscheppen, verheerlijken van delict, en trots vanwege het vastzitten, wat zich vooral uit in stoere verhalen. Deze laatste vorm van trots wordt door de experts wel eens, maar over het algemeen weinig gesignaleerd. Globaal is er wel overeenstemming

tussen de experts over de mate waarin en de wijze waarop de emoties woede, angst en trots voor het delict worden waargenomen. Minder overeenstemming is er met betrekking tot trots voor het vastzitten.

Verder is nagegaan in hoeverre de experts schuld, schaamte en berouw bij de jongens signaleerden. Berouw wordt door hen nauwelijks opgemerkt. Uit de interviews blijkt dat het onderscheid tussen de schaamte- en schuldgevoelens lastig is. Maar de emoties worden door de experts wel bij jongens in de groep gesignaleerd, zij het in geringe mate en er is zeker geen consensus tussen de groepsleiders over de mate waarin deze emoties bij de jongeren voorkomen. Schaamte en schuldgevoelens worden weinig gesignaleerd omdat dat lastig is óf omdat ze afwezig zijn bij de jongens. Als de experts deze emoties bij de jongens signaleren, komt dat vooral naar voren tijdens individuele gesprekken. Ook hier is onderscheiden naar schaamte/schuld voor het delict en voor het vastzitten. De experts signaleren vaker dat jongens zich schamen voor het vastzitten dan voor het feit dat ze een delict hebben gepleegd. Schaamte voor het vastzitten uit zich onder meer in persoonlijke gesprekken en in het willen stopzetten van de relatie met ouders. Dat jongens zich schuldig voelen over het delict dat ze hebben gepleegd komt volgens de experts weinig voor, evenals het gegeven dat ze zich schuldig voelen over het vastzitten. Als ze zich schuldig voelen over het delict, blijkt dat uit het feit dat ze bezig zijn met het slachtoffer en uit zichzelf bereid zijn daarover met de groepsleiding te praten.

In dit hoofdstuk is tevens nagegaan of de experts verschillen in emotionele reacties op vrijheidsbeneming observeren naar achtergrondkenmerken (leeftijd, herkomst, justitieel verleden) van jeugdigen. De meeste experts signaleerden geen verschillen naar leeftijd in uitingen van emoties woede, schuld of schaamte. Enkele experts signaleerden echter wel verschillen in woede tussen jonge en oudere jongens. Er is echter geen overeenstemming tussen de experts bij welke leeftijdsgroep woede nu vaker voorkomt (volgens sommigen bij jongere, volgens andere bij oudere jongens). Verder, als schaamte al wordt gesignaleerd, dan vooral bij jonge jongens. Schuldgevoelens over het delict, indien gesignaleerd, komen volgens de experts voor bij oudere jongens en jonge jongens laten eerder schuldgevoelens over het vastzitten zien. Verder zouden gevoelens van trots vaker voorkomen bij oudere jongens en gevoelens van angst juist vaker bij jonge jongens.

Ruim de helft van de experts is van mening dat er nauwelijks verschillen zijn waar te nemen tussen herkomstgroepen in woede, schuld- of schaamtegevoelens.⁹ Met betrekking tot berouw en angst werden geen

9 Mogelijk is hier sprake van een bias met betrekking tot het signaleren van verschillen naar herkomst. Het zijn namelijk allen experts van autochtone herkomst. Bij de experts die wel verschillen signaleren, is sprake van een mix naar herkomst (autochtoon, Marokkaans en Antilliaans).

verschillen naar herkomstgroep gerapporteerd. Trots daarentegen is een emotie die door veel experts gerelateerd wordt aan de herkomstgroep van de jongere. Dit heeft volgens de experts echter weinig met de ervaring van vrijheidsbeneming te maken: jongeren uit sommige herkomstgroepen zijn volgens enkele experts nu van 'nature' trotser dan jongeren uit andere herkomstgroepen.

Experts die aangeven dat er verschillen zijn naar herkomstgroep, geven vaker aan dat de emoties woede en schaamte door allochtone jongeren meer intens worden geuit. Schuldgevoelens worden juist intenser geuit door autochtone Nederlandse jongens. De redenen die ze daarvoor geven, zijn dat allochtone jongeren heftiger worden geconfronteerd met een beschadiging van binding met familieleden (scheiding van familieleden is heftiger, of ze ervaren van familieleden dat de familie-eer is aange-tast), of vinden dat hen onrecht wordt aangedaan (onbegrepen voelen; verkeerde bejegening; of achtergesteld worden). De binding met familieleden (en dan met name ouders) is ook van belang bij de schuldgevoelens van autochtone jongens. Dat schuldgevoelens zich meer bij autochtone jongens uiten, komt volgens de experts die dit benoemen, vanwege de hechte binding die deze jongens met familieleden ervaren.

De observaties van de experts over verschillen in woede tussen first-offenders en recidivisten zijn niet consistent. Meer eenduidig zijn hun antwoorden als het over schaamte, schuld en trots gaat. Indien ze schaamte of schuld signaleren, dan eerder bij first-offenders dan bij recidivisten, terwijl gevoelens van trots juist iets meer worden waargenomen bij recidivisten. Mogelijk speelt status over hun detentieverleden bij recidivisten een belangrijke rol, hoewel dit niet duidelijk op te maken is uit hetgeen de experts vertellen.

Ten slotte benoemen de experts diverse persoons- en omgevingskenmerken die verder nog aan de verschillende emoties zijn gerelateerd.

5 Kenmerken van de vrijheidsbeneming

In dit hoofdstuk beschrijven we de relatie van de emoties met kenmerken van de vrijheidsbeneming zoals die door de experts zijn waargenomen. Gevraagd is welke emoties volgens de experts gerelateerd zijn aan de ervaren rechtmatigheid van de vrijheidsbeneming, de duur van de vrijheidsbeneming en eventuele overige kenmerken van de vrijheidsbeneming.

5.1 Onterecht vastzitten

In de literatuur wordt een verband gevonden tussen de ervaren rechtvaardigheid van de sanctionering en emoties als woede (zie Tyler, 1990; Sherman, 1993). Rechtvaardigheid heeft zowel betrekking op de sanctie zelf, bijvoorbeeld iemand vindt dat hij onschuldig is of de sanctie staat niet in verhouding tot zijn gepleegde delict – het gaat dan om de rechtmatigheid van een sanctie – als op de rechtvaardigheid van de bejegening door sanctioneerders (zie bijvoorbeeld Lind & Tyler, 1988; Piquero et al., 2004; Sherman, 1993; Tyler, 2003; Van der Laan, 2004). Als iemand vindt dat de sanctie die hij krijgt opgelegd onrechtmatig is, of als hij vindt dat hij onrechtvaardig wordt bejegend, kan dat woede oproepen en de consequentie daarvan kan zijn dat iemand niet bereid is zich aan regels te conformeren (Tyler, 1990; 2003). Volgens de weerspanningstheorie van Sherman (1993) ligt bij sommige daders aan de relatie tussen onterechte sanctie en woede juist het ontkennen van gevoelens van schaamte ten grondslag (zie ook Scheff & Retzinger, 1991). Het ontkennen van schaamte en in plaats daarvan boos reageren, is volgens deze theorie een belangrijke factor voor persisteren in regelovertrekend gedrag. In deze paragraaf beperken we ons tot de onrechtmatigheid van de vrijheidsbeneming, de onrechtvaardige bejegening is gerelateerd aan sociale omgeving en daarop wordt in hoofdstuk 6 ingegaan.

Bijna alle experts (19 van de 21) geven aan dat er jongens zijn die vinden dat zij geen straf verdienen, omdat zij van mening zijn niks verkeerd te hebben gedaan, omdat ze vinden dat het slachtoffer zijn verdiende loon kreeg of omdat ze de vrijheidsbeneming buiten proporties vinden. Vier experts geven zelfs aan dat alle jongens die vastzitten in een opvanginrichting vinden dat zij onschuldig zijn. Dit hangt samen met de fase in het strafproces waarin het merendeel van de jongens in een opvanginrichting zich bevinden. In een opvanginrichting zitten veel jongens in preventieve hechtenis. Zolang iemand zich in deze fase bevindt en nog niet door de rechter is veroordeeld, is hij officieel nog geen dader. Volgens de experts laten de jongeren dit ook duidelijk weten. In de interviews is gevraagd of volgens de groepsleiders percepties van onterecht vastzitten samenhangen met woede of schaamte.

Woede

Op de vraag of percepties over onterecht vastzitten gepaard kunnen gaan met boze of woedende reacties, wordt door de groepsleiders en de gedragswetenschappers verschillend geantwoord. Zes experts signaleren geen verband tussen de perceptie van onterecht vastzitten en woede. Vijftien experts, en dan vooral de groepsleiders, vinden wel dat percepties over onterecht vastzitten gepaard gaan met boosheid of woede en signaleren dat bij sommige jongens, zoals allochtone jongens of jongens met een laag IQ. Zo meldt een groepsleider dat allochtone jongens regelmatig vinden dat ze niets hebben gedaan en vinden dat ze enkel worden gestraft vanwege hun herkomst (GL2). Dit kan veel woede geven. Een andere groepsleider vertelt dat het de minder intelligente jongens zijn bij wie een verband kan worden gesignaleerd tussen het gevoel van onterecht vastzitten en woede. Deze jongens zijn van mening dat ze reageerden uit zelfverdediging en daarom niet verdienen te worden gestraft. Zo zegt een expert: *'Het zijn vaak weer de wat minder intelligente jongens. Zij hebben vanuit hun verstandelijke beperking een heel ander inzicht in hoe het eigenlijk werkt. Ze hebben bijvoorbeeld het idee dat ze in een vechtpartij terecht zijn gekomen waarbij zij zichzelf aan het verdedigen waren. Die ander ligt gauw in het ziekenhuis en zij mankeren helemaal niets. Dan blijkt dat ze buitenproportioneel hebben gereageerd op een klap. Er is dan allang geen sprake meer van zelfverdediging. Dat inzicht hebben ze niet. Vervolgens vinden ze het onterecht dat zij wel vastzitten en die ander niet.'* (GL6)

Schaamte

Op basis van de gesprekken met de experts komt geen duidelijk beeld naar voren over de relatie tussen onterecht vastzitten en schaamtegevoelens bij jongens. Elf van de 21 experts is van mening dat er geen verband is met de perceptie van onterecht vastzitten. Vijf experts menen dat er geen verband is bijvoorbeeld omdat ze heel weinig schaamtegevoelens bij de jongens signaleren of omdat ze signaleren dat jongeren zeggen niets te hebben gedaan en dus geen redenen hebben om zich te schamen. Zeven groepsleiders signaleren wel een relatie tussen onterecht vastzitten en gevoelens van schaamte. Deze groepsleiders maken een onderscheid tussen jongens die ervan overtuigd zijn dat ze onterecht vastzitten, jongens die vinden dat ze gestigmatiseerd worden en jongens die hun eigen gedrag neutraliseren. In alle gevallen schamen de jongens zich voor de vermeende reacties van de buitenwereld voor het feit dat ze vastzitten. Deze buitenwereld is immers niet op de hoogte van het feit dat de vrijheidsbeneming onterecht is.

5.2 De duur van de vrijheidsbeneming

In de literatuur wordt een samenhang gevonden tussen de fase van vrijheidsbeneming en de psychische stress die door jeugdigen wordt ervaren (zie paragraaf 3.2). De eerste periode in vrijheidsbeneming is door sommigen ook benoemd als een periode van 'zelfreflectie' (Greve & Enzmann, 2003; Harvey, 2007) waarin gedetineerden emoties heftiger ervaren dan tijdens andere fasen in detentie. Naarmate jongeren langer zijn gedetineerd, passen ze zich meer aan de situatie aan en nemen heftige emotionele reacties af.

In hoeverre signaleren de experts een soortgelijk proces ten aanzien van de emoties woede, schaamte en schuld? En ten aanzien van angst, trots en berouw? In de interviews is gevraagd of de experts verschillen zagen in emoties tussen jongens die net binnenkwamen in de groep en jongens die al langer vastzaten. Daarbij moet worden opgemerkt dat de duur van de vrijheidsbeneming betrekking heeft op de periode dat de jongens in de groepen zitten waar de experts werken. Sommige jongeren hebben al eerder elders gedetineerd gezeten en de meeste jongens hebben, voordat ze in de inrichting worden opgevangen, al een vrijheidsbeneming op het politiebureau achter de rug.

Woede

Drie experts signaleren geen relatie tussen de duur van vrijheidsbeneming en uitingen van woede bij jongeren. Zestien experts signaleren wel een relatie tussen de duur van vrijheidsbeneming en woede. Daarin zijn twee groepen te onderscheiden. Acht experts signaleren vooral aan het begin van de vrijheidsbeneming woede bij jongens en acht experts signaleren vooral uitingen van woede als jongens wat langer in de groep zitten. Opvallend is dat de experts hiervoor in beide gevallen soortgelijke verklaringen aan geven: gewenning aan de nieuwe situatie en vertrouwd worden met de regels van de inrichting of groep waarin de jongens zijn geplaatst. De experts die de woede vooral signaleren als jongens net in de leefgroep komen, zijn van mening dat de jongens in de beginfase bezig zijn met het aftasten van de regels van de inrichting en de regels in de groep. Ze tasten grenzen af omdat ze deze (nog) niet kennen en dat levert conflictsituaties op. Daarbij gaat het om het aftasten van grenzen van groepsleiders wat wel kan en wat niet, en wat de regels in deze inrichting zijn. Daarnaast tasten jongens die nieuw zijn in de groep ook de grenzen af van de jongens die al in de groep aanwezig zijn. Daarbij speelt volgens enkele groepsleiders het krijgen van status een belangrijke factor in het ontstaan van conflictsituaties met groepsleiding en uitingen van woede. Verder is volgens enkele groepsleiders het streven naar status binnen de groep voor nieuwelingen een reden voor het aftasten van de grenzen van de groepsleiding en dat levert conflictsituaties op, aldus een expert: *'Ze zitten*

natuurlijk op een groep met elf jongens en ze praten met elkaar, ze horen verhalen van de jongens hoe het hier allemaal aan toe gaat; bij deze groepsleider mag je dit, bij die groepsleider mag je dat, de andere groepsleider doet wel streng. Die nieuwe jongen gaat het dan ook uitproberen, ook uittesten.' (GL15)

Na verloop van tijd accepteren deze jongens de situatie in detentie en passen ze zich aan. Ze worden rustiger en uitingen van boosheid of woede worden minder. *'Het lijkt er toch op dat die jongens [die al langer vastzitten, red.] zich uiteindelijk bij hun situatie neerleggen en omdat ze vaker – denk ik – tegen die grens aan zijn gelopen, zoiets hebben van: ik weet wel waar ik wel of waar ik niets kan halen. Ze lijken veel meer de situatie waarin zij zich bevinden te accepteren.'* (GL8)

Tegenover de groep groepsleiders die de emotie woede vooral signaleren bij jongens die net in de leefgroep komen, staat een groep groepsleiders die van mening zijn dat woede vooral voorkomt bij jongens die wat langer in de groep zitten. Volgens hen moeten jongens zich eerst veilig voelen voordat zij iets van zichzelf laten zien. Wanneer zij een band hebben opgebouwd met de groepsleiding en de regels van de inrichting kennen, durven zij zich pas te uiten.

Verder geven enkele groepsleiders aan dat woede aan het begin van de vrijheidsbeneming vooral gerelateerd is aan onzekerheid en onduidelijkheid wat betreft het vervolg van hun strafzaak. Deze onzekerheid en onduidelijkheid uit zich in woede rondom de momenten dat zijn zaak moet voorkomen in de rechtbank of nadat de jongere een gesprek heeft gehad met zijn advocaat. Voor en na een bezoek aan de rechtbank voor een strafzitting, blijken frustratie en woede bij sommige jongens zeker voor te komen. Specifiek kan dit zijn dat een jongen zich tijdens het transport naar of van de rechtbank misdraagt en daarvoor wordt gedisciplineerd. Ook het moment waarop jongens tijdens de rechtszitting of door de advocaat geconfronteerd worden met de lengte van hun straf of wanneer ze horen dat er een persoonlijkheidsonderzoek zal worden uitgevoerd met wellicht een PIJ-maatregel als vervolg, kan leiden tot woede aldus een groepsleider: *'Een jongen die bijvoorbeeld strafrechtelijk verblijft en na dertig dagen gewoon hoort wat er uitkomt, zal in het begin boos zijn maar daarna is het voor hem duidelijk. Maar hun verblijf hier kan met twee keer dertig dagen verlengd worden. Elke nieuwe verlenging kan tot woede leiden, omdat ze niet de duidelijkheid krijgen waarop zij zitten te wachten: waarom mag ik niet gewoon naar huis? Waarom is mijn verblijf hier weer met dertig dagen verlengd? (...) Er kan weer nieuwe woede naar boven komen bij bijvoorbeeld elke nieuwe zitting of bij een brief van een advocaat of bij een gesprek met een advocaat.'* (GL11)

Schaamte

Vier experts signaleren helemaal geen schaamte bij jongens die in detentie zitten. Volgens deze schamen jongens zich niet, zeker niet omdat ze vastzitten. Van de experts die wel schaamte signaleren, zien er zeven geen verband tussen schaamte voor het vastzitten en de duur van de vrijheidsbeneming. Zij stellen dat als iemand zich schaamt, dit persoonsafhankelijk is of afhangt van het delict.

Acht experts signaleren wel een relatie tussen schaamte over het delict en de duur van vrijheidsbeneming. Als jongens zich schamen voor het delict of voor het feit dat ze vastzitten, is dat volgens (zes van de acht) groepsleiders vooral aan het begin van de vrijheidsbeneming en nemen de schaamtegevoelens af naarmate ze langer vastzitten. Redenen die worden genoemd voor de aanwezigheid van schaamte aan begin van de vrijheidsbeneming zijn onwennigheid, nieuwheid en het onbekende. Door gewenning, inburgering en nieuwe indrukken verdwijnen de gevoelens van schaamte op den duur.

Schuld

Zoals eerder opgemerkt, acht experts stellen dat schuldgevoelens bij weinig jongens in detentie zichtbaar zijn en zij vragen zich af of jongens zich wel schuldig voelen over wat ze hebben gedaan of over de consequenties daarvan. Dit kan komen omdat sommige jongens denken eerder vrij te komen als ze geen schuld bekennen of omdat er daadwerkelijk geen sprake is van schuldgevoelens.

Van de twaalf experts die schuldgevoelens bij de jongeren menen te signaleren stellen zes dat er geen verband is tussen de duur van vrijheidsbeneming en schuldgevoelens.

De overige zes groepsleiders die schuldgevoelens signaleren, zijn wel van mening dat er een samenhang is tussen duur en schuld. Schuldgevoelens worden dan vooral aan het begin van de vrijheidsbeneming gesignaleerd. De groepsleiders hebben de indruk dat jongens in de eerste week in ieder geval kwetsbaarder zijn en dat je kunt inhaken op hoe de jongens zich voelen. De jongens ervaren in het begin schuldgevoelens over wat ze hebben gedaan en over de consequenties daarvan. Jongens die zich schuldig voelen over het vastzitten realiseren zich 'ineens' wat ze hun dierbaren hebben aangedaan. Na verloop van tijd ebt dit gevoel weg, onder meer omdat die externe sociale omgeving dan geaccepteerd lijkt te hebben dat de jongen vastzit.

Trots

Ten aanzien van trots is het minder duidelijk of er een relatie is met de duur van de vrijheidsbeneming. Volgens zes experts is er geen relatie. Zeven experts menen dat er wel een verband is, maar uit hun antwoorden blijkt geen consensus over wanneer trots zich nu voordoet. Sommigen menen dat er jongens zijn die met een trotse houding van 'kijk eens wie

ik ben' de groep binnenkomen. Dit gedrag wordt door de overige groepsleden snel gecorrigeerd en de eerste tekenen van trots worden de kop ingedrukt. Vier andere experts menen dat gevoelens van trots pas worden getoond als jongeren wat langer in de groep zitten. In het begin zijn de jongens timide en moeten ze wennen aan de groepsnorm.

Angst

De experts observeren een duidelijke relatie tussen duur van het verblijf in detentie en angst. Uiteraard zijn er wel individuele verschillen, maar de meeste jongens zijn angstig als ze net in de jeugdinstelling komen en naarmate ze langer in de groep verblijven, nemen de angstgevoelens af. Zo vertelt een groepsleider: *'Ja, ze weten helemaal niet wat hen overkomt. Je moet je uitkleden voor zo'n rare beveiliging, alles opendoen, et cetera. Ze zijn absoluut bang, ja hoor.'* (GL16)

En een andere groepsleider meldt: *'Als jongens voor het eerst binnenkomen, dan zijn ze het bangst. Op een gegeven moment verdwijnt die angst, al duurt het wel langer bij sommigen. Het duurt gemiddeld drie tot vier weken voordat ze hier een beetje gewend zijn.'* (GL2)

Een reden dat angst vooral aan het begin van de vrijheidsbeneming wordt gezien, is dat de angst voortkomt uit het onbekende. Jongens moeten wennen aan het feit dat ze opgesloten zitten en dat ze de controle over hun leven voor een groot deel kwijt zijn. Ook komen de angstige gevoelens volgens de groepsleiders voort uit onduidelijkheid. Deze onduidelijkheid is er over de nieuwe omgeving en in sommige gevallen over de detentieduur (bij de voorlopig gehechten). De gemiddelde tijd die genoemd wordt waarna die angst verdwijnt verschilt; variërend van een aantal dagen tot een aantal weken.

Duur vrijheidsbeneming en eerdere justitie-ervaringen

De relatie tussen de duur van detentie en emoties bij jongeren is volgens vier experts afhankelijk van eerdere justitie-ervaringen. Ten aanzien van schuld- en schaamtegevoelens signaleren drie groepsleiders bijvoorbeeld dat vooral jongens die voor de eerste keer vastzitten zich aan het begin van de detentie schuldig voelen of zich schamen, iets wat ze niet signaleren bij recidivisten. Een van de experts merkt op: *'Als je nooit in aanraking bent gekomen met justitie, dan heeft het meer impact op je dan op degenen die al eerder met justitie in aanraking zijn gekomen, de draaideurcriminelen, voor hen maakt het bijna niets uit. Ik kreeg jongens binnen die al twee, drie keer hier (...) vast hebben gezeten, het doet hen gewoon niets. Ze hebben het al een keer meegemaakt: het gebouw, het is al bekend voor hen, ze zien die groepsleider daar staan: hé, hoe is het daar? Bij degenen die het voor het eerst meemaken, zie je wel: waar ben ik nu terechtgekomen? Dat zeker wel.'* (GL7)

5.3 Overige kenmerken van vrijheidsbeneming

Verder is nagegaan welke overige kenmerken van de vrijheidsbeneming door de experts werden genoemd die samenhangen met de emoties van de jongeren. Omdat hiernaar niet systematisch is gevraagd, is dit niet voor alle zes de emoties bekend. Wel signaleren vier experts een samenhang tussen de regelgeving in een inrichting en woede van jongeren. Volgens deze experts gaat de moeite die jongens hebben met de strikte regelgeving gepaard met boze reacties. Zo zegt een expert: *'Groepsregels. Meestal wordt het als een last ervaren om toch aan een aantal regels te moeten houden die hier gelden die buiten makkelijker te omzeilen zijn of waar niet direct consequenties of sancties op staan. Hier loop je natuurlijk veel sneller tegen de lamp. Er zijn een aantal jongens die daar dan toch meer moeite mee hebben, kort lontje, situaties waarin ze nu terecht zijn gekomen niet of nog niet geheel geaccepteerd hebben.'* (GL9)

5.4 Slot

In dit hoofdstuk is de relatie beschreven die er volgens de experts is tussen emoties en de opvatting van jongeren dat ze onterecht vastzitten. Bijna alle experts signaleerden jongeren die van mening waren dat ze onterecht vast zaten. Dit hangt samen met de voor dit onderzoek gekozen inrichtingen. In opvanginrichtingen bevinden zich veel jongens die nog wachten op een uitspraak over hun strafzaak (de jongeren in voorlopige hechtenis). En tot die tijd zijn ze nog niet schuldig bevonden door een rechter. Volgens sommige experts vinden jongens het in hun eigen belang te melden dat ze onschuldig zijn. Uit de interviews bleek dat jongens die van mening zijn dat ze onterecht vastzitten vaker boos reageren op de vrijheidsbeneming dan andere jongens, sommige experts geven aan dat dit vooral vaker voorkomt bij jongens met een laag IQ en bij allochtone jongens. Verder signaleert een beperkt aantal groepsleiders ook een samenhang met schaamte, maar de schaamte is dan vooral aanwezig vanwege vermeende reacties van de buitenwereld. Jongens die vinden dat ze onterecht vastzitten, zijn van mening dat ze daardoor worden gestigmatiseerd.

Tevens is nagegaan of de duur van vrijheidsbeneming samenhangt met emotionele reacties. Hoewel niet alle experts deze mening delen, signaleren de meeste experts wel dat angst, schaamte- en schuldgevoelens vooral aan het begin van de vrijheidsbeneming heftiger worden geuit. Met betrekking tot uitingen van woede is er echter geen consensus, sommige experts zijn van mening dat deze emotie meer aan het begin wordt geuit, terwijl andere experts woede juist meer zien bij jongens die langer vastzitten. Die groepsleiders die een samenhang van duur met schaamte- en schuldgevoelens signaleren, zien vooral meer van deze emoties bij jongens

die net binnen zijn. Maar de samenhang tussen duur van verblijf en emotie wordt niet bij alle jongens gevonden, de meeste experts signaleren individuele verschillen tussen de jongens en dan gaat het onder meer om persoonlijkheid, gepleegd delict of eerdere detentie-ervaringen.

6 Sociale omgeving

In dit hoofdstuk beschrijven we de samenhang tussen sociale omgeving van jongeren en verschillende emotionele reacties van jeugdigen zoals waargenomen door de experts.

6.1 De omgang met groepsleiders

In de interviews is aan de experts gevraagd in hoeverre zij signaleren dat een (on)rechtvaardige bejegening door groepsleiders samenhangt met verschillende emoties. Tevens is gevraagd hoe de experts in de dagelijkse praktijk met emoties omgaan.

6.1.1 (On)rechtvaardige bejegening

Uit de studies van Liebling (2006) onder volwassen gedetineerden en die van Harvey (2007) en Biggam en Power (2000) onder adolescentie en jongvolwassen gedetineerden blijkt dat de wijze waarop gedetineerden sociale steun ervaren en daarvan gebruikmaken, effect heeft op hun aanpassing aan vrijheidsbeneming. Uit de studie van Harvey (2007) bleek dat een belangrijk onderdeel van de sociale steun geboden door groepsleiders betrekking had op de bejegening in de dagelijkse omgang. Het gaat vooral om de mate waarin iemand vindt dat hij rechtvaardig wordt behandeld. Gedetineerden die zich door stafleden onrechtvaardig bejegend voelden, bleken in de studie van Harvey meer psychische problemen, waaronder gevoelens van angst, te ervaren dan gedetineerden die vonden dat ze rechtvaardig werden bejegend. Hoewel niet bestudeerd met betrekking tot de reacties van jeugdige gedetineerden op justitieel sanctioneren, wordt in de literatuur ten aanzien van politieel sanctioneren in het algemeen ook gevonden dat een onrechtvaardige bejegening door sanctioneers leidt tot emoties als woede (zie bijvoorbeeld Paternoster et al., 1997; Tyler, 1991). Van der Laan (2004) vond dit verband ook bij Nederlandse jongeren die een sanctie opgelegd hadden gekregen van een politieagent.

In de interviews is de experts gevraagd in hoeverre volgens hen (on)rechtvaardige behandeling samengaat met emotionele reacties van jeugdigen. Aangegeven werd dat onder rechtvaardige behandeling werd verstaan of een jongere vindt dat hij serieus wordt genomen of dat er naar hem wordt geluisterd.

Woede

Twaalf experts geven aan dat gepercipieerde onrechtvaardige behandeling gepaard kan gaan met boze reacties van de jongeren. De woede die bij jongens ontstaat doordat ze zich onrechtvaardig bejegend voelen, is volgens vier experts nooit van lange duur: *'als ze 10 minuten naar hun kamer moeten en na 10 minuten zijn ze helemaal bijgetrokken'* (GL11).

Acht experts vullen aan dat de woede dan vooral gerelateerd is aan het gedrag van de groepsleiders. Jongens worden boos omdat ze vinden dat ze door groepsleiders tekort worden gedaan (GL8), dat ze achtergesteld worden door de groepsleiders, dat er uitzonderingen worden gemaakt op de regels, of dat er sprake is van machtsmisbruik (GW3).

Vijf andere groepsleiders zijn van mening dat er een interactie is met persoonskenmerken van de jongere. Als jongens boos worden omdat ze vinden dat ze onrechtvaardig worden behandeld door groepsleiders, gaat het om jongens die zich snel gekrenkt voelen (GL11), die geen geduld hebben (GL13), moeite hebben om te benoemen waar ze mee zitten (GL14), of om jongens die boos zijn op de buitenwereld in het geheel (GL5).

Schaamte

Acht experts zien geen verband tussen (on)rechtvaardige behandeling door groepsleiders en schaamtegevoelens bij de jongens. Zeven experts observeren wel een samenhang, maar volgens hen wordt schaamte weggedrukt en slaat dan snel om in andere emoties zoals woede (GL8) of vernedering (GW3).

Schuld

Geen enkele groepsleider signaleert een relatie tussen bejegening door groepsleiders en schuldgevoelens bij de jongens. De gedragswetenschappers zijn minder duidelijk; zij suggereren dat een onrechtvaardige bejegening wel gerelateerd is aan minder schuldgevoelens.

Trots en angst

De experts signaleren geen samenhang tussen een (on)rechtvaardige bejegening door groepsleiders en emoties als trots of angst.

6.1.2 Hoe gaan experts in de praktijk om met emoties?

In de interviews is aan de experts ook gevraagd hoe ze in hun dagelijkse omgang met de jongens op verschillende emoties reageren. Deze vragen zijn expliciet gesteld voor de emoties woede, schuld en schaamte. De reacties van de experts zijn onder te verdelen in twee categorieën: neutraliseren van de emotie of het benadrukken/stimuleren van de emotie zodat de jongen verder gaat nadenken over zijn gedrag en de daaraan gerelateerde emoties.

Woede

De experts hanteren een soortgelijke strategie om om te gaan met woede bij jongens in de opvanginrichting. Woede is ongewenst en kan aanstekelijk werken op de andere groepsgenoten. Om die reden hanteert het merendeel van de experts de strategie van neutraliseren. Dit houdt in dat ze de jeugdige eerst van de groep afhaken ('naar de kamer sturen') om tot

rust te komen. Vervolgens proberen de experts in een persoonlijk gesprek met de jongen de toedracht van de woede te achterhalen. Woede vindt vooral plaats in de groep en wordt ook zoveel mogelijk opgelost door de groepsleiding. Gedragswetenschappers worden er, indien nodig, pas in een later stadium bij gehaald.

Schuld- en schaamtegevoelens naar aanleiding van het vastzitten

Als experts schuld- en/of schaamtegevoelens naar aanleiding van het vastzitten bij jongens signaleren, zegt een deel van de experts dat ze proberen de emoties te neutraliseren ('de lijdensdruk verlagen'). Dit doen ze bijvoorbeeld door contact met ouders/externe sociale omgeving te stimuleren, extra professionele hulp in te schakelen of de jongen op te beuren in een persoonlijk gesprek. Enkele andere experts geven aan dat ze juist de emoties proberen te stimuleren om zodoende een bewustwordingsproces op gang te brengen.

Schuld- en schaamtegevoelens naar aanleiding van het delict

Schuld- en schaamtegevoelens naar aanleiding van het delict worden door de experts heel serieus genomen. Als de experts deze emoties signaleren, zeggen ze bijna allemaal op soortgelijke wijze te reageren. In een persoonlijk gesprek worden de emoties benadrukt en proberen de experts de schuldgevoelens te gebruiken om de jongere inzicht te laten krijgen in zijn eigen gedrag (en de gevolgen voor het eventuele slachtoffer) zodat de jongens kunnen leren voor de toekomst. De experts belonen de jongere voor het tonen van deze emoties en sommige stimuleren hen een brief te schrijven aan eventuele slachtoffers.

6.2 De omgang met groepsgenoten

Jongeren die in een opvanginrichting opgevangen worden, krijgen overdag in de leefgroep en in de schoolse situatie te maken met groepsgenoten. Groepsgenoten kunnen behulpzaam zijn met aanpassing aan detentie. Uit onderzoek van Harvey (2007) blijkt dat groepsgenoten vooral relevant zijn wanneer het de praktische ondersteuning betreft. Daarnaast blijkt uit de literatuur dat ook in groepen van gedetineerden groepsdynamiek aanwezig is waarbij sprake is van onderlinge solidariteit, jongeren het voor elkaar op nemen en bijvoorbeeld tegenover de groepsleiders staan, maar waar ook sprake is van het veiligstellen van eigen belangen (Sykes, 1960; zie ook Harvey, 2007). Gedrag van jongeren in groepen wordt volgens Warr (2002) door drie universele mechanismen gestuurd: loyaliteit voor de groep, angst om af te gaan voor anderen en het verkrijgen van status. Deze mechanismen zijn volgens Warr universeel voor groepen

adolescenten en zouden dus ook gelden voor jongeren in een opvanginstelling.¹⁰

Aan de experts is gevraagd in hoeverre ze een samenhang signaleerden tussen de omgang met groepsgenoten en verschillende emoties.

Woede

Een klein deel van de experts (groepsleiders en gedragswetenschapper) signaleert geen duidelijke samenhang tussen woede en de omgang met groepsgenoten (3 van de 21). Deze experts signaleren eerder woede in de omgang met de groepsleiders dan woede in de omgang met groepsgenoten. Volgens hen heerst er bij de jongens een gevoel van 'wij tegen de rest'. Vijftien experts zien wel een samenhang tussen de omgang met groepsgenoten en emoties van woede bij de jongeren. Deze woede uit zich dan bijvoorbeeld in schelden, pesten of uitdagen. De redenen die de experts aandragen zijn in twee groepen te verdelen. Ten eerste signaleren groepsleiders aan groepsgenoten gerelateerde woede die het resultaat is van triviale gebeurtenissen in de omgang met elkaar: 'ruzie krijgen om een snee brood' (GL14), van elkaar niet mogen (GL2), van onterechte beschuldigingen (GL11), van beledigingen (GL11), of van onbegrip voor elkaars situatie (GL17). Verder kunnen ook 'meisjes' of kennis over iemands sanctie (GL7) aanleiding vormen voor woede naar groepsgenoten. Een groepsleider vertelde: *'Heel af en toe zie je wel dat een kleine explosie kan ontstaan. (...) Het kan net een afstandsbediening zijn die even gepakt wordt, terwijl die jongen dacht: ik wilde gaan zappen. Dan zijn het meestal heel kleine aanleidingen die uiteindelijk iets heel groots worden.'* (GL8)

Daarnaast benoemen de groepsleiders redenen voor aan groepsgenoten gerelateerde woede die vooral betrekking hebben op het verkrijgen en vasthouden van status in de groep. Iedere groep kent een *'leider, een denker en een doener'* aldus een groepsleider (GL15). En in de groep moeten de jongens hun *'plaats bepalen'* (GW4; GL15): wie is de baas (GL14), welk plekje kun je overerven (GL15), het bepalen van de rangorde, hoe hou je jouw positie binnen de groep vast (GL7; GL9) en hoe hou je je imago in stand (GL12). Zo vertelde een groepsleider: *'Het gebeurt vaak dat de boel escaleert op een groep. (...) Het is een machtsstrijd: wie is de baas, wie is de*

10 Trots is een sociale emotie die onder meer afhankelijk is van de gepercipieerde waardering van de subgroep voor iemands gedrag of iemands persoon en kan daarmee samenhangen met het verkrijgen van status in een groep. Warr (2002) bestudeerde delinquent gedrag van jeugdigen in groepen en keek specifiek naar de groepsmechanismen die daarbij gelden. Met name adolescenten zijn volgens Warr (2002) gevoelig voor status in een groep, status is een ervaring die men niet graag kwijtraakt omdat het bijdraagt aan iemands zelfwaardering. In die groepen waarin men niet afwijzend staat tegenover het plegen van delicten of mogelijk zelfs positief hierover denkt, is delinquent gedrag een manier om status te verkrijgen. Volgens Warr (2002) komt dit omdat delinquent gedrag kwaliteiten met zich meebrengt die door mannelijke adolescenten belangrijk worden gevonden zoals moed, spontaniteit, stoer zijn en leiderschap (hoewel dit ook kwaliteiten zijn die door de gemeenschap in het algemeen als belangrijk worden gezien).

baas onder hen en wie is de loopjongen? Vaak zijn de wat oudere jongens of de jongens die vaker hebben vastgezeten de baas. Hoe vaker je hebt gezeten, hoe meer status je hebt binnen de groep. Als je als nieuwkomer denkt te kunnen vertellen hoe de taken verdeeld zijn, dan ben je bij die jongens aan het verkeerde adres. Vaak zijn de jongens met bepaalde zaakjes bezig, maar dat gebeurt buiten ons zicht. Het gaat om de machtspositie.’ (GL5)

Het afreageren van woede gebeurt vaak op de zwakste schakel (soms de jongste jongen) in de groep (GL7; GL9), op deze manier is het ook gemakkelijk om status vast te houden. *‘Je hebt in ieder geval al een bepaalde pikorde. De wat zwakkeren worden vaker belaagd door de sterkeren. Van de bestellingen die ze gedaan hebben, moeten ze een deel afstaan. Het uitlenen van boekjes, die jongens komen altijd als laatste. Dat kan bij een jongen die onderaan de orde zit leiden tot woede en woedeaanvallen.’ (GL9)*

Met name situaties waarin er een wisseling heeft plaatsgevonden in de samenstelling van de groep zijn van die momenten die volgens groepsleiders aanleiding geven tot boosheid of woede omdat dan opnieuw de plaatsen moeten worden bepaald. Daarbij gaat het zowel om situaties waarin een jongen nieuw is (hij moet de regels van de groep leren) als om situaties waarin iemand weggaat van de groep, zoals in de volgende situatie geschetst door een groepsleider: *‘(...) Een concreet voorbeeld: toevallig is een leider van een groep weggegaan. Je ziet dan dat de hele groep aan het zoeken is van: o jee, wie wordt de nieuwe leider? Iedereen is een beetje aan het zoeken, aan het prikkelen van: als ik maar stoer genoeg ben en als ik maar tegen de groepsleiding inga, dan kom ik wel op dat plekje terecht. Dat kan een van de redenen zijn om te laten zien van: nu ben ik boos. Het is dus een stoerheid ten opzichte van andere jongens denk ik.’ (GL15)*

Schaamte

Drie experts signaleren geen samenhang tussen schaamte voor het gepleegde delict en de omgang met groepsgenoten. Volgens de overige 18 experts is deze samenhang er wel, maar dan is deze samenhang gerelateerd aan afwijzing door andere jongens en aan het type delict. Er zijn jongens die zich schamen omdat ze door anderen worden afgewezen en gepest bijvoorbeeld vanwege uiterlijke kenmerken. Het gaat dan om jongens die laag in de statusrangorde van de groep verkeren. In dit verband wordt ook een samenhang geconstateerd met het type delict dat jongens hebben gepleegd. Verschillende delicten hebben een verschillende status bij gedetineerde jeugdigen. Een delict als straatroof staat hoog in deze rangorde en wordt uitgebreid met groepsgenoten besproken. Bij een dergelijk delict is juist sprake van het ontbreken van schaamtegevoelens. Aan de andere kant zijn er ook minder ‘stoere’ delicten zoals zeden-delicten of het beroven van een bejaarde vrouw. Jongeren die dergelijke delicten hebben gepleegd, zitten onderaan de rangorde in een jeugd-

richting, zij zijn volgens de groepsleiders ook degenen die worden gepest en getreiterd. Bij deze jongens is wel sprake van schaamtegevoelens die worden geuit in de leefgroep. *'Dat is delictafhankelijk. Jongens schamen zich meer voor zedendelicten en het beroven van oude vrouwtjes.'* (GL4)

Schaamtegevoelens vanwege het vastzitten wordt door de experts niet gerelateerd aan de omgang met groepsgenoten.

Schuld

Twaalf experts zien geen verband tussen schuldgevoelens en de omgang met groepsgenoten. Schuldgevoelens zowel naar aanleiding van het delict als naar aanleiding van het vastzitten worden volgens deze experts onderdrukt en het laten zien van schuldgevoelens aan groepsgenoten is een teken van zwakte tonen, met als gevaar het pispaaletje te worden (GL14). Vijf experts menen wel dat er een relatie is tussen met name schuldgevoelens over het vastzitten en de omgang met groepsgenoten. Stekende opmerkingen van andere jongens over de thuissituatie van een specifieke jongen kunnen bij deze jongens leiden tot schuldgevoelens. Deze experts merken op dat jongens zich schuldig kunnen voelen doordat zij elkaar onderling aanspreken op het gepleegde delict. Voornamelijk zedendelinquenten kunnen een bepaalde druk ervaren als ze merken dat het door hen gepleegde delict niet geaccepteerd wordt. Hierdoor kunnen zij zich schuldig gaan voelen. Wel wordt benadrukt dat schuldgevoelens maar bij een beperkt aantal jongens wordt gesignaleerd.

Trots

Groepsgenoten zijn nodig om gevoelens van trots te kunnen tonen. Het gaat dan zowel om trots zijn op het gepleegde delict als om trots zijn op het vastzitten. Acht experts signaleren jongens in de groep die trots zijn op het delict dat ze hebben gepleegd. Groepsgenoten zijn hiervoor belangrijk. Deze jongens uiten hun gevoelens tegenover andere jongens door stoerdoenerij over hun delict. Volgens deze experts is dit gedrag relevant om status in de groep te kunnen krijgen. Volgens vijf experts zijn er ook jongens die trots zijn op het feit dat ze vastzitten. Deze jongens scheppen daarover wel op tegenover hun vrienden in de groep of vertellen stoere verhalen.

Angst

Volgens 16 experts zijn ook angstgevoelens van jongens gerelateerd aan de omgang met groepsgenoten. Volgens deze experts heeft dit vooral te maken met de samenstelling van de groepen (8 van de 16) en specifieke kenmerken van enkele groepsgenoten als leeftijd van groepsgenoten (6 van de 16), type delict dat sommige groepsgenoten hebben gepleegd (3 van de 16) en fysieke gesteldheid van groepsgenoten (5 van de 16).

Bijvoorbeeld jonge jongens (12, 13 jaar) reageren angstig op oudere jongens (16 jaar of ouder).

6.3 De externe sociale omgeving

In hoeverre kan de sociale omgeving buiten de justitiële jeugdinstelling de jeugdige gedetineerde steun bieden in de wijze waarop hij met de vrijheidsbeneming omgaat en de emoties die hij daarbij ervaart? De literatuur is over deze relatie niet eenduidig (zie Biggam & Power, 1997; Harvey, 2007, beiden in hoofdstuk 3). In het empirische onderzoek is aan de experts gevraagd of volgens hen het voorkomen van de verschillende emoties samenhangt met de externe sociale omgeving van de jongeren, meer specifiek familieleden zoals ouders, vrienden of de professionele externe sociale omgeving die bijvoorbeeld wordt gevormd door advocaten, voogden of reclasseringsambtenaren.

Woede

Twaalf experts (zowel groepsleiders als gedragswetenschappers) geven aan dat het vaak voorkomt dat jongens boos zijn nadat ze contact hebben gehad met een van de ouders. Redenen hiervoor die door de experts worden genoemd, zijn in te delen in drie groepen.

Ten eerste signaleren twee experts woede bij jongens na contact met (een van de) ouders omdat de ouder de binding met de jongere dreigt te verbreken. Jongens zijn boos omdat ouders (om wat voor een reden dan ook) hebben bedreigd niet meer langs te komen (GL14), of omdat ze gezegd hebben dat de jongere thuis niet meer welkom is (GL9).

Ten tweede observeren vijf experts dat woede van jongens na contact met ouders het gevolg is van het afkeuren van het gedrag van de jongen. Volgens deze experts gaat het dan om jongens die van hun ouders te horen hebben gekregen dat het hun eigen schuld is dat ze vastzitten (GL7), dat ze hem vooraf hebben gewaarschuwd (GL10), of gaat het om jongens waarvan ouders niet mee willen gaan in een zielig verhaal dat hij ophangt (GL11). Juist dit afkeuren van gedrag kan voor jongens bedreigend zijn voor de band die ze met hun ouders ervaren. Zo vertelt een groepsleider ons: *'Ik weet niet wat de ander zegt aan de andere kant van de telefoon, maar je merkt wel dat de jongens boos worden. Het zullen wel opmerkingen zijn dat het hun eigen schuld is. Dat het stom is wat ze hebben gedaan, dat ze hen toch gewaarschuwd hebben? Vader en moeder blijven bij vele jongens belangrijk en als zij ook zeggen dat het hun eigen schuld is, dan hebben zij niemand meer om op terug te vallen.'* (GL7)

Ten derde signaleren drie experts dat de woede bij jongens na contact met ouders ontstaat omdat ouders laten merken het niet eens te zijn met

plaatsing van hun zoon in een inrichting, of de inrichting of een persoon in het bijzonder. Ouders brengen hun onvrede over op hun zoon, waardoor deze boos wordt als hij weer in de groep komt. Deze ouders creëren een wij-zij situatie en staan achter hun zoon. Ze zijn van mening dat het onterecht is dat hun zoon vastzit (GL8), zijn ontevreden over de situatie in de jeugdinstelling (GL12), of zijn ontstemd dat hij nog niet is vrijgelaten want dat was beloofd door een advocaat (GL15). Zo vertelt een groepsleider: *'(...) laatst nog hadden we twee ouders hier, een vader en een moeder. Die moeder was heel stellig van: mijn kind blijft hier niet in een zo zwaar beveiligde gevangenis, mijn kind hoort hier niet. Ik ga naar de krant en zo. Die jongen draaide heel goed mee [in de groep; toevoeging onderzoekers], maar nadat hij zijn ouders had gesproken, had hij zoiets van: eigenlijk is het niet goed [dat] ik hier zit.'* (GL15)

Negen experts signaleren ook dat jongeren boos zijn na afloop van een gesprek met een advocaat. Uit gesprekken die de groepsleiders achteraf daarover met de jongen voeren, blijkt dan als belangrijkste reden dat de jongere vooraf andere verwachtingen had over de te verwachten straf (of over het verlengen van de voorlopige hechtenis) dan blijkt uit het gesprek met de advocaat. *'Wat heel vaak voorkomt, is dat advocaten van tevoren al zeggen: twee maandjes en dan ben je vrij. Als die twee maandjes negen maanden worden of een jaar of PIJ, ik noem maar wat, dan leidt dat tot frustraties.'* (GL15)

Verder kan de afwezigheid of onbereikbaarheid van de advocaat frustraties geven. *'Woede gericht naar advocaten gebeurt ook heel vaak, vooral als de advocaat er niet is. De jongens moeten ons op tijd melden dat ze willen bellen. Ze kunnen niet elke dag zomaar hun mobieltje pakken en bellen wat ze willen. Het levert frustraties en woede op als een advocaat niet op zijn of haar plek is. Of als die niet heeft gedaan wat zij verwachten of als die niet op bezoek wil komen.'* (GL11)

Schaamte

Bij die jongens bij wie schaamtegevoelens worden gesignaleerd, laten deze gevoelens vooral sterker zien na afloop van een contact met de ouders. In zeldzame situaties komt het ook voor dat jongen zich schaamt nadat hij contact heeft gehad met een voogd waarmee hij een goede band heeft. De experts signaleren vooral een samenhang van reacties van ouders met schamen om het vastzitten. De antwoorden van de experts zijn onder te verdelen in twee groepen. Ten eerste de experts die menen dat schaamtegevoelens na contact met ouders ontstaan als ouders het gedrag van de jongere stellig afkeuren en aangeven dat het zijn eigen schuld is dat hij vastzit (tien experts). Ten tweede observeren vijf experts dat schaamtegevoelens het gevolg zijn van opmerkingen van ouders die de jongere duidelijk hebben gemaakt dat hen als ouders veel leed is aangedaan.

Schaamtegevoelens bij de jongeren ontstaan dan bijvoorbeeld als de ouder de jongere heeft verteld wat voor een diepe impact zijn vrijheidsbeneming op het leven van de ouder heeft, de ouder heeft de jongere verteld dat hij/zij zijn school op de hoogte moest brengen voor het feit dat hij vastzit, en dat hem/haar veel verdriet is aangedaan door de jongere, of dat de familie-er is aangetast (met name bij allochtone jongeren).

Schuld

Schuldgevoelens voor het gepleegde delict worden nauwelijks gesignaleerd. In die situaties waarin experts deze emoties wel signaleren, lijken ouders er weinig toe te doen.

De reacties van ouders zijn wel relevant wanneer het om schuldgevoelens ten aanzien van het vastzitten gaat. In die zeldzame situaties dat experts schuldgevoelens over het vastzitten signaleren, merken ze dat reacties van met name ouders een belangrijke factor zijn in het stimuleren van deze gevoelens (17 van de 21). Vooral als ouders tegen hun zoon hebben gezegd dat het zijn eigen schuld is dat hij vastzit, worden de experts geconfronteerd met jongens die zich schuldig voelen: *'Ik denk dat ouders daar de grootste factor zijn. Ze kunnen heel vrolijk naar de telefoon gaan, want ze gaan naar huis bellen. Maar ze kunnen verschrikkelijk verdrietig van de telefoon weg lopen. Daar merk je het heel direct eigenlijk, maar ook tijdens bezoeken merk je dat wel sneller dan bij woede bijvoorbeeld. Jongens hebben toch een bepaald respect naar hun ouders toe waarbij ze toch heel gevoelig zijn over hun mening daarover.'* (GL8)

Contact met ouders roept volgens drie experts alleen schuldgevoelens op als er sprake is van een goede binding met die ouder. Als een goede binding ontbreekt, heeft de reactie van een ouder geen enkel effect op het gedrag van de jongere: *'We hebben hier kinderen zitten van wie de relatie met ouders zo vertroebeld is dat als de vader bijvoorbeeld zegt "dit doe je fout", dat er dan daarop gereageerd wordt met "wie ben jij nou om dat te zeggen, want ik heb jou het afgelopen jaar ook bijna niet gezien".'* (GL17)

Anderzijds kunnen volgens de experts ouders en vrienden ook schuldgevoelens onderdrukken, zeker in die situaties waarin ouders vinden dat hun zoon niets heeft gedaan.

Vier experts signaleren een samenhang tussen schuldgevoelens over het delict en omgang met professionele hulpverlening zoals de jeugdreclassement en advocaten. Het contact met de reclassering kan gepaard gaan met bewustwording (schuldgevoel is volgens deze experts een te groot woord) van een jongen. Een voorwaarde is wel dat er een goed contact bestaat tussen de reclasseringsmedewerker en de jongen.

Opmerkingen en reacties van de advocaat daarentegen leiden volgens enkele groepsleiders niet tot meer maar tot minder schuldgevoelens bij een jongen naar aanleiding van het delict, omdat de advocaat zich puur

richt op de rechtszaak. Een groepsleider geeft aan dat opmerkingen van advocaten er zelfs toe kunnen leiden dat jongens zich minder schuldig gaan voelen bijvoorbeeld omdat de advocaat heeft aangegeven dat een schorsing voor de hand ligt (GL11).

Trots

Als aan de experts wordt gevraagd welke aspecten van de externe sociale omgeving gevoelens van trots bij de jongens oproepen, worden ouders niet genoemd. De vrienden buiten de inrichting worden wel een enkele keer benoemd. Maar volgens deze experts doet het er veel meer toe wat de status van de jongere in de inrichting is dan die van de jongere buiten de inrichting.

Angst

De experts benoemen contacten met personen buiten de inrichting niet als een reden voor angstgevoelens van de jongens.

6.4 Slot

In dit hoofdstuk is nagegaan of volgens de experts de interne en externe sociale omgeving gerelateerd is aan emotionele reacties bij de jongens. Ten eerste is onderzocht of de experts een relatie observeerden tussen (on)rechtvaardige bejegening door groepsleiders en emoties. De experts signaleerden een relatie van onrechtvaardige behandeling door groepsleider en woede bij jongens. Verder observeerden de meeste experts geen relatie tussen de (on)rechtvaardige bejegening door groepsleiders en schuld- en schaamtegevoelens. Als er al schuldgevoelens werden gesignaleerd bij de jongeren, dan hingen die vooral samen met het delict of met de reacties van hun naasten. (On)rechtvaardige behandeling en angst werden niet met elkaar in relatie gebracht.

Ten tweede is nagegaan of de omgang met groepsgenoten gerelateerd is aan de verschillende emoties. Uit de interviews blijkt dat emoties afhankelijk zijn van interacties met groepsgenoten. Jongens laten woede zien omdat ze status willen krijgen of willen vasthouden. Status in de groep speelt ook bij uitingen van trots over het gepleegde delict. Volgens de groepsleiders vertellen jongens tegen hun groepsgenoten stoere verhalen over hun delict en bevestigen daarmee hun status of hopen daarmee status te krijgen.

Schuld- en schaamtegevoelens over het gepleegde delict worden volgens de groepsleiders niet getoond omdat jongens niet willen afgaan voor andere jongens. Schaamtegevoelens worden door de groepsleiders wel gesignaleerd bij jongeren die weinig status hebben in de groep en worden afgewezen of gepest, hetzij vanwege hun uiterlijk, hetzij vanwege het delict dat ze hebben gepleegd (zedendelict of geweld tegen bijvoorbeeld bejaarde).

Daarnaast worden andere groepsdynamische mechanismen gesignaleerd. Zo worden emoties van woede gerelateerd aan het willen beschermen van eigen belangen (voor sneetjes brood), of aan onheuse bejegening door een groepsgenoot (onterechte beschuldiging of ze worden beledigd).

Ten derde is nagegaan wat voor relatie de experts observeren tussen emoties van jongeren en de externe sociale omgeving, zoals de ouders. Hoewel de groepsleiders of gedragswetenschappers niet in alle gevallen aanwezig zijn bij een contact met (een van) zijn ouders (bezoek of telefoontje), signaleren de meeste experts wel dat na een contact veel jongens gestrest reageren en bijvoorbeeld boos zijn. Redenen die hiervoor worden genoemd, zijn dat ouders het gedrag hebben afgekeurd en dat dit bedreigend is voor de binding die de jongen ervaart, of dat ouders juist hebben laten blijken het niet eens te zijn met de plaatsing in een inrichting waardoor de woede van ouders overgebracht wordt op de jongen. Ook signaleren de experts dat jongens boos terugkomen nadat ze een bezoek van bijvoorbeeld een advocaat hebben gehad.

Hoewel weinig jongens schuldgevoelens laten zien (dat is 'not done'), blijken contacten met ouders dergelijke gevoelens bij sommige jongens wel op te roepen, aldus de experts. Het gaat dan vooral over schuld en schaamte over het vastzitten. Door de experts worden soortgelijke redenen genoemd voor schuld als voor schaamte. Jongens schamen zich vanwege de afkeuring van hun ouders die hen hebben laten weten wat voor impact de vrijheidsbeneming op hen heeft of dat de jongen de 'familie-eer' te schande heeft gemaakt (vooral bij allochtone jongens).

7 Slot

In deze studie is de relatie onderzocht tussen justitiële vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking daarvan door jeugdige gedetineerden. Aanpassing aan vrijheidsbeneming is een stressvol proces. Jongeren die zich niet op een adequate wijze aanpassen aan vrijheidsbeneming ultiem dit onder meer in emotionele, cognitieve en gedragsproblemen.¹¹ Onduidelijkheid over de nabije toekomst en de situatie waarin een jongere zich bevindt, leidt tot onzekerheid en emotionele verwarring. Een adequate aanpassing aan vrijheidsbeneming kenmerkt zich doordat in de loop van de tijd sprake is van acceptatie van de situatie waarin iemand zich bevindt; dit gaat gepaard met relatief stabiele positieve gevoelens over de eigen toekomst en het ontbreken van problematisch gedrag. Als emotionele verwarring aanwezig blijft en gevolgd wordt door of gepaard gaat met probleemgedrag, zoals agressie, zelfbeschadiging of suïcide(pogingen), is sprake van een inadequate aanpassing. Dergelijke probleemgedragingen belemmeren het dagelijkse werk in justitiële opvanginrichtingen en vergroten de kans op onveilige situaties voor jongeren en personeel. Daarnaast kan verwacht worden dat inadequate aanpassing een nadelig effect zal hebben op het lerend vermogen van een jeugdige over zijn straf en niet zal bijdragen aan reductie van recidive.

In deze studie ligt de nadruk op de emotionele verwerking van justitiële vrijheidsbeneming door jongeren die worden verdacht van een misdrijf of daarvoor zijn gestraft. De tweeledige probleemstelling van het onderzoek luidt: *Wat is de relatie tussen justitiële vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking daarvan door gedetineerde jeugdigen? En wat kan op basis van de literatuur gezegd worden over de effecten, van emoties ervaren door jeugdigen tijdens een vrijheidsbeneming, op recidive na detentie?*

Beide vragen zijn uitgewerkt in vier onderzoeksvragen en onderzocht aan de hand van een literatuurstudie en een empirisch onderzoek. In dit hoofdstuk worden eerst de resultaten van beide studies beschreven. Vervolgens volgt een discussie waarin nagedacht wordt over mogelijke beleids- en uitvoeringsimplicaties.

7.1 Recapitulatie van de bevindingen

In twee deelstudies is nagegaan welke relatie er is tussen vrijheidsbeneming en emotionele reacties van jeugdige gedetineerden. Onderzocht is in hoeverre kenmerken van a) de jeugdige zelf (onderzoeksvraag 1), b) de vrijheidsbeneming (onderzoeksvraag 2), en c) de (interne en externe) sociale omgeving (onderzoeksvraag 3) gerelateerd zijn aan emoties tijdens detentie. Daartoe is een literatuurstudie uitgevoerd en zijn interviews gehouden met experts die in hun dagelijks werk met jeugdigen in een

¹¹ Hiermee is niets gezegd over vrijheidsbeneming als oorzaak voor dergelijke problemen. De oorzaak kan namelijk gelegen zijn in andere achtergrondproblemen die de jeugdige zelf met zich meebrengt.

opvanginrichting te maken krijgen. Het onderzoek beperkt zich tot vrijheidsbeneming *an sich* bij jongeren in de leeftijd 12 tot en met ongeveer 24 jaar. Studies die betrekking hebben op interventies of behandeling tijdens een vrijheidsbeneming zijn zoveel mogelijk uitgesloten. Ook in de interviews is de nadruk gelegd op vrijheidsbeneming zelf onder meer door experts te interviewen die werkzaam zijn in opvanginrichtingen.

7.1.1 *Kenmerken van het individu, de vrijheidsbeneming en de sociale omgeving: de literatuur*

Uit de literatuurstudie blijkt dat er weinig onderzoek is gedaan naar de relatie tussen vrijheidsbeneming en de emotionele verwerking daarvan door jeugdige gedetineerden. Aanknopingspunten werden vooral gevonden in onderzoek vanuit het stress-copingperspectief. In deze benadering wordt vrijheidsbeneming opgevat als een stressvolle ervaring waaraan iemand zich al dan niet adequaat aanpast. Aanpassing aan vrijheidsbeneming is een proces waarbij een inadequate aanpassing gepaard kan gaan met emotionele verwarring en gedragsproblemen. Met betrekking tot jeugdigen richtte het hoofdzakelijk Angelsaksische onderzoek zich vooral op angst en in beperkte mate ook op woede, schuld of schaamte.

Individu

Ten eerste is nagegaan welke individuele verschillen er zijn in emotionele verwerking van vrijheidsbeneming. Vooropgesteld blijkt uit de literatuur dat gedetineerden met een meervoudige (psychiatrische) problematiek ook meer emotionele stress ervaren en zich minder adequaat aanpassen aan vrijheidsbeneming dan wanneer dergelijke problematiek ontbreekt. Daarnaast zijn verschillen gevonden naar copingstijl en herkomstgroep, maar met betrekking tot leeftijd en eerdere justitie-ervaringen is er minder duidelijkheid.

Uit de literatuur blijken duidelijke verschillen naar copingstijl en herkomstgroepen.

- In de aanpassing aan vrijheidsbeneming zijn copingstijlen te onderscheiden die gepaard gaan met intense emotionele reacties tijdens de vrijheidsbeneming, zogenoemde ‘emotionele’ en ‘ontwijkende’ copingstijlen (Brown & Ireland, 2005; Eftekhari et al., 2004; Ireland et al., 2005). Een dergelijke copingstijl belemmert een adequate aanpassing aan de vrijheidsbeneming en daarmee het functioneren van de jeugdige. Hoewel na verloop van tijd zich veranderingen lijken voor te doen in de copingstijl, is niet duidelijk hoe dit gaat en of deze veranderingen bij iedere gedetineerde jongere plaatsvinden.
- Verder worden in de literatuur verschillen naar herkomstgroep in de ervaren emoties gevonden. Het gaat dan om verschillen in angst, schuld of schaamte (Gover et al., 2004; Klooster et al., 1999).

De literatuur laat geen eenduidige uitspraak toe over leeftijdsverschillen en verschillen tussen first-offenders of recidivisten in de emotionele reacties van jeugdigen.

- Hoewel volwassenen en jongeren bijvoorbeeld verschillen in de mate van woede of angst die wordt ervaren tijdens vrijheidsbeneming, is het niet duidelijk of er binnen de groep jeugdige gedetineerden (12 tot en met 24 jaar) leeftijdsverschillen zijn. In een enkele studie wordt gevonden dat oudere jongens minder angstig zijn dan jongere jongens (Gover et al., 2000), maar in een andere studie wordt het tegengestelde gevonden (Ireland et al., 2005).
- Verder blijkt uit sommige studies dat er verschillen zijn naar eerdere justitie-ervaringen in emotionele reacties tijdens vrijheidsbeneming (Gover et al., 2000), terwijl in andere studies wordt gevonden dat first-offenders en recidivisten vooral verschillen in type aanpassing aan vrijheidsbeneming en niet zozeer in de ervaren emoties (Harvey, 2007).

Vrijheidsbeneming

Ten tweede, uit studies die zich richtten op jeugdige gedetineerden is gebleken dat de fase van de vrijheidsbeneming waarin een jongere zich bevindt samenhangt met de mate waarin gevoelens van angst, schuld of schaamte worden ervaren.

- De eerste periode van vrijheidsbeneming is een stressvolle periode die bij veel jongeren duidelijk gepaard gaat met versterkte gevoelens van angst (Adams, 1992; Harvey, 2007; Mohino et al., 2004). Uit een studie (Harvey, 2007) bleek dat jeugdige gedetineerden in de eerste dagen van vrijheidsbeneming geobsedeerd bezig zijn met hun eigen veiligheid, onzeker waren over wat staat te gebeuren, gevoelens ervaren van verlies van familieleden en vrienden en van controle over hun dagelijkse situatie. Deze onzekerheid stimuleert angstgevoelens en teruggetrokken gedrag.
- Ook blijken schuld en schaamte in de beginperiode sterker aanwezig dan in een latere periode van de vrijheidsbeneming (Hosser et al., 2005).

In de loop van de vrijheidsbeneming worden emoties die in het begin heftig aanwezig kunnen zijn, minder intens en komen zelfs minder vaak voor (Harvey, 2007; Hosser et al., 2005; Ireland et al., 2001).

- Er is een proces van aanpassing aan vrijheidsbeneming dat meerdere fasen kent, verlopend van geen aanpassing, via acceptatie van de situatie naar een soort emotioneel en psychisch evenwicht. Hoe lang deze periode duurt, is onduidelijk en hangt af van de persoonlijke situatie van jeugdigen. Harvey vond bij jonge gedetineerden drie fasen in dit proces. Zijn jongeren in de eerste fase emotioneel flink in de war, in de laatste fase zouden jeugdige gedetineerden in staat zijn op een adequate wijze met de vrijheidsbeneming om te gaan (Harvey, 2007) en minder (emotionele) problemen ervaren met bijvoorbeeld regels,

groepsgenoten, of de afwezigheid van geliefden dan in eerdere fasen. Dit is een fragiel proces waarbij de jeugdige om verschillende redenen (zoals afkicken van drugs of verplaatsing naar een andere afdeling) kan terugvallen in eerdere fasen.

Andere kenmerken van de vrijheidsbeneming die volgens de literatuur aan emotionele verwarring zijn gerelateerd (met name hogere niveaus van angst), zijn het niet gebruikmaken van gestructureerde activiteiten, bootcamp-achtige inrichtingen en als onrechtvaardig ervaren disciplinaire maatregelen (Gover et al., 2000). We hebben geen ander onderzoek onder jeugdigen gevonden waarin deze bevindingen worden bevestigd.

Sociale omgeving

Ten derde zou de sociale omgeving, zoals familieleden, vrienden, stafleden en groepsgenoten, een relevante factor kunnen zijn in de wijze waarop jongeren met vrijheidsbeneming omgaan. Onderzoek onder jeugdige gedetineerden heeft zich gericht op de (ervaren) sociale steun, een complex fenomeen dat niet eenduidig is geoperationaliseerd. De literatuur laat geen eenduidige uitspraken toe over de samenhang tussen sociale steun van de (externe of interne) sociale omgeving en emotionele verwerking van vrijheidsbeneming.

7.1.2 Individu, vrijheidsbeneming en sociale omgeving: de experts

In interviews met groepsleiders en gedragswetenschappers die werken in justitiële opvanginrichtingen is nagegaan welke relaties zij signaleerden tussen emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming door jongeren met kenmerken van de vrijheidsbeneming, de sociale omgeving en individuele kenmerken van de jeugdigen. We hebben ons daarbij beperkt tot de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming door jongens. De literatuurstudie en het empirisch onderzoek vonden min of meer gelijktijdig plaats. Hierdoor is in het empirisch onderzoek maar in beperkte mate gebruikgemaakt van de bevindingen uit de literatuur en zijn voor de beantwoording van de onderzoeksvragen ook andere aspecten bevraagd dan die naar voren kwamen uit de literatuur.

In de interviews is specifiek ingegaan op de emoties woede, schuld, schaamte, trots, angst en berouw. Woede, angst en trots (op het gepleegde delict) zijn emoties die door het merendeel van de experts bij jongens in een opvanginrichting worden gesignaleerd en volgens hen ook regelmatig voorkomen. Trots zijn omdat de jongen opgesloten zit, komt niet of nauwelijks voor. Emoties als schaamte en schuld worden door de experts in zeer beperkte mate gesignaleerd. Dit kan betekenen dat deze emoties niet worden ervaren door jeugdige gedetineerden, maar dat is op basis van deze studie niet te zeggen. In ieder geval worden deze emoties nauwe-

lijks door experts waargenomen en beide emoties zijn niet goed van elkaar te onderscheiden volgens sommige experts. Over de emotie berouw is onvoldoende relevante informatie gegeven en wordt in het hiernavolgende dan ook buiten beschouwing gelaten.

Individu

In de interviews is ook nagegaan of er verschillen zijn naar leeftijd, herkomst of eerdere justitie-ervaringen met betrekking tot de emotionele verwarring van jeugdigen.

- Er worden nauwelijks verschillen naar leeftijd geconstateerd, zij het dat gevoelens van trots (over het gepleegde delict) wel iets vaker bij oudere jongens en gevoelens van angst en schuldgevoelens iets vaker bij jongere jongens worden gesignaleerd. Deze bevinding is conform de literatuur. De redenen die zijn genoemd hebben (ongeacht welke emotie) bij jonge jongens betrekking op het psychisch leed dat ze ervaren als gevolg van de vrijheidsbeneming, de ‘pains of imprisonment’ (zie Harvey, 2007; Sykes, 1958) zoals onduidelijkheid en onzekerheid, of scheiding van familieleden, terwijl de emoties waargenomen bij oudere jongens zijn gerelateerd aan de sociale context van de groep, zoals status willen krijgen.
- In hoeverre er herkomstverschillen zijn in de emotionele verwerking van een vrijheidsbeneming is niet duidelijk. Onder de experts bleek geen overeenstemming. De experts die verschillen signaleren, vertellen dat de emoties woede, schaamte en trots over het algemeen door allochtone jongeren (met name Marokkaanse en Antilliaanse jongeren) intenser worden geuit, terwijl schuldgevoelens zich juist intenser uiten bij autochtone Nederlandse jongens. De redenen die de experts melden voor herkomstverschillen in woede en schaamte, zijn dat allochtone jongeren heftiger worden geconfronteerd met een beschadiging van binding met familieleden (de familieleden communiceren dat de familie-eer is aangetast) of vinden dat hen onrecht wordt aangedaan (onbegrepen voelen; onrechtvaardige bejegening; of achtergesteld worden). Deze signaleringen sluiten aan bij bevindingen uit de literatuur over culturele verschillen in uitingen van emoties. Fischer et al. (1999) en Mosquera et al. (2000) vonden bijvoorbeeld culturele verschillen in uitingen van schaamte, woede en trots tussen culturen waarin eerge-relateerde waarden voorop staan en culturen waarin individuele waarden voorop staan. In eerge-relateerde culturen zullen bedreigingen van eerge-relateerde waarden leiden tot (heftige) gevoelens van schaamte of woede. Potentiële aantasting van de familie-eer of het ervaren van onrecht kan zo’n bedreiging vormen en daarom bij specifieke etnische minderheidsgroepen deze emoties oproepen.

Schuldgevoelens worden door de experts juist meer bij autochtone jongens gesignaleerd. Dit komt volgens de experts vanwege het erva-

ren van een hechte familiebinding. Verschillen in trots worden vooral toegeschreven aan de gedachte dat jongeren uit sommige herkomstgroepen van nature 'trotser' zijn dan andere herkomstgroepen, dat heeft volgens de experts niets met de vrijheidsbeneming van doen.

- Ten slotte blijkt uit de interviews dat er verschillen zijn tussen first-offenders en recidivisten vooral met betrekking tot het ervaren van schuld, schaamte en trots. Indien de experts schaamte of schuld signaleren, dan eerder bij first-offenders dan bij recidivisten, terwijl trots zijn over het delict juist iets meer worden waargenomen bij recidivisten. Het is denkbaar dat bij first-offenders de schaamte- en/of schuldgevoelens voortkomen uit het besef van de impact van hun gedrag voor henzelf en hun omgeving. Voor recidivisten daarentegen is het denkbaar dat ze hun status of reputatie bevestigen.

Vrijheidsbeneming

In de interviews is gevraagd of de experts bij jongens in een opvanginrichting een relatie signaleerden tussen de diverse emotionele reacties met het al dan niet rechtmatig vinden van de vrijheidsbeneming door de jongere (terecht vastzitten of straf disproportioneel), de duur van de vrijheidsbeneming en eventuele overige kenmerken van de vrijheidsbeneming.

Emoties als woede en schaamte zijn gerelateerd aan ervaringen van onterecht vastzitten.

- Bijna alle experts signaleerden jongeren die van mening waren dat ze onterecht vast zaten. Dit hangt samen met de voor dit onderzoek gekozen inrichtingen. Jongens in voorlopige hechtenis zijn juridisch tot aan de uitspraak nog onschuldig, maar in de praktijk stellen de jongens zich ook zo op. De experts signaleerden met regelmaat jongens in voorlopige hechtenis in de leefgroep die duidelijk overtuigd zijn van hun onschuld. Daarnaast zijn er ook jongens die wel weten dat ze schuldig zijn, maar lopende hun strafzaak denken dat het in hun eigen belang is om te verkondigen dat ze onschuldig zijn. Deze jongens vinden de vrijheidsbeneming onterecht en reageren volgens de experts vaker boos op de vrijheidsbeneming dan andere jongens.
- Woede kan aan het begin van de detentie worden versterkt door onduidelijkheden over het vervolg van de strafzaak. De experts signaleerden bijvoorbeeld meer woede bij jongens nadat er gesprekken waren gevoerd met advocaten, of als jongeren terugkeerden van een zitting zonder dat een uitspraak volgde, maar ze wel langer in hechtenis werden gehouden. Een reden voor de woede die door de experts wordt genoemd, is dat de jongens andere verwachtingen hadden over het vervolg van hun strafzaak dan bleek uit de gesprekken met advocaat of uit de opmerkingen tijdens de zitting. De jongens ervoeren de vrijheidsbeneming als disproportioneel in vergelijking met wat ze hadden gedaan. Deze bevindingen sluiten aan bij de literatuur over de ervaren

procedurele rechtvaardigheid van sanctioneren (Paternoster et al., 1997; Tyler, 1990; 2003). Wanneer mensen vinden dat de sanctionering onrechtmatig is, vergroot dat de kans op emoties als woede. Daarnaast is er een verband tussen onrechtvaardigheid – woede – regelovertredend gedrag (Paternoster et al., 1997; Tyler, 1990, 2003; Van der Laan, 2004). Wel moet daarbij worden gezegd dat uit die studies blijkt dat de bejegening door sanctioneerders een sterker effect heeft op het gedrag van de gesanctioneerde dan de ervaren rechtmatigheid van de sanctie. Hoewel in deze studie is nagegaan in hoeverre (on)rechtvaardige bejegening samengaat met emotionele reacties, kan niets worden gezegd over welk effect nu sterker is.

- Verder signaleert een beperkt aantal experts ook dat schaamte vaker voorkomt bij jongens die vinden dat ze onterecht vastzitten dan bij andere jongeren. De schaamte is er dan vooral vanwege vermeende reacties van de buitenwereld. Jongens die vinden dat ze onterecht vastzitten, zijn van mening dat ze daardoor worden gestigmatiseerd.

Ook in het empirische onderzoek werd gesignaleerd dat de duur van vrijheidsbeneming gerelateerd is aan emotionele verwarring bij jeugdigen. De samenhang tussen duur van verblijf en emotionele reacties wordt niet bij alle jongens gesignaleerd. Er zijn individuele verschillen en dan gaat het onder meer om verschillen naar persoonlijkheid, gepleegd delict of eerdere detentie-ervaringen.

- Angstgevoelens worden bij jongens die net binnenkomen vaker gezien dan bij jongens die al langer aanwezig zijn. En ook schaamte- en schuldgevoelens zijn vooral in de beginperiode aanwezig (hoewel deze emoties volgens de experts nauwelijks voorkomen). Deze bevindingen corresponderen met de internationale literatuur (Harvey, 2007; Mohino et al., 2004; Hossler et al., 2005). De eerste periode van vrijheidsbeneming is een periode die gepaard gaat met meer intense emoties van angst, schuld en schaamte en de intensiteit van emoties neemt af naarmate jeugdigen langer vastzitten. Ze raken meer gewend aan de beperkingen die hen zijn opgelegd en de strikte regels waaraan ze zich moeten houden en accepteren de situatie (Harvey, 2007). In de literatuur wordt de beginperiode ook wel benoemd als een periode van ‘zelfreflectie’ met mogelijk een vorm van bewustwording (Greve & Enzmann, 2003). Hoewel het onderzoek zich daar niet specifiek op richtte, lijkt de bevinding dat sommige experts schuld- en schaamtegevoelens meer signaleren bij degenen die binnenkomen dan bij degenen die al langer aanwezig zijn, wel te wijzen op een dergelijke periode. Niet alle experts deelden deze mening en dit vraagt meer specifiek onderzoek naar het verband tussen duur van vrijheidsbeneming en emoties als schuld en schaamte.
- Met betrekking tot woede is er geen consensus of deze nu in de beginperiode vaker aanwezig is, of juist als jongens langer in detentie verblijven.

Sociale omgeving

- De experts signaleerden een duidelijke samenhang tussen onrechtvaardige bejegening door groepsleiders en woede bij jongens. Bij jeugdigen in Nederlandse justitiële jeugdinrichtingen is hiernaar geen onderzoek verricht, maar de bevindingen van de experts corresponderen met bevindingen uit de literatuur ten aanzien van sanctioneren meer in het algemeen: een als onrechtvaardig ervaren bejegening tijdens een sanctionering is gerelateerd aan woede (Paternoster et al., 1997; Tyler, 1990, 2003; Van der Laan, 2004).
- Verder deelden de meeste experts de mening dat er geen relatie bestaat tussen de (on)rechtvaardige bejegening door groepsleiders en schuld- en schaamtegevoelens.
- Ook werd door de experts geen samenhang geobserveerd tussen (on)rechtvaardige bejegening en angst. Dit laatste is niet conform bevindingen uit de literatuur (Liebling, 2006; Harvey, 2007). Het is denkbaar dat die aspecten van een (on)rechtvaardige bejegening waarnaar in de interviews is gevraagd (jongen vindt dat hij serieus genomen wordt, dat er naar hem geluisterd wordt) niet die onderdelen zijn van een (on)rechtvaardige behandeling die gerelateerd zijn aan angstgevoelens.

In de literatuur over omgang met medege-detineerden worden meerdere groepsdynamische processen gesignaleerd in detentie zoals 'het opkomen voor eigen belang' of 'prisonization' (Sykes, 1958; Harvey, 2007) die emoties als woede of trots aansturen. Dergelijke processen werden ook in de leefgroep in de opvanginrichtingen gesignaleerd (bijvoorbeeld woede is functioneel voor het beschermen van eigen belangen). Maar de mechanismen die vooral werden gesignaleerd zijn terug te voeren op meer algemene groepsprocessen zoals 'status' of 'niet willen afgaan' (Warr, 2002). Deze meer algemene groepsmechanismen bepalen de hiërarchie in de leefgroep.

- Een groot deel van de experts signaleert jongens die in de leefgroep status willen krijgen of vasthouden en dat doen door boos te reageren op anderen of trots te zijn op het gepleegde delict. In de groep wordt vaak gesignaleerd dat jongens tegen hun groepsgenoten stoere verhalen over hun delict vertellen en dat ze daarmee status hopen te krijgen of status hopen te bevestigen. Deze emoties werden vaker bij recidivisten dan bij first-offenders waargenomen.
- Schuld- en schaamtegevoelens over het gepleegde delict worden nauwelijks of niet getoond aan groepsgenoten. Het kan betekenen dat dergelijke gevoelens afwezig zijn, maar een andere verklaring kan zijn dat jongens niet willen afgaan voor andere jongens, ze willen niet als zwakkere overkomen (zie bijvoorbeeld Warr, 2002). De experts signaleerden schaamtegevoelens vooral bij jongens die weinig status ervaren in de groep en worden afgewezen of gepest, hetzij vanwege hun uiterlijk, hetzij vanwege het delict dat ze hebben gepleegd. Het gaat dan bijvoorbeeld over zedendelicten of geweldsdelicten tegen bejaarden.

Hoewel de literatuur weinig eenduidig is over het belang van sociale steun door ouders voor de emotionele verwarring bij jeugdigen, blijken ouders volgens de experts wel degelijk een grote impact te hebben op de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming door jongeren in een opvanginrichting.

- De meeste experts signaleerden dat na een contact met een van de ouders veel jongens gestrest reageren en bijvoorbeeld boos zijn, zich schamen of schuldig voelen. Een reden die wordt genoemd voor woede is dat ouders het gedrag afkeuren en dat deze afkeuring bedreigend is voor de binding met hen.
- Van een heel andere orde is de verklaring dat woede volgt uit de reacties van ouders waarin ze hun zoon duidelijk hebben gemaakt dat ze het niet eens zijn met de plaatsing in de opvanginrichting en vinden dat hij er niet thuis hoort. Ook signaleerden de experts dat jongens boos terugkomen nadat ze bijvoorbeeld bezoek van een advocaat hebben gehad.

Jongens laten schuld- en schaamtegevoelens weinig zien, maar contacten met ouders lijken dergelijke gevoelens bij sommige jongens wel op te roepen. Het gaat dan vooral over schaamte voor het vastzitten.

- Jongens schamen zich onder meer vanwege de afkeuring door hun ouders vanwege de impact die dat op de ouders heeft of omdat ouders de jongere vertellen dat de familie-erf is bezoedeld (vooral bij allochtone jongens).

7.1.3 Emoties tijdens vrijheidsbeneming en recidive erna

De vierde onderzoeksvraag heeft betrekking op de samenhang tussen emoties ervaren tijdens vrijheidsbeneming en recidive. Om deze vraag te beantwoorden is alleen gebruikgemaakt van de literatuur. Er is maar beperkt onderzoek verricht naar de samenhang tussen woede, schuld en schaamte ervaren door jeugdigen tijdens een vrijheidsbeneming en recidive erna.

- Met betrekking tot woede wordt in de literatuur geconstateerd dat deze emotie tijdens vrijheidsbeneming geen goede voorspeller is van recidive na detentie.
- Bij jeugdige gedetineerden is in enkele Angelsaksische studies (Daily, 2005; Morris, 2002) gevonden dat schuldgevoelens oproepen tijdens dader-slachtoffergesprekken een goede voorspeller zijn van minder recidive, maar dat daarmee niet gezegd kan worden dat schuld een bepalende factor is voor minder recidive na vrijheidsbeneming omdat zoveel andere invloeden meespelen in gedrag buiten detentie. Rekening houdend met enkele van achtergrondfactoren werd in een Duitse studie geen direct effect gevonden van schuldgevoelens noch van schaamtegevoelens op recidive. Maar uitgesplitst naar subgroepen zijn

schuldgevoelens bij geweldsdelinquenten wel gerelateerd aan minder recidive (Hosser et al., 2005). Omdat deze bevindingen op een enkele studie zijn gebaseerd, is vooralsnog weinig te zeggen over de voorspellende waarde van bijvoorbeeld schuldgevoelens van jeugdigen tijdens vrijheidsbeneming voor recidive na de vrijheidsbeneming.

De relatie tussen morele emoties en recidive is enkel onderzocht in internationale studies. Gezien de culturele verschillen die er zijn in morele emoties, zijn deze bevindingen niet zonder meer van toepassing op de Nederlandse context. Hoewel de gevonden relatie tussen schuldgevoelens tijdens detentie en minder delictplegen bij geweldsplegers een veelbelovend effect veronderstelt, is onderzoek nodig in hoeverre dit ook geldt voor de Nederlandse situatie.

7.1.4 Mogelijkheden en beperkingen van deze studie

Het onderhavige onderzoek betreft de relatie tussen vrijheidsbeneming en emotionele reacties van jeugdigen. Omdat over dit thema nauwelijks enige empirische literatuur beschikbaar was in Nederland, en ook internationaal weinig aandacht hieraan is geschonken, is gekozen voor een exploratief onderzoek. De beide deelstudies hebben methodologische mogelijkheden en beperkingen. Het literatuuronderzoek heeft door een gecombineerde systematische zoekstrategie op basis van trefwoorden in meerdere digitale databases en de sneeuwbalmethode een redelijk volledig beeld opgeleverd van het hedendaagse wetenschappelijk onderzoek naar de emotionele verwerking van justitiële vrijheidsbeneming door jeugdigen. Het empirische onderzoek heeft inzichten opgeleverd over kenmerken die volgens experts uit de dagelijkse praktijk van justitiële jeugdinrichtingen gerelateerd zijn aan de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming. De methode van een semi-gestructureerd interview biedt de mogelijkheid om bij een grotere groep experts dezelfde vragen te stellen en de antwoorden op de doorvragen hebben een diversiteit aan onderliggende ideeën over de samenhangen tussen emoties en vrijheidsbeneming inzichtelijk gemaakt. Het instrument is een geschikt middel voor een exploratief onderzoek als er over een thema weinig bekend is. Voor zover bekend is in Nederland niet eerder onderzoek gedaan naar de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming door jeugdige gedetineerden.

Een beperking van de literatuurstudie is dat niet is ingegaan op de beleving van vrijheidsbeneming door jeugdigen met gediagnosticeerde psychiatrische problematiek. Daarnaast kunnen we geen uitspraken doen over welke factoren nu het meest relevant zijn in de relatie met emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming. Studies waarin zowel individuele kenmerken als kenmerken van de vrijheidsbeneming (inclusief de sociale omgeving) zijn onderzocht (Adams, 1992; Gover et al., 2000) laten zien dat

beide gerelateerd zijn aan aanpassing aan detentie. Longitudinale studies maken duidelijk dat zich in de loop van de tijd veranderingen voordoen in emotionele reacties (bijvoorbeeld verandering in type en niveau van gevoelens van angst in de eerste periode van vrijheidsbeneming). Causale uitspraken in termen van effecten van vrijheidsbeneming op de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming zijn op basis van de bestudeerde literatuur niet mogelijk omdat geen enkele studie gebruikmaakte van een (quasi-)experimenteel design of in een longitudinale opzet controleerde voor individuele problematiek. Dit betekent dat de aanwezige kennis vooralsnog betrekking heeft op samenhang.

Bevindingen uit internationale studies kunnen niet zonder meer worden gegeneraliseerd naar de Nederlandse context. Belangrijke argumenten daarvoor hebben betrekking op de verschillen in detentieregime, de samenstelling van de populatie en culturele aspecten (zie hoofdstuk 1). Dit betekent dat vooralsnog onduidelijk is welke aspecten bij Nederlandse jeugdige gedetineerden relevant zijn bij de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming.

De beperkingen van het empirische onderzoek hebben betrekking op de selectie van de expertgroep, het interviewen van experts in plaats van jeugdigen en het ontbreken van gestandaardiseerde vragenlijsten. De selectieve selectie van de onderzoeksgroep maakt generalisatie van de antwoorden naar meningen van alle groepsleiders en gedragswetenschappers in Nederlandse opvanginrichtingen niet mogelijk. Daarnaast hebben de resultaten enkel betrekking op de visie van de experts en is niet de beleving van de jongere zelf onderzocht. Verder is niet gebruikgemaakt van gestandaardiseerde vragenlijsten om het voorkomen van de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming te onderzoeken.

De genoemde beperkingen hebben naar onze mening weinig gevolgen voor de beantwoording van de doelstelling van het onderzoek, namelijk op exploratieve basis meer zicht krijgen op de relatie tussen vrijheidsbeneming en emotionele verwerking van vrijheidsbeneming. Genoemde beperkingen zijn met name relevant als men representativiteit nastreeft.

In deze studie is duidelijk geworden dat er voor de Nederlandse context diverse witte vlekken zijn in de kennis over de wijze waarop een vrijheidsbeneming door jeugdigen wordt ervaren, welke aspecten daarbij relevant zijn en welke effecten de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming heeft op functioneren tijdens en na de vrijheidsbeneming. Inzichten in de verwerking van vrijheidsbeneming zijn niet alleen relevant voor de omgang en communicatie van professionals (groepsleiders, gedragswetenschappers, advocaten, rechters) met jeugdigen tijdens een vrijheidsbeneming, maar ook voor het wel of niet op gang brengen van verandering bij de jeugdige zelf. Emotionele verwarring en het ervaren van negatieve emoties vormen een onderdeel van een inadequate aanpassing aan vrijheidsbeneming en vormen een belemmering voor het accepteren van

behandeling, terwijl een adequate aanpassing aan vrijheidsbeneming mogelijkheden biedt voor verandering (zie bijvoorbeeld Van Binsbergen, 2003). In het kader van een effectieve aanpak van recidive, is het zinvol meer zicht te krijgen op de wijze waarop jeugdigen hun vrijheidsbeneming ervaren. Zonder volledig te willen en kunnen zijn, zijn benoemen we een aantal witte vlekken:

- Er is geen systematisch Nederlands onderzoek naar de copingstijlen van jeugdige gedetineerden met vrijheidsbeneming, verschillen daarin tussen subgroepen en de effecten van copingstijlen op hun gedrag tijdens en na vrijheidsbeneming. De internationale literatuur biedt echter wel aanwijzingen dat sommige copingstijlen minder adequaat zijn dan andere en op de langere termijn ook gerelateerd zijn aan psychische problemen bij jeugdigen. Uit onderzoek blijkt dat sommige emoties ervaren tijdens vrijheidsbeneming een remmende werking hebben op de veranderingsbereidheid van jeugdigen en daarmee (naast andere individuele factoren) een bedreiging kunnen vormen voor het slagen van een behandeling (Van Binsbergen, 2003). Het is dus zinvol grip te krijgen op dergelijke emoties en inadequate copingstijlen die daarbij horen te ontdekken. Zamble en Quinsey (1997) gaan een stap verder en veronderstellen vanuit de *coping-relapse*-hypothese dat inadequate copingstijlen tijdens vrijheidsbeneming predictief zijn voor recidive na vrijheidsbeneming. In hoeverre dit voor jeugdigen geldt, is niet bekend.
- In hoeverre neurobiologische kenmerken (of afwijkingen) van jeugdige gedetineerden gerelateerd zijn aan de wijze waarop vrijheidsbeneming wordt ervaren is niet duidelijk. We hebben geen literatuur gevonden waarin onderzoek is gedaan naar het verband tussen neurobiologische defecten en de emotionele verwerking van vrijheidsbeneming door jeugdige gedetineerden. Verwacht kan worden dat jongeren met neurobiologische problematiek emotioneel anders reageren op een sanctionering. Uit onderzoek onder niet-gedetineerde groepen blijkt bijvoorbeeld dat sommige jongeren vanwege neurobiologische defecten minder gevoelig zijn voor een Halt-straf (zie bijvoorbeeld de studie van Popma en Doreleijers bij jeugdigen die een Halt-straf ondergaan).
- Welke rol speelt binding c.q. hechting van jongeren met anderen (ouders, vrienden, stafmedewerkers en groepsgenoten) en de capaciteiten die ze hebben om bijvoorbeeld een veilige hechting te ontwikkelen met anderen in de emotionele verwerking van en coping met vrijheidsbeneming? En wat voor gevolgen heeft dat voor hun toekomstig gedrag binnen en buiten de inrichting? Een onveilige hechting is een risicofactor voor het ontwikkelen van psychopathologie (Koot, 1995; in Van Binsbergen, 2003) en belemmert ook de vooruitgang tijdens behandeling (Van Binsbergen, 2003).
- Hoewel er verschillen zijn in de emotionele verwerking van een vrijheidsbeneming tussen herkomstgroepen, biedt de literatuur voorsnog weinig informatie over de emotionele verwerking van

vrijheidsbeneming bij specifieke herkomstgroepen en de mate waarin dit gegeneraliseerd kan worden. Dergelijke informatie is gezien de samenstelling van de jeugdpopulatie van jji's relevant.

- Weinig is bekend over de effecten van ervaren procedurele rechtvaardigheid op de (emotionele) beleving van vrijheidsbeneming. In de internationale literatuur blijkt dat de ervaring onrechtvaardig te worden bejegend door professionals tijdens sanctioneren gerelateerd is aan emotionele reacties als angst of woede op de korte termijn en op de langere termijn aan probleemgedragingen als suicide, misdragingen tijdens vrijheidsbeneming en recidive erna (Harvey, 2007; Liebling, 2006; Tyler, 2003).
- Indien bij specifieke groepen jeugdige gedetineerden sprake is van een periode van zelfreflectie die wegebt naarmate ze langer gedetineerd zijn, kan de beginperiode van vrijheidsbeneming een effectievere periode zijn om te interveniëren en in te spelen op een dergelijk 'bewustwordingsproces' dan later tijdens de vrijheidsbeneming. Uit enkele Angelsaksische studies blijkt dat schuldgevoelens en bewustwording van hetgeen iemand heeft gedaan tijdens dader-slachtoffergesprekken potentieel goede voorspellers zijn van minder recidive (Daly, 2005; Morris, 2002). Deze studies hebben echter geen betrekking op vrijheidsbeneming. En het is in het kader van het ontwikkelen van (effectieve) interventies tijdens vrijheidsbeneming relevant om meer zicht te krijgen op de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming, de wijze waarop en de mate waarin de emoties voorkomen, welke veranderingen zich hierin voordoen tijdens de vrijheidsbeneming en wanneer, en bij welke jongeren. Dergelijke bevindingen kunnen meer duidelijke aanknopingspunten bieden bijvoorbeeld voor de timing van trainingen waarin jeugdigen worden gestimuleerd tot bewustwording over hetgeen is gebeurd en of wat het slachtoffer is aangedaan (zoals gebeurt tijdens een herstelgesprek). Uiteraard moet hierbij wel in ogenschouw worden genomen dat angstgevoelens aan het begin van een vrijheidsbeneming vaker worden gesignaleerd en dat uit onderzoek blijkt dat deze emotie een remmend effect kan hebben op de behandelmotivatie (Van Binsbergen, 2003).

7.2 Discussie en aanbevelingen

Jeugdige verdachten van een strafbaar feit die in Nederland in een opvanginrichting terecht komen, hebben al een traject van vrijheidsbeneming achter de rug. Dit traject begint op het politiebureau waar een verdachte minderjarige na aanhouding voor maximaal zes uur kan worden ingesloten en kan worden opgehouden voor onderzoek. In veel gevallen worden minderjarigen na verhoor 'heengezonden' (De Jonge & Van der Linden, 2004), maar indien sprake is van verdenking van feiten

waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten,¹² kan door een (hulp)officier van justitie in verzekeringstelling worden bevolen (maximaal twee keer drie dagen), gevolgd door een inbewaringstelling/gevangenhouding (maximaal 14 dagen; art. 63 lid 1 Sv) en/of een voorlopige hechtenis. Een voorlopige hechtenis duurt maximaal 30 dagen en kan dan nog twee keer verlengd worden (art. 66 lid 1 Sv). De voorlopige hechtenis kan, onder voorwaarden, op ieder moment worden geschorst. Dat gebeurt op initiatief van de rechter, op vordering van de Officier van Justitie, of op verzoek van de verdachte zelf (art. 80 lid 1 Sv). De voorlopige hechtenis wordt beëindigd als er een definitieve uitspraak is over de strafzaak. De duur die de jongere in voorlopige hechtenis heeft gezeten wordt verdisconteerd met de straf of maatregel die door de rechter is opgelegd.

De in verzekeringstelling vindt over het algemeen plaats op het politiebureau, de inbewaringstelling en de voorlopige hechtenis meestal in een opvanginrichting (De Jonge & Van der Linden, 2004),¹³ hoewel de kinderrechter veel vrijheid heeft: huisarrest of nachtdetentie is bijvoorbeeld ook een optie om de voorlopige hechtenis ten uitvoer te leggen (Bartels, 2003: 117). In de praktijk verblijft het merendeel van de jongeren vaak gedurende een korte tijd in een opvanginrichting.

De beleving van de vrijheidsbeneming en de emotionele reacties zijn gedurende de hele periode van vrijheidsbeneming niet constant. Uit Brits onderzoek (Harvey, 2007) bleek dat er in de aanpassing aan vrijheidsbeneming opeenvolgende fasen zijn, verlopend van zeer stressvol (met een grote mate van emotionele verwarring), via acceptatie van de situatie, naar emotionele stabiliteit en adequate aanpassing. Dit proces van aanpassing is fragiel en jongens kunnen om allerlei redenen worden teruggeworpen in eerdere fasen. Sommige aspecten van de vrijheidsbeneming versterken onzekerheid. Het is voor degenen die in hun (dagelijks) werk met gedetineerde jongeren te maken krijgen belangrijk om inzicht te krijgen in en grip te krijgen op die aspecten die de emotionele verwarring bij jeugdigen kunnen versterken. Dit geldt niet alleen voor groepsleiders, leerkrachten of gedragsdeskundigen, maar ook voor rechters en advocaten die met jeugdige verdachten te maken krijgen. Daarnaast kan emotionele stress (naast andere individuele factoren) remmend werken op de motivatie van jongeren voor behandeling (Van Binsbergen, 2003) en daarmee potentieel veelbelovende effecten van interventies reduceren. In het hiernavolgende bespreken we enkele van deze aspecten en doen daarbij, daar waar relevant, aanbevelingen voor de uitvoeringspraktijk.

12 In de regel betreft het misdrijven waarop een wettelijke strafmaat van vier jaar of meer staat (art. 67 Sv), daarnaast komen ook nog enkele andere strafbare feiten hiervoor in aanmerking, zoals openbaar racisme of belediging. Ook het niet hebben van een vaste woon- of verblijfplaats kan leiden tot een verloopige hechtenis (art. 67 lid 2 Sv).

13 In uitzonderingsgevallen, namelijk indien onvoldoende plek beschikbaar is bij opvanginrichtingen, kan een inbewaringstelling ook plaatsvinden op een politiebureau (art. 16a lid 1 en 2 Bjj), evenals dat een in verzekeringstelling in bijzondere gevallen in een huis van bewaring kan plaatsvinden (art. 59 lid 6 Sv).

7.2.1 *Beginperiode van vrijheidsbeneming: een emotioneel stressvolle periode*

De beginperiode in vrijheidsbeneming is een emotioneel verwarrende periode die gepaard gaat met shock en ongeloof ongeacht individuele kenmerken of kenmerken van opvanginrichtingen. Er is voor de jongere sprake van grote onzekerheid over wat hem te wachten staat, en zeker voor degenen die in voorlopige hechtenis zitten is de komende periode onduidelijk (hierover later meer). De beginperiode gaat ook gepaard met (heftige) gevoelens van angst en (volgens enkele studies) bij sommige jongeren met schaamte- of schuldgevoelens. Er wordt in de literatuur geschreven over een periode van 'zelfreflectie' (Greve et al., 2003), waarin mogelijk sprake is van een vorm van bewustwording. De emoties die aan het begin van deze periode worden ervaren, nemen af naarmate de jeugdige langer is gedetineerd. In enkele studies wordt een positief verband gevonden tussen ervaren schuldgevoelens tijdens vrijheidsbeneming, bewustwording van hetgeen een ander is aangedaan en minder (criminele) recidive na detentie (Daly, 2005; Morris, 2002).

De bevindingen van experts in onze studie komen overeen met die uit de internationale literatuur. Uit de interviews blijkt dat bij sommige jongeren en dan met name bij first-offenders en jonge verdachten, aan het begin van de vrijheidsbeneming vaker schuldgevoelens over hetgeen ze hebben gedaan worden gesignaleerd dan bij andere jongeren. Vooralsnog biedt ons onderzoek onvoldoende zekerheid om te zeggen dat dit voor alle first-offenders en jonge verdachten geldt, daarvoor is studie onder jongeren zelf nodig.

Aanbeveling: fasering van de vrijheidsbeneming

De constatering dat de beginfase emotioneel verwarrend is en daarmee de kans op probleemgedrag vergroot, roept vragen op over 'hoe daarmee om te gaan'. Een mogelijkheid is dat in jeugdinrichtingen leefgroepen worden gecreëerd op basis van fasering naar binnenkomst (in sommige jeugdinrichtingen is dit al het geval). In de Beginselenwet op de Justitiële Inrichtingen (BJJ) wordt een advies gegeven voor fasering van jeugdigen die in vrijheidsbeneming worden opgevangen. In hoeverre dit advies door alle jeugdinrichtingen wordt opgevolgd is onduidelijk. In een huisreglement (Teylingereind, 2007) werd bijvoorbeeld gevonden dat jongens in de beginfase (de eerste week en indien nodig met een week verlengd) beperkt contact hadden met de jongens op de leefgroep om hen te laten wennen aan de vrijheidsbenemende situatie.

First-offenders en recidivisten in beginfase van vrijheidsbeneming

Gerelateerd aan het bovenstaande is de bevinding uit het empirische onderzoek dat er verschillen zijn tussen first-offenders en recidivisten in de emotionele beleving van de vrijheidsbeneming. In die situaties dat de

experts schuldgevoelens waarnamen, meldden ze dat first-offenders deze gevoelens vaker vertoonden dan recidivisten en dan vooral in het begin van de vrijheidsbeneming. Naarmate ze langer in detentie verblijven, neemt de sterkte van deze emotie af. Gevoelens van trots over het gepleegde feit zouden daarentegen iets vaker naar voren komen bij recidivisten. Deze bevindingen vragen meer onderzoek naar de verschillen tussen beide groepen omdat ze in de door ons geraadpleegde literatuur over jeugdige delinquenten niet worden bevestigd. Een reden daarvan kan zijn dat de geraadpleegde literatuur vooral beperkt is tot angstgevoelens. Daarin zouden first-offenders en recidivisten nauwelijks van elkaar verschillen. De beleidsrelevantie van onderzoek naar verschillen tussen dergelijke groepen is gelegen in de vraag of bij first-offenders interventies juist aan begin van een vrijheidsbeneming effect zouden kunnen sorteren.

7.2.2 De voorlopige hechtenis: onduidelijkheid, onzekerheid en tegenstrijdige berichten

De meeste jongeren beginnen een justitiële vrijheidsbeneming met de strafrechtelijke titel van ‘voorlopige hechtenis’. Gedurende die periode is in meer of mindere mate sprake van onduidelijkheid over het verloop van de strafzaak en daarmee ook over de vorm en duur van de vrijheidsbeneming. Vanuit het oogpunt van strafvervolging is de voorlopige hechtenis een belangrijk middel dat ingezet kan worden tijdens de vervolgingsfase en door de vrijheidsbeneming is men bekend met de verblijfplaats van de jongere. Ook kunnen de dagen die in vrijheidsbeneming zijn doorgebracht eenvoudig worden verdisconteerd met een eventueel later opgelegde straf. Verder kan het in maatschappelijk belang zijn om jeugdigen lopende een vervolgingsonderzoek (tijdelijk) hun vrijheid te benemen. In weer andere situaties is de thuissituatie zo bedreigend dat vrijheidsbeneming de enige oplossing lijkt voor een jeugdige (Bartels, 2003).

Vanuit het juridische perspectief is de voorlopige hechtenis geen straf, maar een vrijheidsbeneming wordt door de jongeren wel als straf ervaren. Dit heeft zijn (juridische en maatschappelijke) doel, maar kent ook onwenselijke bijverschijnselen. Een aanzienlijk deel van de jongeren ervaart de vrijheidsbeneming als onterecht, of vindt de ‘straf’ disproportioneel. En, hoewel hier sprake kan zijn van een vorm van neutralisatie van het eigen gedrag (Sykes & Matza, 1957), stimuleert deze beleving gevoelens van woede en kan de beleving leiden tot agressief en/of regelovertrekend gedrag.¹⁴ De onduidelijkheid van de voorlopige hechtenis en het

¹⁴ Externe sociale factoren die de emotionele verwarring versterken, kunnen gelegen zijn in gesprekken met advocaten, bezoek aan de rechtbank of gesprekken met ouders. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een gesprek met een advocaat waarin duidelijk wordt gemaakt dat de strafzaak wel met een sisser zal aflopen, terwijl niet veel later een bezoek aan de rechtbank wordt gebracht waar de voorlopige hechtenis tegen de verwachting in verlengd wordt. Ook reacties van ouders die het niet eens zijn met de beslissing om de vrijheid van de jongere te benemen, versterken gevoelens van woede als jongens terugkomen op de groep.

ontbreken van vooruitzichten versterkt onzekerheid, vergroot emotionele verwarring en heeft geen gunstig effect op de veiligheid in justitiële jeugdinstellingen.

Aanbeveling: een voorlopig verblijfsplan tijdens de voorlopige hechtenis

Een optie om meer duidelijkheid te bieden over het verblijf in een justitiële inrichting tijdens de voorlopige hechtenis betreft het opstellen van een verblijfsplan. In die situaties waarbij bij voorlopige hechtenis een vrijheidsbeneming wordt bevolen, kan een verblijfsplan voor de jeugdige enige zekerheid over het verblijf in de inrichting geven. Daarnaast kan een voorlopig verblijfsplan inzicht bieden in de wijze waarop een jeugdige met vrijheidsbeneming omgaat en de mate waarin er bij hem/haar mogelijkheden zijn voor verandering. Wettelijk is het opstellen van een verblijfsplan pas verplicht als jeugdigen een strafrestand van ten minste drie maanden hebben (BJJ), hoewel in de praktijk bij sommige inrichtingen ook verblijfsplannen opgesteld worden voor jeugdigen die minstens zes weken in de inrichting zullen verblijven. Jeugdigen die op basis van een voorlopige hechtenis in een opvanginrichting verblijven, vallen wettelijk buiten de boot. En voor zover bekend, is het in opvanginrichtingen geen dagelijkse gang van zaken dat voor jeugdigen die op basis van voorlopige hechtenis binnenkomen, een verblijfsplan wordt opgesteld.

Een duidelijk omschreven invulling die reeds aan het begin van de vrijheidsbeneming voor iedere jongere die instroomt, ongeacht strafrechtelijke titel, wordt opgesteld, is een mogelijkheid om de emotionele verwerking van de vrijheidsbeneming te kunnen begeleiden. Dit kan bijvoorbeeld door het opstellen van een *voorlopig* verblijfsplan voor alle jeugdigen die instromen in een jeugdinrichting. Een voorlopig verblijfsplan bij binnenkomst kan een jeugdige meer zekerheid bieden over zijn verblijf. Een voorlopig verblijfsplan kan worden gebaseerd op een eerste screening van de jeugdige en een basale invulling geven aan een trainings-, scholings- en vrijetijdsprogramma. Recent is naar aanleiding van de inspectierapporten (Inspectie Jeugdzorg et al., 2007), door de staatssecretaris van Justitie in haar brief aan de Tweede Kamer (DJJ, 10 september 2007) benadrukt dat een dergelijke screening onderdeel uitmaakt van een hervormingstraject voor justitiële jeugdinrichtingen. Een screening aan de poort ten behoeve van het opstellen van een voorlopig verblijfsplan is niet een taak voor de justitiële jeugdinrichtingen alleen, maar vraagt om samenwerking tussen verschillende ketenpartners. Gebruik kan bijvoorbeeld worden gemaakt van gegevens verzameld eerder in de keten. Jeugdigen die instromen in een jji zijn meestal geen onbekenden. Vaak is al sprake van eerdere contacten met jeugdzorg en in een vroeg stadium komen de meeste verdachte jongeren ook in aanraking met de Raad voor de Kinderbescherming die zorg draagt voor het afnemen van een zogenoemd BasisRaadsonderzoek (BARO). Daarin wordt onder meer informatie verkregen

over op welke domeinen van functioneren (individu, gezin, school, vrienden) risico's aanwezig zijn en of er volgens de raadsonderzoeker mogelijk sprake is van een onderliggende (psychiatrische) problematiek. Uiteraard dient deze informatie nog wel te worden aangevuld om op een adequate wijze aan de behoefte van jeugdige gedetineerden te voldoen en is nader onderzoek naar de problematiek van de jeugdige wel nodig.

Onzes inziens zou een dergelijke screening niet alleen beperkt moeten worden tot de (criminogene) risicofactoren, maar zich breder moeten richten op de behoeften ('needs') als ook de wijze waarop een jeugdige met stressvolle situaties omgaat (copingstijlen). In de literatuurstudie is gebleken dat specifieke copingstijlen van jeugdigen emotionele verwarring vergroten en daarmee een inadequate aanpassing aan de vrijheidsbeneming versterken. Vroegtijdige inzichten in de copingstijlen van jongeren kan voor het personeel van een jji aanknopingspunten bieden over hoe zij met specifieke jongeren kunnen omgaan om dreigende emotionele verwarring en daaruit volgend probleemgedrag (zoals agressie, zelfbeschadiging of (pogingen tot) suïcide) te dempen of te voorkomen. Er is in Nederland echter nauwelijks kennis voorhanden over de wijze waarop Nederlandse minderjarige gedetineerden omgaan met vrijheidsbeneming en welke verschillen daarin tussen subgroepen (naar sekse, herkomst, leeftijd, achterliggende problematiek) zijn te onderscheiden.

Ervaren onrecht door tegenstrijdige berichten over vrijheidsbeneming tijdens voorlopige hechtenis

Een ander aspect dat de emotionele verwarring van jeugdigen tijdens de vrijheidsbeneming vergroot betreft een als onrechtvaardig ervaren bejegening. Het betreft hier de beleving van de jongere zelf en is daarmee subjectief (zie ook Sherman, 1993). Het is voor medewerkers in inrichtingen echter wel relevant om die situaties te herkennen die als onrechtvaardig worden beleefd zodat ze meer grip kunnen krijgen op de emotionele verwarring van jeugdige gedetineerden. Een als onrechtvaardig ervaren bejegening kan emotionele verwarring versterken (woede, angstgevoelens) en bijgevolg de veiligheid in een justitiële inrichting negatief beïnvloeden.

Een punt dat in dit kader onzes inziens aandacht vraagt, betreft de inbreng van de advocaat tijdens de voorlopige hechtenis. Uit de opmerkingen die door de verschillende experts zijn geuit, blijkt dat de advocaat niet altijd op de hoogte is van de emotionele verwarring die de onzekerheid van vrijheidsbeneming tijdens een voorlopige hechtenis met zich meebrengt. Te horen krijgen van de advocaat dat jouw schuld nog niet vaststaat, is hoewel juridisch volkomen juist, voor gedetineerde jeugdigen en hun familieleden een emotioneel verwarrende signalering, zeker als niet veel later bij een rechtelijke zitting blijkt dat de voorlopige hechtenis wordt verlengd. Dit draagt enkel bij aan de overtuiging dat de vrijheidsbeneming onrechtmatig is en stimuleert/versterkt bijvoorbeeld gevoelens van woede.

Aanbeveling: eenduidige communicatie tijdens voorlopige hechtenis

Het lijkt ons dan ook relevant dat advocaten gekend worden in de emotionele verwarring die vrijheidsbeneming tijdens een voorlopige hechtenis met zich meebrengt. Een aanbeveling in dit kader is dan ook dat tijdens de voorlopige hechtenis door alle betrokken partijen zoveel mogelijk eenduidige berichten naar de jongere zouden moeten worden uitgezonden waarvan een belangrijke is dat niet duidelijk is wat de rechter zal gaan besluiten.

Alternatieven voor voorlopige hechtenis?

Zijn er mogelijk ook alternatieven voor een vrijheidsbeneming tijdens een voorlopige hechtenis? Het jeugdstrafrecht biedt deze mogelijkheden wel, namelijk door een jongere onder voorwaarde te schorsen (De Jonge & Van der Linden, 2003). Daarbij moet als eerste worden opgemerkt dat alternatieven niet voor alle jeugdigen geschikt zijn, zoals voor recidivegevaarlijke jongeren of jongeren met psychische problematiek. En vanuit maatschappelijk oogpunt is het ook niet altijd wenselijk om te kiezen voor een alternatief voor vrijheidsbeneming.

Maar een kinderrechter kan besluiten de voorlopige hechtenis onder voorwaarden te schorsen en geen vrijheidsbeneming op te leggen. De voorwaarden daarbij zijn bijvoorbeeld huisarrest of nachtdetentie (indien de thuissituatie daartoe voldoende geschikt is). Aan deze alternatieven kleven wel bezwaren zoals een te zware belasting voor ouders, of de onmogelijkheid een huisarrest te verdisconteren met een later opgelegde straf door de kinderrechter (Bartels, 2003). Soms wordt deze schorsing alvast gebruikt om een taak- c.q. leerstraf te realiseren zoals bij het zogenoemde ‘Amsterdamse hamertjesmodel’ of de ‘Twentse omslag’ (De Jonge & Van der Linden, 2003).¹⁵ Hier geldt echter wel het bezwaar van de onschuldpresumptie die nog geldt tijdens de voorlopige hechtenis. Hoewel er voldoende redenen zijn die een vrijheidsbeneming tijdens de voorlopige hechtenis legitimeren, moet volgens ons een vrijheidsbeneming als allerlaatste stok achter de deur worden gebruikt.

7.3 Tot besluit

De voornamelijk internationale studies waarin zowel kenmerken van de vrijheidsbeneming, iemands sociale omgeving en individuele kenmerken zijn onderzocht, laten zien dat aspecten uit al deze drie gebieden gerelateerd zijn aan aanpassing aan detentie en de emotionele verwerking daarvan. In navolging van Adams (1992) kan min of meer geconcludeerd

¹⁵ Een schorsing van een vrijheidsbeneming onder voorwaarden wordt in sommige arrondissementen gebruikt om onder leiding van de jeugdreclassering alvast een taakstraf te realiseren, maar dit staat op gespannen voet met de onschuldpresumptie omdat op dat moment de jeugdige nog niet schuldig is bevonden door de rechter (De Jonge & Van der Linden, 2003: 143-144).

worden dat iedere gedetineerde op een andere wijze reageert in andere situaties. Voor een succesvolle aanpassing aan vrijheidsbeneming is het belangrijk dat de geboden zorg weliswaar 'evidence based' is, maar ook aansluit bij de behoeften ('needs') van de jeugdige gedetineerde. Het gebrek aan Nederlandse studies naar de ervaring van vrijheidsbeneming door jeugdigen beperkt de uitspraken die we kunnen doen. Dit vraagt onzes inziens om meer onderzoek op het terrein van beleving van justitiële vrijheidsbeneming.

Een robuuste bevinding uit de literatuur is dat het grootste deel van de jeugdige gedetineerden, ongeacht individuele of omgevingskenmerken, de eerste fase van vrijheidsbeneming als stressvol ervaart, een bevinding die wordt ondersteund door de gesprekken met de experts in deze studie. Deze eerste fase van vrijheidsbeneming gaat gepaard met heftige emotionele reacties als angst, woede, schuld of schaamte. Sommige auteurs spreken over een periode van zelfreflectie (Greve & Enzman, 2003; Harvey, 2007). Hoewel de emotionele verwarring afneemt naarmate jongeren langer in een vrijheidsbenemende setting verblijven, kunnen aspecten als onzekerheid over de duur van het verblijf deze verwarring in stand houden met gedragsproblemen tot gevolg. Het is zowel voor de jongere als voor de bedrijfsvoering in justitiële inrichtingen relevant dat er zoveel mogelijk eenduidige berichten aan jongeren worden uitgezonden over de duur van hun verblijf en de invulling daarvan. Dit vraagt om 'screening aan de poort' die leidt tot een duidelijke invulling van het verblijf, ook wanneer er enkel sprake is van vrijheidsbeneming tijdens een voorlopige hechtenis. Een belangrijke aanbeveling is dan ook dat jeugdinrichtingen een voorlopig verblijfsplan opstellen voor iedere jeugdige die binnenkomt, ongeacht de verblijfsduur. Deze gedachte sluit aan bij de 'what works'-gedachte over justitiële interventies waarin wordt benadrukt dat programma's dienen aan te sluiten bij de behoeften ('needs') van justitiabelen.

Summary

Being inside

An explorative study into emotional reactions of juvenile offenders to custody

At the request of the Department for Judicial Youth Policy (DJJ) of the Ministry of Justice, the WODC (*Research and Documentation Centre*) conducted an exploratory study into the relation between incarceration and the emotional reactions of juveniles incarcerated in custodial centres under criminal law. The background to this request relates to signals during workvisits in facilities and a field study that some young people respond to their custody with a pride reaction. In mutual consultation with DJJ it was decided to interpret the request more broadly and to study various emotional reactions juvenile offenders exhibit with regard to custody. The study was limited to incarceration of juvenile offenders aged 12 to 24. Studies that relate to interventions or treatment during custody were excluded as much as possible. We also studied the literature with regard to the relation of emotional reactions during custody and recidivism.

Research question and method

The central question of the study is:

What is the relation between incarceration and the emotional reactions of young inmates? And, based on the literature, what can be said about the effects of emotional reactions during incarceration on criminal recidivism?

The central question is broken down into the following four research questions:

- 1 What differences exist with regard to individual characteristics of juveniles? We focus specifically on differences in age, ethnic origin and previous incarceration experiences.
- 2 What characteristics of the judicial custody are related to emotional reactions of juveniles? This refers to e.g., physical characteristics of detention, but also to whether the custody is experienced as fair, or whether the young person feels that fair procedures are used in custody, and the phase of the custody the young person is in at that time.
- 3 What characteristics of the social environment are related to the emotional reactions of juveniles during custody? The term 'social environment' refers to the internal social environment, such as the group leaders, behavioural scientists and fellow group members, as well as the external social environment such as family members, friends and external professional aid providers such as lawyers, family guardians or probation officers.

4 What does the literature say about the association between the emotional reactions during custody and recidivism?

Two sub-studies were conducted. Firstly, a literature study was carried out, for which a number of electronic databases were searched systematically. Secondly, 21 experts who work in four different custodial institutions were interviewed. This is an exploratory study whereby it must be remembered that the findings cannot be generalised based on the opinions of all the experts employed in custodial institutions in the Netherlands. The literature study and the empirical study took place more or less simultaneously, which means it was not possible to include all the aspects found in the literature study in the interviews. The results of the two sub-studies are described separately below. This summary does not give literature references; for these we refer to the report.

Judicial incarceration of juveniles and emotional reactions

Literature study

The literature study shows that little research has been done into the relation between incarceration and the way young people deal emotionally with this deprivation of liberty. Starting points were found mainly in studies based on the stress-coping perspective. In these studies incarceration is considered a stressful experience to which someone adjusts either adequately or inadequately. Adjustment to imprisonment is a process in which inadequate adjustment may be accompanied by emotional stress and behavioural problems. With regard to juveniles, the mainly Anglo-Saxon studies focus specifically on fear, and more recently limited studies also have been conducted into the relation between guilt or shame and incarceration.

First individual characteristics of juveniles are relevant for adaptation to imprisonment and the associated emotions. The studies found differences based on coping style and ethnic origin group, but with regard to age and previous experiences with the judicial authorities there is less clarity. See box S1 for a review of the findings.

Box S1 Individual characteristics and adjustment to custody (literature)

-
- Some coping styles are accompanied by strong emotional reactions during the custody (so-called ‘emotional’ and ‘avoidance’ coping styles). Such coping styles obstruct an adequate adjustment to the custody and, consequently, the functioning of the juvenile. Although changes in the coping styles appear to occur over time, it is not clear how this happens and whether these changes occur in every juvenile prisoner.
-

-
- The literature does find differences in the experienced emotions when it comes to ethnic origin group. These are differences in the levels of fear, guilt or shame. However, with regard to young people there is insufficient information to be able to specify these differences by ethnic origin group.
 - The literature does not allow for univocal pronouncements about age differences and differences between first offenders or recidivists when it comes to the emotional reactions of young people.
 - The literature study also shows that prisoners with multiple problems also experience more emotional confusion and adjust to the custody less adequately than if such problems are lacking.
-

Second, the phase in custody relates to the extent to which the juvenile experiences feelings of fear, guilt or shame. According to literature there is a process of adaptation to incarceration that has a number of sequential phases in which different emotional reactions are experienced (see Box S2). Other characteristics of custody which, according to the literature, are linked to higher levels of fear in juvenile prisoners, are refusing to participate in structured activities, boot camp-style environments and disciplinary measures that are experienced as being unfair.

Box S2 Phases of adaptation to incarceration (literature)

- The initial period of imprisonment is a difficult one, which, for many young people, is clearly accompanied by increased feelings of fear. Feelings of guilt and shame are also experienced more strongly in this period than in later stages of the incarceration.
 - In the course of the incarceration, emotions that may be felt strongly at first become less intense and even occur less frequently. How long such periods last in individual juveniles is not clear, and depends in part on the personal situation.
 - Juveniles may be very emotionally confused in the initial phase but in the last phase juveniles should be able to adequately deal with the custody and experience fewer (emotional) problems with, for instance, rules, the absence of loved ones or fellow group members than in earlier phases. This is a fragile process throughout which the juvenile may revert to earlier phases for a number of reasons, such as kicking a drug habit or a transfer to another department.
-

Third, the social environment is a relevant factor, which helps juveniles to deal with incarceration more adequately. However, there is a lack of clarity about the relation between the external social environment and the process of emotional adjustment to imprisonment. There is more clarity about the link between emotional adjustment to incarceration and internal social support. A lack of internal social support is related with emotional stress, such as feelings of fear (emotions that maybe the result of a lack of familiarity with incarceration and the structure of the regime).

The experts

In the interviews with experts we asked to what extent they observed that characteristics of the incarceration, the social environment and background characteristics of juvenile offenders in a custodial centre were related to six emotions, namely anger, guilt, shame, pride, remorse and fear. It must be said, in advance, that this is an exploratory study, the results of which cannot simply be generalised based on all incarcerated juveniles.

According to the experts, the emotions anger, fear and being proud of the committed offence occur frequently in boys in a custodial centre. The interviewed experts observed feelings of shame and guilt to a limited extent. Furthermore, according to the experts, the two emotions are difficult to distinguish. Remorse is rarely observed in incarcerated juveniles.

Nearly all experts observed boys who felt their incarceration is undeserved. This is associated with the institutions selected for this study. In custodial institutions there are many boys who are still awaiting a decision about their criminal case (the boys who are 'on remand'). It is therefore in their own best interest to maintain their innocence, and a proportion of young people experience the remand as being disproportional to the offence. According to the experts, anger and shame is related to experiences of undeserved incarceration. See further box S3.

Box S3 Experiences of undeserved incarceration (experts)

-
- Anger at the beginning of imprisonment is related to uncertainty of the criminal case and the fact some boys feel that they are not guilty and do not deserve an incarceration.
 - A limited number of experts also observed that shame occurs more frequently in boys who experience their imprisonment as undeserved, this shame exists primarily because of the assumed reactions of the outside world. Boys who experience their imprisonment as undeserved are of the opinion that they are being stigmatised as a result.
-

In accordance with findings from the literature, the experts also observed that the duration of incarceration is associated with emotional confusion in juveniles (see box S4). This relation between the duration and the emotional reactions is not observed in all the boys. There are individual differences that are based, among other things, on personality, the committed offence or previous detention experiences.

Box S4 Phases of incarceration (experts)

- Feelings of fear in particular are more frequently observed in boys who have newly arrived in the institutions than in boys who have been there for longer.
 - And, although these emotions are rarely observed, feelings of shame and guilt are also mainly seen in the initial period.
 - With regard to anger, there is no consensus as to whether it is present more frequently in the initial period or rather among boys who have been in detention for longer.
-

Also in line with findings from the literature, the experts observed a clear link between unfair treatment by group leaders and anger, but they did not see an association with feelings of guilt, shame, and fear. The latter does not correspond with findings from the literature. It is feasible that those aspects of (un)fair treatment that we asked about in the interviews (whether a boy feels that he is being taken seriously, and that people are listening to him) do not form part of (un)fair treatment that is associated with feelings of fear.

In the interaction with incarcerated peers, group-dynamic mechanisms play a central role in the emotional adjustment (see box S5). In addition to 'standing up for ones interests' (for instance, anger is functional for protecting one's own interests) or 'prisonisation', the experts mainly observed general group processes such as obtaining 'status' or 'fear of ridicule'. These more general group mechanisms determine the hierarchy in the residential group.

Box S5 Incarcerated peers and emotional reactions (experts)

- A large proportion of experts observed boys who want to obtain or maintain status in the residential group and do so by reacting angrily to others or by showing pride about their offence. In the group it is often observed that boys tell their fellow group members 'tall' stories about their offence, hoping in this way to obtain or confirm status. These emotions were observed more frequently in recidivists than in first-time offenders.
 - Feelings of guilt and shame about the committed offence are rarely or not at all shown to fellow group members according to the experts. One explanation may be that boys do not want to lose face in front of other boys ('fear of ridicule'); they do not want to appear to be the weaker party.
-

In the interviews we also investigated differences based on the background characteristics of the juveniles, namely age, ethnic origin and previous experiences with the judicial authorities.

Box S6 Individual characteristics and emotional reactions (experts)

- According to the experts, hardly any differences based on age are observed in the various emotional reactions of juveniles, albeit that feelings of pride occur somewhat more frequently in older boys and feelings of fear and guilt in younger boys. These findings are in line with the literature. The reasons the experts give for the psychological distress (irrespective of which emotion) that young boys experience as a result of the custody are, e.g., uncertainty and a lack of clarity, or separation from family members, whereas the emotions that are observed in older boys are linked to the social context of the group, such as wanting to obtain status, or to their more advanced moral development, such as experiencing guilt for the committed offence.
 - To what extent there are differences in the emotional adjustment to imprisonment based on ethnic origin is not clear. There is no consensus among the experts, either, on this subject.
 - Finally, the experts observed differences between first-time offenders and recidivists, especially with regard to experiencing guilt, shame and pride. If the experts observed shame or guilt, this is more likely to be in first-time offenders than in recidivists, whereas feelings of pride with regard to the committed offence are in fact observed slightly more often in recidivists. This may have something to do with age: first-time offenders tend to be younger than recidivists.
-

Emotions during incarceration and recidivism (literature study)

The fourth research question concerns the relations between emotions experienced during incarceration and recidivism. Only information obtained from the literature was used. A few studies have been conducted in which the relation between the moral emotions anger, guilt and shame experienced during custody and recidivism was studied. These studies do not give a clear picture yet (see Box S7).

Box S7 Emotions during incarceration and recidivism (literature)

- With regard to anger, the literature notes that the presence of this emotion during incarceration is not a good predictor for recidivism after detention.
 - Some Anglo-Saxon studies show that feelings of guilt, evoked during restorative justice conferences, are predictors for reduced recidivism, but that it cannot be said that feelings of guilt during a custody are a determining factor, as so many other influences play a role in behavior outside prison. Taking into account some of these other factors, a German study shows that feelings of guilt or shame in juveniles do not have a direct effect on recidivism but that, when divided into sub-groups, feelings of guilt in violent offenders are related to reduced recidivism. Because these findings are only based on a single study, little can as yet be said about the predictive value of, for instance, feelings of guilt in juveniles during incarceration when it comes to recidivism.
-

Discussion and recommendations

The way an incarceration is experienced and the emotional reactions of juveniles incarcerated in a custodial centre do not remain constant throughout the entire period of the imprisonment. The initial period, in particular, is emotionally stressful for juveniles. Some aspects that are associated with the emotional confusion are described in the discussion.

The initial period of the custody is an emotionally stressful period

For juveniles there is considerable uncertainty about their future in custody, and certainly for those on remand this period is very unclear. The initial period is accompanied by (strong) feelings of fear and, according to some studies, in the case of some young people also by feelings of shame or guilt about what they have done and the consequences of their offence. The literature refers to a period of 'introspection', in which a form of increased awareness may be possible. The emotions that are experienced at the start of this period decrease as the juvenile is incarcerated for a longer period of time. In the Netherlands there has been no research into the emotional adjustment of young people during the initial period of the incarceration, but the findings of the experts in our study correspond with those in the international literature. The experts observed that in some young people, and more specifically first-time offenders and young suspects, feelings of guilt about what they have done are observed more often at the start of the custody than in other young people.

If, in the case of specific groups of suspects, there is an initial period of introspection that fades as they are incarcerated longer, this initial period may be a more effective period to intervene and respond to the 'awareness raising process' than in a later phase of the incarceration. For the moment our study does not provide us with sufficient certainty to say that this applies to all first-time offenders and young suspects; for this purpose a study among young people themselves is needed.

Uncertainty and emotional stress during remand

Most juveniles start a judicial custody 'on remand'. During this period there is a level of uncertainty about the course of the criminal case and therefore also about the format and duration of the incarceration. From the point of view of criminal prosecution, remand is an important means that can be used during the prosecution phase. It may also be in the public interest to (temporarily) incarcerate juveniles if a prosecution is in progress. From a legal perspective this remand is not a penalty, but the young people themselves experience a custody as a punishment. The incarceration during remand has its (legal and social) purpose, but also has undesirable side effects. According to the experts we interviewed, a substantial proportion of juveniles experience the imprisonment as unjust, or feel that the 'punishment' is disproportional. Although this

may be a neutralisation of their own behavior, this perception stimulates feelings of anger that may result in aggressive and/or rule-breaking behaviour with a greater chance of unsafe situations in the custodial centre.

Experienced injustice: the importance of univocal information about the incarceration

Treatment that is perceived as being unfair can increase emotional confusion (anger, fear) and have a negative effect on the safety in a judicial institution. For staff in correctional facilities it is therefore important to recognise situations that are perceived as being unfair, so that they can get a better understanding of the emotional stress of juveniles. One point that requires attention in this context is the contact between detainee and solicitor during the remand period. Comments from the various experts show that solicitors are not always aware of the emotional confusion caused by the uncertainty of the custody during a remand period. This confusion is enhanced by comments that imply that a young person's case will be decided in the near future, when the reality is ultimately quite different.

Based on the before mentioned discussion we can make some recommendations; these relate to phasing, a preliminary residential plan – even during remand – and univocal communication about the remand situation.

Phasing of incarceration

The observation that the initial phase is emotionally stressful and may therefore increase the chances of problem behaviour also raises questions for the practice as to 'how to deal with this'. One possibility is to create residential groups in the correctional facilities based on phasing upon arrival (in some facilities this is already the case). The question is what the effect of this phasing is, for instance with regard to the safety of the young people and staff members in correctional institutions for juvenile offenders.

Preliminary residential plan during the remand

A clearly described schedule for the custody that is formulated right at the start is an option for helping juveniles with their (emotional) adaptation to the incarceration. This may be achieved, for instance, by formulating a preliminary residential plan for all young people entering a custodial centre. A preliminary residential plan upon arrival can provide the juvenile with more certainty about his stay. A preliminary residential plan may be based on an initial (remedial education/psychological) screening of the juvenile, and may provide the basic definition for a training, education and leisure programme. As a result of the inspection

reports, the State Secretary of Justice recently emphasised in her letter to the House of Commons that such a screening is part of a reform process for correctional institutions for juvenile offenders. The screening 'at the gate' for the purpose of formulating a preliminary residential plan is not a task for the correctional institutions for juvenile offenders alone, but requires collaboration between different partners in the judicial chain. Such a screening should not be limited only to the (criminogenic) risk factors, but focus more broadly on the needs of a juvenile and the ways in which a juvenile offender copes with stressful situations (coping styles). An early understanding of the coping styles of juveniles may provide staff in correctional institutions for juvenile offenders with starting points on how to deal with specific young individuals in order to reduce or prevent (imminent) emotional stress and related problem behaviour.

Univocal communication by all the parties involved about the course of the criminal case during the remand period

The emotional stress that is created by contradictory information about the young person's criminal case during the remand period, and the accompanying feelings of injustice should, in our opinion, be prevented as much as possible. It appears to us to be relevant that solicitors are informed about the emotional confusion caused by custody during a remand period. We therefore think it is important that during the remand period the parties involved provide the young people with univocal information, an important aspect of which is that, in this period, it is not clear what the court will decide.

Literatuur

- Adams, K. (1992). Adjusting to prison life. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A review of research. Vol. 16* (pp. 275-359). Chicago, Ill: University Press.
- Bartels, A.A.J. (2003). *Jeugdstrafrecht*. Deventer: Kluwer.
- Bereswill, M. (2004). Inside-out: Resocialisation from prison as a biographical process. A longitudinal approach to the psychodynamics of imprisonment. *Journal of Social Work Practice, 18*, 315-336.
- Biggam, F.H. & Power, K.G. (1997). Social support and psychological distress in a group of incarcerated young offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 41*, 213-230.
- Binsbergen, M.H. van (2003). *Motivatie voor behandeling: Ontwikkeling van behandelmotivatie in een justitiële instelling*. Antwerpen: Garant.
- Blokland, A. (2005). *Crime over the life span. Trajectories of criminal behavior in Dutch Offenders*. Leiden: University of Leiden, dissertation.
- Boendermaker, L., Bruinsma, W., Schouten, R., & Pijl, M. van der (2006). *Met meer op één kamer? Meerpersoonskamers in de justitiële jeugdinrichtingen Utrecht / Den Haag: NIZW / WODC*.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. (2002). *Restorative justice and responsive regulation*. Oxford: Oxford University Press.
- Brown, S.L. & Ireland, C.A. (2006). Coping style and distress in newly incarcerated male adolescents. *Journal of Adolescent Health, 38*, 656-661.
- Daly, K. (2005) Herstelrecht, het werkelijke verhaal. In I. Weijers (red.), *Het herstelgesprek bij jeugdige delinquenten: Sleutelteksten uit het internationale debat* (pp. 133-152). Amsterdam: SWP.
- Directie Justitiële Inrichtingen (2007). *Capaciteit JJI per 1 april 2007 per regio, per bestemming*. Ministerie van Justitie, Den Haag, april 2007.
- Eftekhari, A., Turner, A.P., & Larimer, M.E. (2004). Anger expression, coping, and substance use in adolescent offenders. *Addictive Behaviors, 29*, 1001-1008.
- Ferguson, T.J., Stegge, H., Eyre, H.L., Vollmer, R., & Ashbaker, M. (2000a). Context effects and the (mal)adaptive nature of guilt and shame in children. *Genetic Social and General Psychology Monographs, 126*, 319-345.
- Ferguson, T.J., Eyre, H.L., & Ashbaker, M. (2000b). Unwanted identities: A key variable in shame-anger links and gender differences in shame. *Sex Roles, 42*, 133-157.
- Ferwerda, H., Leiden, I. van, Arts, N., & Hauber, A. (2006). *Halt: Het Alternatief? De effecten van Halt beschreven*. Den Haag / Arnhem: WODC / Advies- en onderzoeksgroep Beke.
- Fischer, A.H., Manstead, A.S.R., & Mosquera, P.M.R. (1999). The role of honour-related vs. individualistic values in conceptualising pride, shame, and anger: Spanish and Dutch cultural prototypes. *Cognition & Emotion, 13*, 149-179.

- Fischer, A.H., Mosquera, P.M.R., Vianen, A.E.M. van, Manstead, A.S.R. (2004) Gender and culture differences in emotion. *Emotion*, 4 (1), 87-94.
- French, S.A. & Gendreau, P. (2006). Reducing prison misconducts. What works! *Criminal Justice and Behavior*, 33, 185-218.
- Frijda, N.H. (1988). *De emoties: 'En overzicht van onderzoek en theorie'*. Amsterdam: Bakker.
- Gover, A.R., MacKenzie, K.L., & Armstrong, C.S. (2000). Importation and deprivation explanations of juveniles' adjustment to correctional facilities. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44, 450-467.
- Greve, W. & Enzmann, D. (2003). Self-esteem maintenance among incarcerated young males: Stabilisation through accommodative processes. *International Journal of Behavioral Development*, 27, 12-20.
- Greve, W., Enzmann, D., & Hosser, D. (2001). The stabilization of self-esteem among incarcerated adolescents: Accomodative and Immunizing processes. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45, 749-768.
- Haidt, J. (2003). The moral emotions. In R.J. Davidson, K.R. Scherer, & H.I.M. Goldschmidt (Eds.), *Handbook of affective sciences* (pp. 852-870). Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, J. (2007) *Young men in Prison. Surviving and adapting to life inside*. Portland, OR: Willan Publishing.
- Harreveld, F. van, Pligt, J. van der, Claassen, L., & Dijk, W. van (2007). Inmate emotion coping and psychological and physical well-being. *Criminal Justice and Behavior*, 34, 697-708.
- Hosser, D., Windzio, M., & Greve, W. (2005). Shame, guilt, and delinquency: A study of repeated offending with adolescent prisoners. *Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 36, 227-238.
- Hosser, D., Windzio, M. & Greve, W. (2008). Guilt and shame as predictors of recidivism: A longitudinal study with young inmates. *Criminal Justice and Behavior*, 35, 138-152.
- Hudley, C.A. (1992). Attributions for pride, anger, and guilt among incarcerated adolescents. *Criminal Justice and Behavior*, 19, 189-205.
- Inspectie Jeugdzorg, Inspectie van Onderwijs, Inspectie voor de Gezondheidszorg & Inspectie voor de Sanctietoepassing (2007). *Veiligheid in justitiële jeugdinrichtingen: Opdracht met risico s*. Utrecht. www.inspectiejeugdzorg.nl.
- Ireland, C.A. (2001) Problem in adapting to prison life. PhD. Thesis University of Central Lancashire, Preston, UK. Verwezen in Ireland, J.L., Brown, S.L., & Ballarini, S. (2006). Maladaptive personality traits, coping styles and psychological distress: A study of adult male prisoners. *Personality and Individual Differences*, 41, 561-573.
- Ireland, J.L., Boustead, R., & Ireland, C.A. (2005). Coping styles and psychological health among adolescent prisoners: A study of young and juvenile offenders. *Journal of Adolescence*, 28, 411-423.

- Ireland, J.L., Brown, S.L., & Ballarini, S. (2006). Maladaptive personality traits, coping styles and psychological distress: A study of adult male prisoners. *Personality and Individual Differences*, 41, 561-573.
- Jiang, S. & Fisher-Giorlando, M. (2002). Inmate misconduct: A test of the deprivation, importation, and situational models. *The Prison Journal*, 82, 335-358.
- Jonge, G. de & Linden, A.P. van der (2004). *Jeugd & Strafrecht: Een leer- en praktijkboek over het (internationale) jeugdstrafrecht en jeugdstrafprocesrecht*. Deventer: Kluwer.
- Katz, J. (1999). *How emotions work*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Klooster, E.M., Hoek, A.J.E. van, & Hoff, C.A. van 't (1999). *Allochtonen en strafbeleving: Een onderzoek naar de strafbeleving van Antilliaanse, Surinaamse, Marokkaanse en Turkse jongeren*. Den Haag: Directie Preventie, Jeugd en Sanctiebeleid, Ministerie van Justitie.
- Laan, A.M. van der (2004). *Weerspanning en delinquentie*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Laan, A.M. van der & Blom, M. (2006). *Jeugddelinquentie: risico's en bescherming: Bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005*. Den Haag: WODC, O&B 245.
- Laan, P.H. van der, Maaskant, G., Stams, G.J., Fukkink, R., & Voort, P. van der (2007). *Veiligheid en continuïteit van zorg in justitiële jeugdinrichtingen. Een inventariserend literatuuronderzoek*. Amsterdam / Leiden: SC Kohnstamm Instituut / Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.
- Lazarus, R. (2000). Evolution of a model of stress, coping, and discrete emotions. In V. Hill Rice (Ed.), *Handbook of stress, coping and health: Implications for nursing research, theory and practice* (pp. 195-223). Thousand Oaks: Sage.
- Laub, J.H., & Sampson, R.J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lemerise, E.A. & Dodge, K.A. (2000). The development of anger and hostile reactions. In M. Lewis & J.M. Haviland-Jones (Eds.), *Handbook of emotions* (2nd ed., pp. 594-606). New York: The Guilford Press.
- Lewis, M. (2000). Self-conscious emotions: Embarrassment, pride, shame, and guilt. In M. Lewis & J.M. Haviland-Jones (Eds.), *Handbook of emotions* (2nd ed., pp. 623-636). New York: Guilford Press.
- Liebling, A. (1999). Prison suicide and prisoner coping. In M. Tonry & J. Petersilia (Eds.), *Prisons, Crime and Justice: An Annual Review of Research*. Vol. 26 (pp. 283-360).
- Liebling, U.K.A. (2006). Prisons in transition. *International Journal of Law and Psychiatry*, 29, 422-430.
- Liebling, A. & Maruna, S. (2005). Introduction: The effects of imprisonment revisited. In A. Liebling & S. Maruna (Eds.), *The effects of imprisonment*. Portland, OR: Willan Publishing.

- Lind, E.A. & Tyler, T.R. (1988). *The social psychology of procedural justice*. New York: Plenum Press.
- Loeber, R., Slot, W., & Sergeant, J.A. (2001). *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie: Omvang, oorzaken en interventies*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Loeber, R., Slot, W., & Stouthamer-Loeber, M. (2006). A three-dimensional, cumulative developmental model of serious delinquency. In P.-O.H. Wikström & R.J. Sampson (Eds.), *The explanation of crime: Context, mechanisms and development* (pp. 153-194). Cambridge: Cambridge University Press.
- Loza, W. & Loza-Fanous, A. (1999). Anger and prediction of violent and nonviolent offenders' recidivism. *Journal of Interpersonal Violence, 14*, 1014-1029.
- Maitland, A.S., & Sluder, R.D. (1996). Victimization in prisons: A study of factors related to the general well-being of youthful inmates. *Federal Probation, 60*, 24-31.
- Mascolo, M.F. & Fischer, K.W. (1995). Developmental transformations in appraisals for pride, shame, and guilt. In J.P. Tangney & K.W. Fischer (Eds.), *Self-conscious emotions* (pp. 64-114). New York: The Guilford Press.
- Matkoski, S. & Verweacke, G. (2007). *Criminogene en beschermende factoren bij preventief gehechte jongens in een JJI*. Leuven / Den Haag: KU Leuven / WODC.
- Minister van Justitie (2004) 'Jeugdsancties nieuwe stijl', Den Haag, 28 september 2004.
- Ministerie van Justitie (2006). *Handboek Rechtspositie jeugdigen in Justitiële Jeugdinstellingen*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Mills, J.F. & Kroner, D.G. (2003). Anger as a predictor of institutional misconduct and recidivism in a sample of violent offenders. *Journal of Interpersonal Violence, 18*, 282-294.
- Mohino, S., Kirchner, T., & Forns, M. (2004). Coping strategies in young male prisoners. *Journal of Youth and Adolescence, 33*, 41-49.
- Morris, A. (2002) Shame, guilt and remorse: Experiences from Family Group Conferences in New Zealand. In: I. Weijers & A. Duff (Eds.), *Punishing Juveniles: Principle and Critique* (pp. 157-178). Oxford-Portland Oregon.
- Morris, A. & Maxwell, G. (2005). De praktijk van family group conferencing in Nieuw-Zeeland: Een evaluatie. In I. Weijers (red.), *Het herstelgesprek bij jeugdige delinquenten: Sleutelteksten uit het internationale debat* (pp. 103-118). Amsterdam: SWP.
- Mosquera P.M.R., Manstead, A.S.R., Fischer, A.H. (2000). The role of honor-related values in the elicitation, experience, and communication of pride, shame, and anger: Spain and the Netherlands compared. *Personality and Social Psychology Bulletin, 26* (7), 833-844.

- Neustatter, A. (2002). *Locked in Locked Out: The experience of young offenders out of society and in prison*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Novaco, R.W. (2000). Anger. In A.E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of psychology* (pp. 170-174). Washington DC: American Psychological Association.
- Nurse, J., Woodcock, P., & Ormsby, J. (2003). Influence of environmental factors on mental health within prisons: Focus group study. *British Medical Journal*, 327, 480-483.
- OJJDP (2006). *Juvenile Offenders and Victims: 2006 National Report*. Washington DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Olthof, T. (2000). Shame, guilt, antisocial behavior and juvenile justice: A psychological perspective. In I. Weijers & R.A. Duff (Eds.), *Punishing Juveniles: Principles and Critique* (pp. 193-206). Oxford: Hart.
- Paternoster, R., Brame, R., Bachman, R., & Sherman, L.W. (1997). Do fair procedures matter? The effect of procedural justice on spouse assault. *Law & Society Review*, 31, 163-204.
- Piquero, A., Gomez-Smith, Z., & Langton, L. (2004). Discerning unfairness where others may not: Low self-control and unfair sanction perceptions. *Criminology*, 42, 699-733.
- Sage, L. le (2006). De gewetensontwikkeling van jeugdige delinquenten in diagnose en behandeling. In L. le Sage, H. Stegge, & J. Steutel (red.), *Jeugddelinquentie en gewetensontwikkeling: Conceptualisering, diagnostiek en behandeling* (pp. 14-32). Amsterdam: SWP.
- Sage, L. le, Stegge, H., & Steutel, J. (2006). *Jeugddelinquentie en gewetensontwikkeling: Conceptualisering, diagnostiek en behandeling*. Amsterdam: SWP Uitgevers.
- Sampson, R.J. & Laub, J.H. (1993). *Crime in the making*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sampson, R.J. & Laub, J.H. (1997). A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency. In T.P. Thornberry (Ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency: Advances in Criminological Theory. Vol. 7* (pp. 133-161). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Scheff, T.J. & Retzinger, S.M. (1991). *Emotions and violence: Shame and rage in destructive conflicts*. Massachusetts/Toronto: Lexington.
- Sherman, L.W. (1993). Defiance, deterrence, and irrelevance: A theory of the criminal sanction. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30, 445-473.
- Sickmund, M. (2002). *Juvenile Residential Facility Census: 2000, Selected Findings*. Washington: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Snyder, H.N. & Sickmund, M. (2006). *Juvenile offenders and victims: 2006 National Report*. Pittsburgh: National Center for Juvenile Justice.

- Stegge, H. (2006). Emotie en gewetensvorming. In L. le Sage, H. Stegge, & J. Steutel (Eds.), *Jeugd delinquentie en gewetensvorming: Conceptualisering, diagnostiek en behandeling* (pp. 33-51). Amsterdam: SWP.
- Steketee, M., Woerds, S. ter, Moll, M. & Boutellier, H. (2006). *Herstelbemiddeling voor jeugdigen in Nederland: Een evaluatieonderzoek naar zes pilotprojecten*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.
- Stokkom, B. van, (2002). Moral emotions in restorative justice conferences: Managing shame, designing empathy. *Theoretical Criminology*, 6, 339-360.
- Sykes, G. (1958). *The society of captives*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sykes, G.M. & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization a theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22, 664-670.
- Sykes, G. & Messinger, S. (1960). The inmate social system. In *Theoretical studies in social organisation of the prison* (pp. 5-19). New York: Social Science Research Council.
- Tangney, J.P. (1998). How does guilt differ from shame? In J. Bybee (Ed.), *Guilt and children* (pp. 1-7). San Diego, CA: Academic Press.
- Tangney, J.P. (2000a). Guilt. In A.E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of psychology* (pp. 40-42). Washington DC: American Psychological Association.
- Tangney, J.P. (2000b). Shame. In A.E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of psychology* (pp. 266-269). Washington DC: American Psychological Association.
- Tangney, J.P. & Fisher, K.W. (Eds.) (1995). *Self-conscious emotions: Shame, guilt, embarrassment, and pride*. New York: Guilford Press.
- Tangney, J.P., Mashek, D., & Stuewig, J. (2007a). Working at the social-clinical-community-criminology interface: The George Mason University Inmate Study. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 26, 1-21.
- Tangney, J.P., Stuewig, J., & Mashek, D.J. (2007b). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345-372.
- Taylor, G. (2002). Guilt, shame and shaming. In: I. Weijers & A. Duff (Eds.), *Punishing Juveniles: Principle and Critique* (pp. 179-192). Oxford-Portland Oregon.
- Tibbetts, S.G. (2003). Self-conscious emotions and criminal offending. *Psychological reports*, 93, 101-126.
- Toch, H. & Adams, K. (2002). *Acting Out: Maladaptive behavior in confinement*. Washington: American Psychological Association.
- Tyler, T.R. (1990). *Why people obey the law*. London: Yale University Press.
- Tyler, T.R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A review of research* (pp. 283-358). Chicago: University of Chicago Press.

- Underwood, P.W. (2000). Social support: The promise and the reality. In V. Hill Rice (Ed.), *Handbook of stress, coping and health: Implications for nursing research, theory and practice* (pp. 367-392). Thousand Oaks: Sage.
- Vanfraechem, I. (2007) *Herstelgericht groepsoverleg: Een constructief antwoord voor ernstige jeugddelinquentie*. Brugge: Die Keure.
- Warr, M. (2002). *Companions in Crime*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wartna, B.S.J., Kalidien, S.N., Tollenaar, N., & Essers, A.A.M. (2006). *Strafrechtelijke recidive van jongeren uit justitiële jeugdinrichtingen*. Den Haag: WODC, Factsheet 2006-7.
- Weerman, F.M., Bijleveld, C.C.H.J., Wijkman, M.D.S., & Laan, P.H. van der (2006). *Voortijdig schoolverlaten en criminaliteit: Een verkenning op basis van onderzoeksliteratuur en gegevens van het NSCR Schoolproject*. Leiden: NSCR-2006-7.
- Weijers, I. (2001). Een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht. *Delikt & Delinkwent*, 31, 192-211.
- Weijers, I. (2000a). *Schuld en schaamte*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Weijers, I. (2000b). The moral dialogue: A pedagogical perspective on juvenile justice. In I. Weijers & R.A. Duff (Eds.), *Punishing Juveniles: Principle and Critique* (pp. 135-154). Oxford: Hart.
- Weijers, I. (2005). *Het herstelgesprek bij jeugdige delinquenten: Sleutelteksten uit het internationale debat*. Amsterdam: SWP.
- Weijers, I. (2007). Gaan we met het Nederlandse jeugdstrafrecht de VS achterna? *Tijdschrift voor Criminologie*, 49, 170-178.
- Welsh, B.C. & D.P. Farrington (2006). Evidence-based crime prevention. In B.C. Welsh & D.P. Farrington (Eds.), *Prevention crime: What works for children, offenders, victims and places*. Dordrecht: Springer.
- Winter, M. de, Meijnen, M., & Goldschmidt, H.I.M. (2005). *Eindrapportage Herstelopvoeding: Een onderzoeksverslag van de pilot herstelopvoeding in JJI De Heuvelrug, locatie Eikenstein*. Utrecht: University of Utrecht.
- Wooldredge, J.D. (1999). Inmate experiences and psychological well-being. *Criminal Justice and Behavior*, 26, 235-250.
- Youth Justice Board (2007). www.yjb.gov.uk/en-gb.
- Zamble, E. & Porporino, F.J. (1988). *Coping, Behavior, and Adaptation in Prison Inmates*. New York: Springer Verlag.
- Zamble, E. & Quinsey, V.L. (1997). *The Criminal Recidivism Process*. Cambridge: University Press.

Bijlage 1

Begeleidingscommissie

Voorzitter

Prof. dr. I. Weijers Bijzonder hoogleraar Jeugdrechtspleging bij de
Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit Utrecht

Leden

Drs. L. Dijkman Behandeldirecteur Justitiële jeugdinstelling
Teijlingereind, Ministerie van Justitie

Drs. G.J. Terlouw Onderzoekskoördinator Directie Justitieel Jeugd-
beleid, Ministerie van Justitie

Bijlage 2

Trefwoorden literatuuronderzoek

Vrijheidsbenaming*	Emoties*	Aanpassing*
Detention	Anger	Coping
Sanction	Humiliation	Adjust
Probation	Fear	Adapt
Sentence	Disgust	
Punishment	Indifference	
Coercive actions	Remorse	
Penalty	Guilt	
Prison	Shame	
Inmate	Empathy	
Custody	Hope	
Imprison	Emotion	
Detainee	Pride	
Delinquent	Proud	
Offender	Revenge	
Incarceration	Recalc	
	Repent	
	Anxiety	

* Van alle trefwoorden zijn tevens varianten in de literatuursearch opgenomen.

Bijlage 3

Het interviewschema

Hieronder worden de vragen gegeven die in het interview per emotie zijn gesteld.

Woede

Achtergrondkenmerken

- 1 Zijn er jongens in de groep die meer dan anderen vaak boos of woedend reageren? Waaruit blijkt dat deze jongens boosheid of woede voelen?
- 2 Wat zijn de achtergrondkenmerken van jongens die vaak boos of woedend reageren? Kunt u een aantal voorbeeld geven?
- 3 Reageren jongens die eerder in aanraking zijn geweest met justitie vaker boos of woedend dan jongens die nooit eerder in aanraking zijn geweest met justitie (bijvoorbeeld jongens die eerder hebben vastgezetten)? Zo ja, waarom is dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- 4 Reageren jongens die al langer 'vastzitten' in een justitiële jeugdinrichting vaker boos of woedend dan jongens die net binnenkomen? Zo ja, waarom is dat? Kunt u een voorbeeld geven van hoe dit proces in de tijd verloopt?

Aspecten van vrijheidsbeneming binnen de inrichting

- 5 Zijn er jongens die vinden dat zij geen straf verdienen, omdat zij van mening zijn dat zij niks verkeers hebben gedaan? Zo ja, in hoeverre gaat dit gepaard met boze of woedende reacties van een jongen? Zo ja, waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- 6 Zijn er jongens die de opgelegde straf te zwaar vinden in verhouding met het delict waarvoor zij zitten? Zo ja, in hoeverre gaat dit gepaard met boze of woedende reacties van een jongen? Zo ja, waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- 7 In hoeverre gaat het (niet) rechtvaardig omgaan met de jongen door de groepsleiding, gepaard met boze of woedende reacties van de jongen? Waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- 8 Hoe gaat u over het algemeen om met jongens die boos of woedend reageren op hun straf? Kunt u een voorbeeld geven?
- 9 In hoeverre gaat het contact met andere jongens in de groep gepaard met boze en woedende reacties van een jongen? Waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- 10 Gaat de fysieke omgeving in een inrichting (daarmee bedoelen we de grootte van de kamers, de inrichting en architectuur van het gebouw etc.) gepaard met boze en woedende reacties van een jongen? Zo ja, waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?

Buiten de inrichting

- 11 Gaan opmerkingen, of reacties van familie, vrienden, of advocaat, dus de sociale omgeving buiten de inrichting, gepaard met boze en woedende reacties van een jongen op zijn straf? Zo ja, waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?

Schuld [Schaamte]¹⁶*Achtergrondkenmerken*

- 1 Zijn er jongens in de groep waarvan u weet dat zij zich schuldig voelen [zich schamen] over het gepleegde delict? Waaruit blijkt dat deze jongens zich schuldig voelen [zich schamen] over het gepleegde delict?
- 2 Wat zijn de achtergrondkenmerken van jongens die zich vaak schuldig voelen [zich schamen] over het gepleegde delict? Kunt u een aantal voorbeelden geven?
- 3 Voelen jongens die nooit eerder in aanraking zijn geweest met justitie zich vaker schuldig [schamen] over het gepleegde delict dan jongens die eerder in aanraking zijn geweest met justitie? Zo ja, waarom is dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- 4 Voelen jongens die net binnenkomen in een justitiële jeugdinstelling zich vaker schuldig [schamen] over het gepleegde delict dan jongens die al langer vastzitten? Zo ja, waarom is dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- 5 Zijn er jongens in de groep waarvan u weet dat zij zich schuldig voelen [zich schamen], omdat zij vastzitten in een justitiële jeugdinstelling? Waaruit blijkt dat deze jongens zich schuldig voelen [zich schamen] over het vastzitten in een justitiële jeugdinstelling?
- 6 Wat zijn de achtergrondkenmerken van jongens die zich vaak schuldig voelen [vaak schamen], omdat zij in een vastzitten in een justitiële jeugdinstelling? Kunt u een aantal voorbeelden geven?
- 7 Voelen jongens die nooit eerder in aanraking zijn geweest met justitie zich vaker schuldig [schamen zich vaker] over het vastzitten in een justitiële jeugdinstelling dan jongens die eerder in aanraking zijn geweest met justitie? Zo ja, waarom is dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- 8 Voelen jongens die net binnenkomen in een justitiële jeugdinstelling zich vaker schuldig [vaker schamen] over het vastzitten in een justitiële jeugdinstelling dan jongens die al langer vastzitten? Zo ja, waarom is dat? Kunt u een voorbeeld geven?

16 In het interview zijn eerst alle vragen voor schuld nagevraagd voordat de vragen over schaamte werden gesteld. Omdat het om dezelfde vragen gaat, zijn ze hier samengenomen.

Binnen de inrichting

- 9 In hoeverre gaat het (niet) rechtvaardig omgaan met de jongen door de groepsleiding, gepaard met schuldgevoelens [schaamtegevoelens] bij de jongen? Waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- 10 Hoe gaat u over het algemeen om met jongens die schuldgevoelens [schaamtegevoelens] hebben over het gepleegde delict? Kunt u een voorbeeld geven?
Hoe gaat u over het algemeen om met jongens die schuldgevoelens [schaamtegevoelens] hebben over het vastzitten in een justitiële jeugdinstelling? Kunt u een voorbeeld geven?
- 11 In hoeverre gaat het contact met andere jongens in de groep gepaard met schuldgevoelens [schaamtegevoelens] van een jongen? Waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?

Buiten de inrichting

- 12 Gaan opmerkingen, of reacties van familie, vrienden, of advocaat, dus de sociale omgeving buiten de inrichting, gepaard met schuldgevoelens [schaamtegevoelens] bij een jongen naar aanleiding van zijn straf? Zo ja, waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?

Trots [berouw] [angst]¹⁷

- 1 Zijn er jongens in de groep waarvan u weet dat zij zich trots voelen [berouw hebben] over het gepleegde delict? Waaruit blijkt dat deze jongens zich trots voelen [berouw hebben] over het gepleegde delict?
- 2 Welke achtergrondkenmerken en/of aspecten gaan volgens u het meest gepaard met trotse gevoelens [berouw hebben] [angstig] van de jongens naar aanleiding van het gepleegde delict?
- 3 Zijn er jongens in de groep waarvan u weet dat zij zich trots voelen [angstig zijn] [berouw hebben over], omdat zij vastzitten in een justitiële jeugdinstelling? Waaruit blijkt dat deze jongens zich trots voelen [angstig zijn] [berouw hebben over], omdat zij vastzitten in een justitiële jeugdinstelling? Laten jongens meer trots zien [angstig zijn] [berouw hebben over] wanneer zij net binnenkomen in een justitiële jeugdinstelling dan wanneer zij er al een tijd verblijven? Zo ja, hoe verloopt dit proces? Kunt u daar iets over vertellen? Zo nee, hoe zit dit proces volgens u in elkaar?
- 4 Welke van achtergrondkenmerken en/of aspecten gaan volgens u het meest gepaard met trotse gevoelens [angstgevoelens] [gevoelens van berouw] van de jongens naar aanleiding van het vastzitten?

17 Eerst zijn alle vragen gesteld over trots, gevolgd door angst en ten slotte door berouw.